วัดนางนอง

วัดนางนอง

วัดนางนอง

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระเทพสิทธิเวที

(สำราญ รตนธมฺโม น.ธ.เอก ป.ธ.4)

อดีตเจ้าอาวาสวัดนางนองวรวิหาร

อดีตเจ้าคณะเขตจอมทอง

บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล

วันเสาร์ที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2558

ณ เมรุชั่วคราว วัดนางนองวรวิหาร เขตจอมทอง กรุงเทพฯ

◉ **พระ** เมตตาทอดใหญ่น้อย นิจศิล
เทพ ยดาฟ้าดิน กราบไหว้
สิทธิ น่าที่ริน รดหลั่ง ศิษย์นอ
เวที ทิพย์จึ่งได้ อริยเจ้าอีกองค์ ฯ

ขรรค์ชัย บุนปาน

สังเขปประวัติ

พระเทพสิทธิเวที

พระเทพสิทธิเวที ฉายา รตนธมฺโม อายุ 79 พรรษา 58 วิทยฐานะ น.ธ.เอก ป.ธ.4 พธ.บ.,ศศ.บ. (กิตติมศักดิ์) อดีตเจ้าอาวาสวัดนางนองวรวิหาร และอดีตเจ้าคณะเขตจอมทอง

ชาติกำเนิดและชาติภูมิ

มีนามเดิมว่า สำราญ นามสกุล ถาวร เกิดวันที่ 11 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2479 บิดาชื่อ นายเกลี้ยง ถาวร มารดาชื่อ นางป่วน ถาวร ที่บ้านเลขที่ – หมู่ที่ 18 ต. โพรงอากาศ อ. บางน้ำเปรี้ยว จ. ฉะเชิงเทรา

บรรพชา

บรรพชาเมื่อวันที่ 2 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2495 วัดสัมปทวน (นอก) อ. เมือง จ. ฉะเชิงเทรา มีพระพุทธรังสีมุนีวงศ์ (โฮ้ หรือ ฮ้อ พรหฺมโชโต) อดีตเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา รูปที่ 6 วัดสัมปทวน (นอก) ต. บางแก้ว อ. เมือง จ. ฉะเชิงเทรา เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท

อุปสมบทเมื่อวันที่ 12 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2500 วัดบางน้ำเปรี้ยว ต.บางน้ำเปรี้ยว อ. บางน้ำเปรี้ยว จ. ฉะเชิงเทรา โดยมี

พระครูกัลยาณการี วัดบึงทองหลาง อ. บางน้ำเปรี้ยว จ. ฉะเชิงเทรา เป็นพระอุปัชฌาย์

พระครูรัตนสุนทร วัดบางน้ำเปรี้ยว อ. บางน้ำเปรี้ยว จ. ฉะเชิงเทรา เป็นพระกรรมวาจาจารย์

พระครูประกาศธรรมกิจ วัดโพธิ์เย็น อ. บางน้ำเปรี้ยว จ. ฉะเชิงเทรา เป็นพระอนุสาวนาจารย์

ประวัติการศึกษา

1. พ.ศ. 2492 สำเร็จประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนประชาบาลวัดสัมปทวน (บางแก้วพุทธิยาคาร) อ. เมือง จ. ฉะเชิงเทรา

2. พ.ศ. 2499 สอบไล่ได้ น.ธ.เอก สำนักเรียนวัดราชโอรสาราม เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร

3. พ.ศ. 2504 สอบไล่ได้ ป.ธ.4 สำนักเรียนวัดราชโอรสาราม เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร

4. พ.ศ. 2513 สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

5. พ.ศ. 2541 ได้รับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ โปรแกรมการพัฒนาชุมชน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี (สถาบันราชภัฏธนบุรีในขณะนั้น)

6. ความชำนาญการ มีความชำนาญการก่อสร้าง

งานปกครอง

1. พ.ศ. 2514 เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม

2. พ.ศ. 2515 เป็นเจ้าคณะแขวงบางค้อ เขตจอมทอง(เขตบางขุนเทียนในขณะนั้น) กรุงเทพมหานคร

3. พ.ศ. 2522 เป็นพระอุปัชฌาย์

4. พ.ศ. 2525 เป็นเจ้าคณะเขตบางขุนเทียน

5. พ.ศ. 2529 เป็นรองเจ้าอาวาสวัดนางนอง

6. พ.ศ. 2531 เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดนางนองวรวิหาร

7. พ.ศ. 2532 เป็นเจ้าอาวาสวัดนางนองวรวิหาร เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร

8. พ.ศ. 2533 เป็นเจ้าคณะเขตจอมทอง

สมณศักดิ์

1. พ.ศ. 2514 เป็นพระครูปลัด ฐานานุกรมของ พระเทพญาณมุนี (ผวน ภทฺธโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม แขวงบางค้อ เขตจอมทอง (เขตบางขุนเทียนในขณะนั้น) กรุงเทพมหานคร

2. พ.ศ. 2515 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรในราชทินนาม พระครูรัตนธรรมสุนทร

3. พ.ศ. 2520 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญในราชทินนาม พระรัตนกวี

4. พ.ศ. 2535 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชในราชทินนาม พระราชรัตนโสภณ

5. พ.ศ. 2545 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพในราชทินนาม พระเทพสิทธิเวที ศีลาจารโสภณ วิมลศาสนกิจ มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

มรณภาพ

เมื่อวันจันทร์ที่ 5 มกราคม 2558 เวลาประมาณ 03 นาฬิกาเศษ ณ ที่กุฏิวัดนางนองวรวิหาร ด้วยการหลับจำวัดในอิริยาบถปกติ คณะแพทย์ชันสูตรจากโรงพยาบาลศิริราชวินิจฉัยว่าเกิดจากชราภาพและไตวายเรื้อรัง

วัดนางนองวรวิหาร

1622 กก 05
จรัญฯ 3
230,000
24-25 ม.ค.

ระวัง รถไฟ
ระวัง รถไฟ
COLA

วัดนางนอง

โดย

ขรรค์ชัย บุนปาน *บรรณาธิการอำนวยการ*
สุจิตต์ วงษ์เทศ *บรรณาธิการ*

1
วัดนางนอง
อยู่ย่านข้าหลวงเดิม บางขุนเทียน
เส้นทางคลองประวัติศาสตร์
ฝั่งทะเลทวารวดี ที่กรุงเทพฯ

วัดนางนอง อยู่ย่านข้าหลวงเดิม บางขุนเทียน เส้นทางคลองประวัติศาสตร์ ฝั่งทะเลทวารวดี ที่กรุงเทพฯ

หมายถึง วัดนางนอง อยู่บริเวณที่เป็นหลักแหล่งเครือญาติและข้ารับใช้ ร.3 ตั้งแต่ก่อนเสวยราชย์ สมัยก่อนเรียกบางขุนเทียน

มีคลองด่าน, คลองสนามชัย เป็นเส้นทางคลองประวัติศาสตร์ ที่ใช้คมนาคมเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยา กับแม่น้ำท่าจีน แล้วต่อเนื่องถึงแม่น้ำแม่กลอง ทั้งทางเศรษฐกิจ และการสงคราม

เส้นทางคลองประวัติศาสตร์ ยาวขนานชายฝั่งทะเลกรุงเทพฯ-สมุทรสาคร ยุคทวารวดี บนเส้นทางการค้าโลก

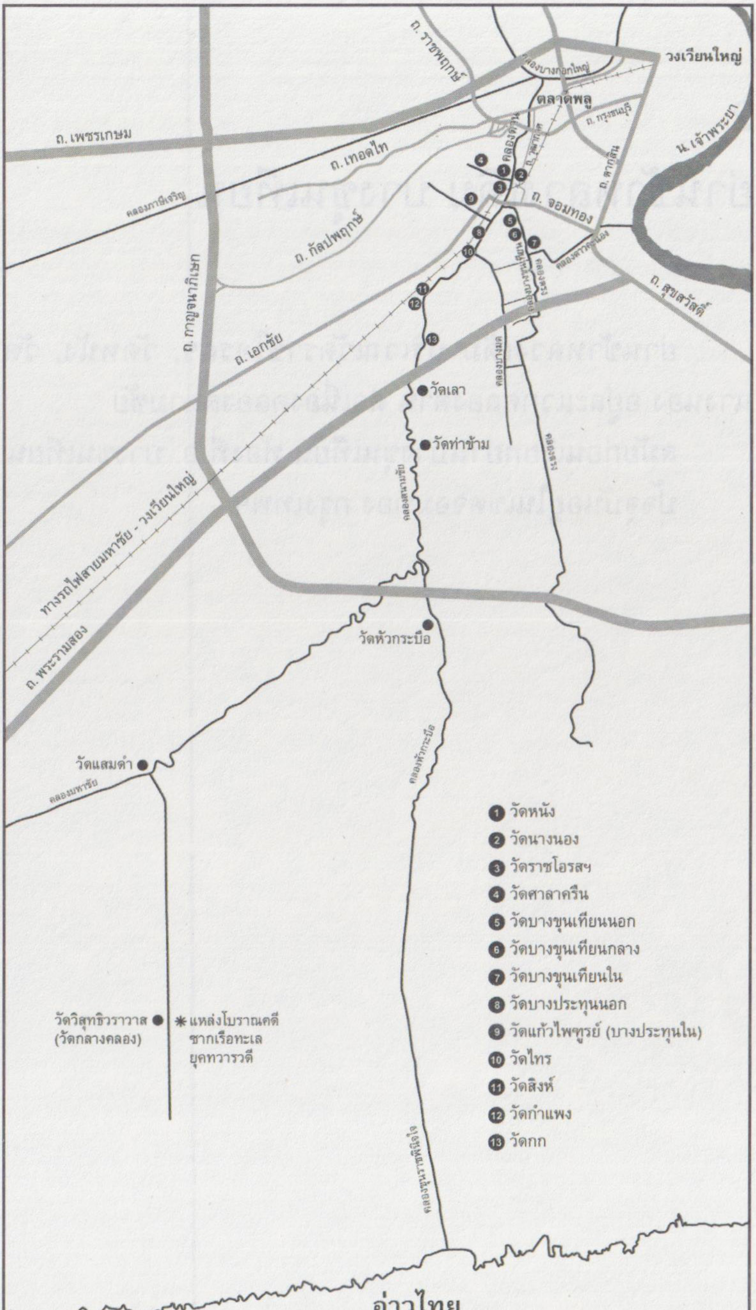

แผนที่แสดงย่านข้าหลวงเดิม คลองด่าน, คลองสนามชัย เส้นทางคลองประวัติศาสตร์

2

ย่านข้าหลวงเดิม บางขุนเทียน

ย่านข้าหลวงเดิม บริเวณวัดราชโอรสฯ, วัดหนัง, วัดนางนอง อยู่ละแวกคลองด่าน ต่อเนื่องคลองสนามชัย

สมัยก่อนเรียกย่านบางขุนเทียน ท้องที่ อ. บางขุนเทียน ปัจจุบันอยู่ในเขตจอมทอง กรุงเทพฯ

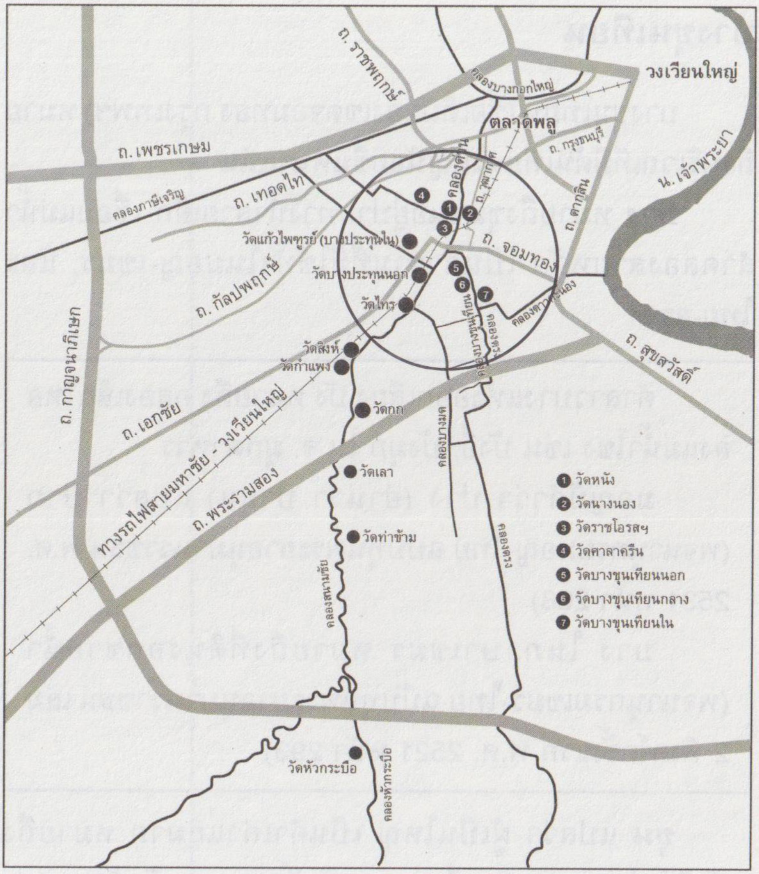
ถ. ราชพฤกษ์
คลองบางกอกใหญ่
วงเวียนใหญ่
ตลาดพลู
ถ. เพชรเกษม
ถ. กรุงธนบุรี
ถ. เทอดไท
คลองภาษีเจริญ
คลองด่าน
ถ. วุฒากาศ
น. เจ้าพระยา
ถ. ตากสิน
วัดแก้วไพฑูรย์ (บางประทุนใน)
ถ. จอมทอง
วัดบางประทุนนอก
ถ. กัลปพฤกษ์
วัดไทร
คลองดาวคะนอง
ถ. กาญจนาภิเษก
วัดสิงห์
วัดกำแพง
ถ. สุขสวัสดิ์
ถ. เอกชัย
วัดกก
คลองบางมด
คลองสนามชัย
ทางรถไฟสายมหาชัย - วงเวียนใหญ่
วัดเลา
ถ. พระรามสอง
วัดท่าข้าม
คลองตรง
วัดหัวกระบือ
คลองหัวกระบือ
1 วัดหนัง
2 วัดนางนอง
3 วัดราชโอรสฯ
4 วัดศาลาครืน
5 วัดบางขุนเทียนนอก
6 วัดบางขุนเทียนกลาง
7 วัดบางขุนเทียนใน

บางขุนเทียน

บางขุนเทียน (ชื่อเดิมของเขตจอมทอง กรุงเทพฯ) หมายถึงบริเวณที่มีต้นเทียนใหญ่น้อยขึ้นหนาแน่น

บาง หมายถึงชุมชนอยู่ปากทางน้ำสายเล็ก เชื่อมแม่น้ำลำคลองสายหลัก เป็นคำร่วมที่มีใช้ทั้งในมอญ-เขมร, และไทย-ลาว

> คำลาวบางแห่งออกเสียง บัง หมายถึง คลองเล็กไหลลงแม่น้ำโขง เช่น บังอี่, บังมุก ใน จ. มุกดาหาร
>
> มอญมีคำว่า ปาง (อ่านว่า ปาย฿น) แปลว่า ปาก (พจนานุกรมมอญ-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุมานราชธน พ.ศ. 2531 หน้า 208)
>
> บาง ในภาษาเขมร หมายถึงที่ดินงอกชายน้ำ (พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุมานราชธน เล่ม 2 พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2521 หน้า 293)

ขุน แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ เป็นคำเก่าแก่มาก หมายถึงกษัตริย์ ต่อมาลดฐานะเป็นบรรดาศักดิ์ขุนนางระดับต้นๆ

เทียน เป็นชื่อไม้ล้มลุก ต้นอวบน้ำ เปราะหักง่าย ดอกสีสด เป็นดอกเดี่ยวออกตามง่ามใบ, และเป็นชื่อเครื่องตามไฟทำจากไขหรือขี้ผึ้ง หล่อหรือฟั่นกลมหุ้มด้ายเป็นไส้

มีนิทานจดจำกันสืบมา ว่าพ่อค้าเกวียนกลุ่มหนึ่ง มีหัวหน้าผู้คุ้มกันเรียก ขุน นำขบวนมาจากเมืองสุพรรณบุรี แล้วจอดพักกองเกวียนระหว่างทาง ที่ตรงนั้นเรียกกันว่าบางขุนเกวียน หรือภาษาปากว่าบางขุนเกียน นานเข้าก็เพี้ยนเป็นบางขุนเทียน

ต้นเทียน ไม้ล้มลุก ต้นอวบน้ำ ออกดอกตามง่ามใบ

คลองด่าน (หรือ คลองสนามชัย) บริเวณหน้าวัดนางนอง สมัยก่อนมีคลองสาขาแยกหลายสาย (ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2530)

ข้าหลวงเดิม

ข้าหลวงเดิม หมายถึง บุคคลระดับเครือญาติที่เคยเป็นข้ารับใช้ใกล้ชิด ร.3 ลงไปถึงบุคคลทั่วไปที่เคยรับราชการสนองพระเดชพระคุณตั้งแต่ก่อนเสวยราชย์

ผู้คนในชุมชนข้าหลวงเดิม บางขุนเทียน เป็นเครือญาติข้างแม่ และแม่นมของ ร.3 เพราะมีนิวาสสถานเดิมอยู่ย่านนี้ (ปัจจุบันเป็นบริเวณ วัดนางนอง, วัดหนัง, วัดราชโอรสฯ) สืบย้อนตั้งแต่ยุคกรุงธนบุรี

วัดนางนองริมคลองด่าน มองจากสะพานข้ามไปวัดหนัง ถัดไปจากวัดนางนองด้านขวามือก็จะเป็นวัดราชโอรสฯ ริมคลองด่าน (ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2530) และ (ล่าง) ภาพถ่ายปัจจุบัน

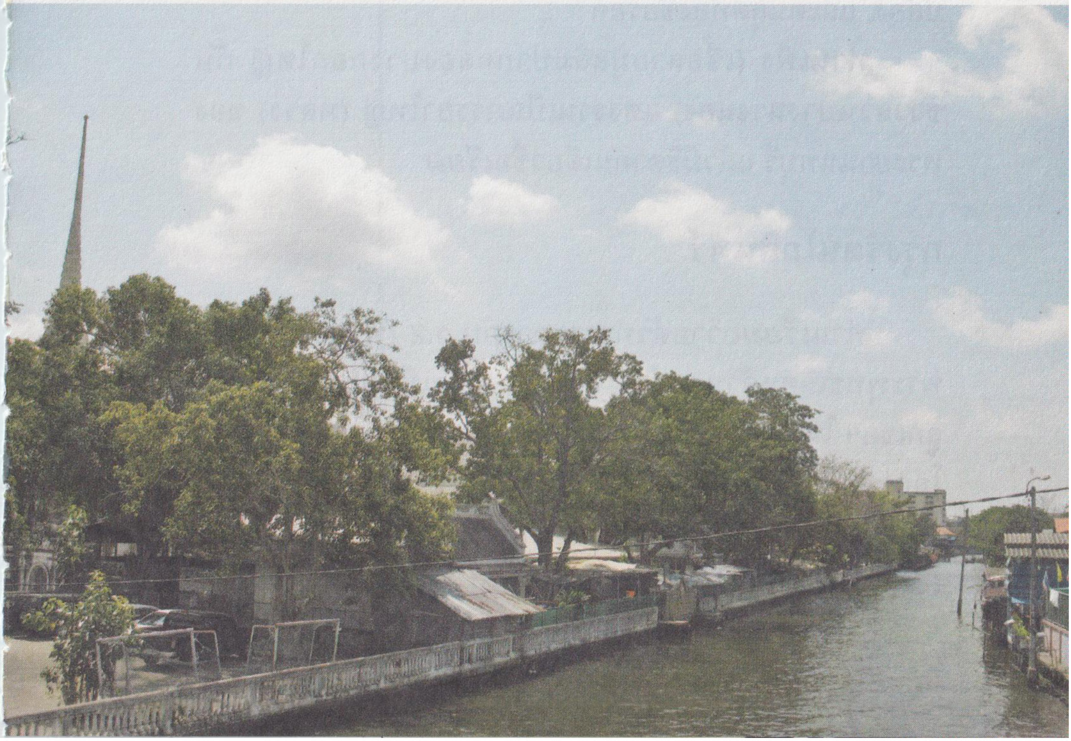

กรุงธนบุรี

บรรพชนสายแม่ของ ร.3 คือ ท่านชู เป็นชาวสวนย่านบางนางนอง มาแต่ยุคกรุงธนบุรี

ชู เป็นธิดาคหบดีชาวสวน ย่านบางนางนอง (ชื่อเดิมบริเวณวัดนางนอง, วัดหนัง, วัดราชโอรสฯ)

ต่อมาภายหลังเรียกกันว่าท่านชู เพราะได้แต่งงานกับพระยาราชวังสัน (หวัง) นับถือศาสนาอิสลาม นิกายสุหนี่ มินิวาสสถานอยู่ข้างวัดหงส์รัตนาราม ปากคลองบางกอกใหญ่

[พระยาราชวังสัน (หวัง) เป็นลูกชายเจ้าพระยาจักรี (แขก) และเป็นน้องชายพระยายมราช (แขก) ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี]

พระยาราชวังสัน (หวัง) กับท่านชู มีธิดา 3 คน (ไม่มีบุตร)

คนโตมีชื่อเรียกกันภายหลังว่าท่านเพ็ง, คนที่สองชื่อปล้อง, และคนสุดท้องชื่อรอด

ท่านเพ็ง (เชื้อสายมุสลิมปากคลองบางกอกใหญ่ กับชาวสวนบางนางนอง) แต่งงานเป็นภรรยาใหญ่ (หลวง) ของพระยานนทบุรี แล้วมีธิดาคนเดียวชื่อ***เรียม***

กรุงรัตนโกสินทร์

ท่าน***เรียม***ถวายตัวทำราชการกับ ร.2 (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) ตั้งแต่ ร.2 ยังเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอฯ ในแผ่นดิน ร.1 (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ)

แล้วมีโอรสองค์แรกชื่อ***ทับ*** (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.3)

ร.3

เมื่อ ร.3 เสวยราชย์แล้ว *“ก็แต่งการพิธีฉลองพระเดชพระคุณสมเด็จพระพันปีหลวง”* (ก็คือท่านเรียม) *“สถาปนาตั้งเป็นกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย”*

(พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ : เล่ม 1 : 2504 หน้า 6)

กรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย หรือพระราชชนนีของ ร.3 ก็คือ “เจ้าคุณ” พระสนมเอกใน ร.2 (หรือ เจ้าจอมมารดาเรียม หรือท่านเรียม) ที่ทรงเป็นเชื้อสายชาวสวนบางนางนอง กับมุสลิมปากคลองบางกอกใหญ่ และสกุลนนทบุรี

ชุมชนข้าหลวงเดิม

คนในชุมชนบางนางนอง ใกล้ชิดระดับ "เครือญาติข้างแม่" ของ ร.3 ดังนี้

ท่านเพ็ง เป็นธิดาคนโต (ของแม่ซึ่งเป็นชาวสวนบางนางนอง กับพ่อซึ่งเป็นมุสลิมปากคลองบางกอกใหญ่) ได้แต่งงานกับพระยานนทบุรี แล้วมีธิดาคนเดียวคือท่านเรียมที่เป็นพระราชชนนีของ ร.3

ฉะนั้นท่านปล้องและท่านรอดที่เป็นน้องสาวท่านเพ็ง ก็จะต้องมีศักดิ์เป็นพระญาติวงศ์ในลำดับน้าสาวของท่านเรียม และอยู่ในลำดับยายของ ร.3

ท่านปล้อง (น้องสาวคนรองของท่านเพ็ง) แต่งงานกับพระยาพัทลุง (ทองขาว) มีบุตรธิดาทั้งหมด 9 คน ธิดาคนโตชื่อท่านผ่อง แต่งงานกับพระอักษรสมบัติ (ม.ร.ว. ทับ) มีบุตรธิดาด้วยกัน 6 คน

ธิดาคนที่ 3 ของท่านผ่องกับพระอักษรสมบัติ ชื่อทรัพย์ถวายตัวแล้วได้เป็นเจ้าจอมมารดาใน ร.3 ประสูติพระโอรสนามว่าพระองค์เจ้าศิริวงศ์ ต่อมาทรงกรมเป็นกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ (ต้นราชสกุล ศิริวงศ์ ณ อยุธยา)

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์นี้ ร.3 โปรดให้เป็น "นายด้าน" ปฏิสังขรณ์วัดหนังจนสำเร็จ แต่สิ้นพระชนม์เมื่อยังทรงพระเยาว์ด้วยไข้ป่วง เมื่อ พ.ศ. 2382 พระชันษาได้ 26 ปี

ท่านรอด (น้องสาวคนเล็กของท่านเพ็ง) แต่งงานกับพระยาศรีสรราช (เงิน) บุตรพระยารามัญวงศ์ (มะโดด) ซึ่งเป็นมอญเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยาที่เรียกกันว่า "จักรีมอญ"

ที่สำคัญก็คือ***ท่านรอดเป็น "พระนม" ของ ร.3***

ท่านรอดมิได้ตัดขาดจากบางนางนอง และอาจจะ "ขึ้น" หรือ "อุปัฏฐาก" แต่ครั้งบรรพชนให้วัดใดวัดหนึ่ง ระหว่าง 2 วัด คือ วัดจอมทองและวัดนางนอง

แม้จะไม่มีหลักฐานอื่นใดมายืนยันให้เด็ดขาดลงไป แต่ความเกี่ยวดองที่ผูกกันไว้หลายชั้นดังที่ได้ลำดับย่อๆ มานี้ ก็คงจะพอเป็นเค้ามูลสำคัญที่แสดงความผูกพันอันลึกซึ้งที่ ร.3 ทรงมีต่อบางนางนองที่บางขุนเทียน

โดยเฉพาะกรณีความผูกพันต่อพระญาติวงศ์ผู้ใหญ่อย่าง "ท่านรอด" หรือ "พระนมรอด"

3

เส้นทางคลองประวัติศาสตร์

เส้นทางคลองประวัติศาสตร์ หมายถึง คลองด่าน, คลองสนามชัย, คลองมหาชัย ต่อเนื่องกันยาวเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน แล้วมีคลองเชื่อมต่อไปถึงแม่น้ำแม่กลอง

*คลองด่าน (หรือคลองสนามชัย) มองจากสะพานบางขุนเทียนเห็นหลังคา ศาลาการเปรียญและเจดีย์ของวัดนางนองอยู่เบื้องหลัง (ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2530)

คลองด่าน

คลองด่าน เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า (ช่วงที่เรียกกันว่าคลองบางกอกใหญ่) ลงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ สู่แม่น้ำท่าจีนที่ จ. สมุทรสาคร

ชื่อเรียกคลองที่เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน มีหลายชื่อ

ช่วงแรกที่เชื่อมคลองบางกอกใหญ่เรียกคลองด่าน

ช่วงกลางเรียกคลองสนามชัย

ช่วงสุดท้ายเรียกคลองมหาชัย (มีนามทางการว่า คลองมหาชัยชลมารค)

แต่ในแผนที่มณฑลกรุงเทพฯ พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) เรียกเป็น 2 ช่วงเท่านั้น คือ ช่วงแรกเรียกคลองด่าน ช่วงหลังเรียกคลองมหาชัย

บางครั้งก็เรียกช่วงแรกว่าคลองพระพุทธเจ้าหลวง แล้วเรียกช่วงหลังว่าคลองมหาชัยชลมารค

แผนที่เก่าสมัย ร.5 บางชุดเคยเรียกช่วงแรกว่าคลองบางขุนเทียน

ชื่อที่ชาวบ้านใช้เรียกทั่วไป บางทีก็ขึ้นอยู่กับความสะดวกอันเป็นที่เข้าใจกัน จึงเรียกกันตามชื่อบ้านนามเมืองในท้องถิ่นนั้นๆ ที่คลองไหลผ่านไป เช่น

ผ่านบางขุนเทียน เรียกคลองบางขุนเทียน

ผ่านบางกระดี่ เรียกคลองบางกระดี่

ผ่านแสมดำ เรียกคลองแสมดำ เป็นต้น

แต่ทั้งหมดล้วนเป็นคลองด่านเดียวกันที่เชื่อมโยงระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยา กับแม่น้ำท่าจีน

(ชื่อแม่น้ำท่าจีนก็เรียกแตกต่างกันเป็นช่วงๆ เช่น ช่วงแรกเรียกลำน้ำมะขามเฒ่า ช่วงต่อมาเรียกแม่น้ำสุพรรณบุรี ต่ำลงไปเรียกแม่น้ำนครชัยศรี ช่วงปากน้ำเรียกแม่น้ำท่าจีน ทั้งหมดเป็นแม่น้ำเดียวกัน)

เส้นทางคลองประวัติศาสตร์ จึงหมายถึงเส้นทางคลองด่าน เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน มี 2 ช่วง คือ

ช่วงแรก อยู่ในเขตกรุงเทพฯ เรียกคลองด่าน และคลองสนามชัย กับ

ช่วงหลัง เข้าเขต จ. สมุทรสาคร เรียกคลองมหาชัย

เส้นทางคมนาคมเก่าแก่ ก่อนยุคอยุธยา

คลองด่าน เป็นเส้นทางคมนาคมเก่าแก่ น่าเชื่อว่าเป็นที่รับรู้ทั่วไป แล้วใช้งานมานานมากก่อนยุคอยุธยา เช่น ยุคทวารวดี ดังพบเรือสินค้าจากภายนอกจมอยู่ในโคลนตม ใกล้เส้นทางคลองด่าน พบหลักฐานสิ่งของราวหลัง พ.ศ. 1000 เป็นต้น

แต่เพิ่งพบหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ยุคต้นอยุธยา เรือน พ.ศ. 2000 ในชื่อ “นางนอง” ปัจจุบันคือ ย่านวัดนางนอง หรือย่านบางนางนอง เขตจอมทอง กทม.

เรือน พ.ศ. 2000

ย่านข้าหลวงเดิม บางขุนเทียน มีชื่อเก่าสุดราวเรือน พ.ศ. 2000 ว่านางนอง อยู่ในกำสรวลสมุทรโคลงดั้น แต่งเป็นพิธีกรรมบำเพ็ญบารมี พระนิพนธ์ของเจ้านายยุคต้นอยุธยา

(เคยเข้าใจผิดพลาดคลาดเคลื่อนว่าเป็นกำสรวลศรีปราชญ์ แต่งโดยศรีปราชญ์)

กำสรวลสมุทร พรรณนาการเดินทางนั่งเรือล่องตามแม่น้ำเจ้าพระยา ลงมาถึงโค้งน้ำเดิม ปัจจุบันคือคลองบางกอกน้อย แล้วเลี้ยวเข้าคลองชักพระ ออกคลองบางกอกใหญ่ (ยุคนั้นยังไม่มีแม่น้ำเจ้าพระยาใหม่ ไหลผ่านธรรมศาสตร์, ศิริราช)

ผ่านบางระมาด, บางฉนัง (ปัจจุบันเรียกบางเชือกหนัง), บางจาก (ปัจจุบันอยู่ใกล้ถนนจรัญฯ ซอย 13),

จากนั้นเลี้ยวขวาเข้าคลองแยกที่ปัจจุบันเรียกคลองด่าน (ลัดไปออกแม่น้ำท่าจีน) ถึงบริเวณที่เรียกนางนอง มีในโคลงว่า “นองชลเนตร” จะคัดที่กล่าวถึงมี 3 บท มาดังนี้

◉ มลักเห็นน้ำหน้าไน่ นัยน์ตา พี่แม่
เรียมตากตนติงตาย น่าน้อง
ลันลุงพี่แลมา บางจาก
เจียรจากตือกร้อง เรียกนางหานาง ฯ (58)
◉ ลันลุงสองฟากฟุ้ง ผกาสลา
โดรละอองอบตาง กลิ่นเกล้า
รอยมือแม่ธารทา หอมหื่น ยังเลย
จันทน์กระแจะรสเร้า รวจขจร ฯ (59)
◉ เสียดายหน้าช้อยชื่น บัวทอง กูนา
ศรีเกษเกสรสาว ดอกไม้
มาดลบรรลุนอง ชลเนตร
ชลเนตรชู้ช้อยไห้ ร่วงแรงโรยแรง ฯ (60)

ขุดคลองมหาชัย พ.ศ. 2247

พระเจ้าเสือ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2245-51) ขุดคลองมหาชัย เมื่อ พ.ศ. 2247

โดยทำคลองโคกขามที่คดเคี้ยวมากให้ตัดตรงต่อจากคลองด่าน เชื่อมแม่น้ำท่าจีน แล้วให้ชื่อคลองมหาชัย

เพื่ออำนวยความสะดวกในการคมนาคมขนส่งทางเรือ (เชื่อมทางบก) กับบ้านเมืองทางตะวันตกและทางใต้

พันท้ายนรสิงห์

ความเคลื่อนไหวเพื่อขุดคลองมหาชัย มีอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา แต่จดในรูปนิทานเรื่องพันท้ายนรสิงห์

ยังมีศาลพันท้ายนรสิงห์สืบจนทุกวันนี้ อยู่ริมคลองโคกขาม อ. เมือง จ. สมุทรสาคร

(บน) คลองโคกขามคดเคี้ยวตามธรรมชาติ (ล่าง) ศาลพันท้ายนรสิงห์และศาลเจ้าแม่ศรีนวล เป็นศาลเจ้าแม่หัวนาเกลือเก่า ริมคลองบ้านโคก ต. โคกขาม อ. เมือง จ. สมุทรสาคร (ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2530)

เรือน พ.ศ. 2300

สืบต่อมาจนยุคปลายอยุธยา ราวเรือน พ.ศ. 2300 ยังใช้เส้นทางคลองประวัติศาสตร์ไปเมืองท่าจีนและเมืองแม่กลองเข้าถึงเมืองเพชรบุรี ดังมีในเพลงยาวหม่อมภิมเสน หรือนิราศเมืองเพชรบุรี ของหม่อมภิมเสน

พรรณนาว่าล่องเรือจากอยุธยา ลงมาจอดพักแรมที่บางจีน หน้าเมืองธนบุรี พอรุ่งขึ้นล่องเรือเข้าคลองบางกอกใหญ่ (ระบุในกลอนชัดเจนเรียกคลองบางกอกใหญ่ แสดงว่าชื่อนี้มีมาแต่ครั้งอยุธยา)

บอกเป็นนัยว่าผ่านบางนางนอง ในกลอนวรรคหนึ่งว่า “ชลนัยน์คลอนัยนานอง”

ผ่านบางโทรัด ปัจจุบันเหลือเค้าในชื่อบางคูลัด เป็นคลองแยกจากคลองบางระแนะ (สาขาคลองด่าน) ไหลไปทางบางแค,

ผ่านขนอน (ไม่รู้อยู่ไหน), แล้วเข้าคลองมหาชัย, ผ่านคลองโคกขาม, ฯลฯ มีกลอนดังนี้

◉ พลกรรเชียงเขาก็ตีกรรเชียงคล่อง
ลอยล่องเข้าคลองบางกอกใหญ่
ตะลึงแลตามกระแสชลาลัย
ชลนัยน์คลอนัยนานอง

....

◉ กรรมใดมาให้บำราศรัก
อกเอ๋ยหวนหักไม่เหนื่อยหนำ
ถึงบางโทรัดเรือเรียงลำ
น้ำแห้งขอดไปไม่คล่องคลอง

....

◉ ถึงขนอนเขาถือชื่อบ่อมาก
เขาละลากเสียว่าสุดอารมณ์หนอ
สุดกำลังที่จะรั้งให้เรือรอ
ก็ล่องต่อมาตามสายกระแสชล
....
◉ ถ้าแม้นพี่มาน่าจะเก็บเล่น
จะชี้เช่นชมเปี้ยวปูแสม
ถึงคลองมหาชัยชลไหลแล
ไม่มีแชเลยลิ่วตะโล่งตรง
ฝั่งชลล้วนต้นตาตุ่มใหญ่
นึกไหนน้องตะลึงพะวงหลง
ถึงคลองโคกขามบ้านประมง
ร้อนใจจำสรงคงคาเค็ม

อาหารทะเลจาก "ปากใต้"

คนยุคอยุธยา กินอาหารทะเลของแห้งจากหัวเมือง "ปากใต้" เช่น เมืองเพชรบุรี ขนส่งผ่านเส้นทางประวัติศาสตร์ขึ้นไปจอดเรือขายที่อยุธยา

มีบันทึกอยู่ใน "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม" ซึ่งบรรยายตลาดค้าขายรอบพระนครศรีอยุธยาตอนหนึ่งว่า

"สรรพเครื่องสินค้าปากใต้บันทุกเรือปากกว้างสิบศอกสามวามาทอดสมอขายอยู่ที่ตรงปากคลองคูจาม"

และมีอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

"เรือปากใต้ปากกว้าง 6 ศอก 7 ศอก ชาวบ้านยี่สารบ้านแหลม เมืองเพชรบุรี แลบ้านบางตะบูนและบ้านบางทะลุบันทุกกะปิน้ำปลาปูเคมปลากุเราปลากะพงปลาทูปลากะเบน

ย่างมาจอดเรือขายแถววัดเจ้าพระนางเชิง”

(แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี : ปีที่ 3 เล่ม 1 เดือนมกราคม 2512 : หน้า 59)

คำว่า “ปากใต้” นั้น มิได้หมายถึง “ปักษ์ใต้” อย่างที่เข้าใจกันว่าเป็นบ้านเมืองแถบภาคใต้ของประเทศไทยทุกวันนี้

แต่คำว่า “ปากใต้” ในที่นี้หมายถึงหัวเมืองใกล้ทะเลหรือชายทะเลที่อยู่ไม่ไกลจากอยุธยา ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารตอนที่ขุดซ่อมคลองมหาชัยว่ากะเกณฑ์คนหัวเมืองปากใต้ 8 หัวเมือง คือ เมืองนนทบุรี เมืองธนบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองสาครบุรี เมืองสมุทรสาคร เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรีและเมืองสมุทรปราการ ซึ่งรวมแล้วก็คือหัวเมืองที่อยู่ทางใต้ของพระนครศรีอยุธยารอบปากอ่าวไทยนั่นเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ : การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม : 2530 : หน้า 24-25)

เส้นทางที่สรรพสินค้าจาก “ปากใต้” อย่างน้อย 4 หัวเมือง (คือ เมืองสาครบุรี จากลุ่มน้ำท่าจีน, เมืองเพชรบุรี จากลุ่มน้ำเพชรบุรี, เมืองสมุทรสงคราม, และเมืองราชบุรี จากลุ่มน้ำแม่กลอง) จะต้องใส่เรือลำเลียงสู่พระนครศรีอยุธยาตามเส้นทางคลองด่าน

คลองด่าน ในแผนที่ของชาวยุโรป

เส้นทางคลองด่าน ยังมีอยู่ในแผนที่ราชอาณาจักรสยาม ที่ทำโดยชาวยุโรป ในยุคอยุธยา

บอกเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ระบุปากน้ำ 3 แห่ง คือ ปากน้ำท่าจีน ปากน้ำเจ้าพระยา และปากน้ำบางปะกง

แม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ตรงกลาง แล้ววาดเส้นแสดงเส้นทางน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมโยงกับปากน้ำท่าจีนและปากน้ำบางปะกง

เส้นทางน้ำที่เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับปากน้ำท่าจีน ก็น่าจะเป็นเส้นทางที่เรียกกันว่าคลองด่าน ส่วนอีกเส้นทางหนึ่งซึ่งเชื่อมโยงระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับปากน้ำบางปะกง ก็น่าจะเป็นเส้นทางคลองสำโรง (หรือ คลองทับนาง)

เส้นทางคลองด่านบนแผนที่เป็นเพียงเส้นโค้งที่ตั้งใจจะบอกว่าเป็นเส้นทางน้ำเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีนเท่านั้น

แต่จำเพาะแผนที่ในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ มีความพยายามที่จะบอกชื่อบ้านบางแห่งกำกับไว้ด้วย โดยเฉพาะชื่อบ้านบนเส้นทางคลองด่านมีบอกไว้ 4 จุดด้วยกัน คือ

1. BAN HAS

2. BAN HOUSE

3. BANGUEBEUZ

4. BANGUEBEUX

ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ที่จะเทียบเสียงและเทียบคำออกมาเป็นภาษาไทย

แต่จากลักษณะทิศทางเมื่อเทียบเคียงกับสภาพทั่วไป

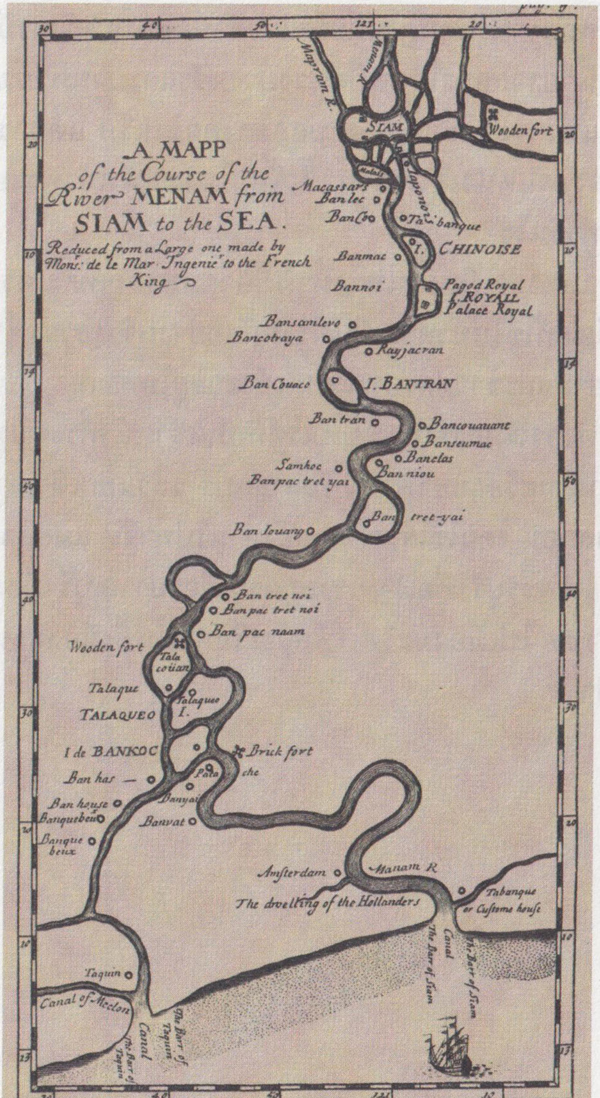

เส้นทางคลองด่าน-คลองมหาชัย เชื่อมเจ้าพระยากับท่าจีน สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (ระหว่าง พ.ศ. 2199-2231)

ในแผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา พิมพ์ในจดหมายเหตุ เดอ ลา ลูแบร์ ฉบับแปลภาษาอังกฤษ (ภาพและข้อมูลจากหนังสือกรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง ของ ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. 2549)

ทั้งที่มีหลักฐานปรากฏในนิราศและตำบลต่าง ๆที่ยังคงมีชื่ออยู่ทุกวันนี้ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นช่วง*บางหว้า*และ*บ้านหัวกระบือ*

แม้ว่าจะลงชื่อบ้านตำบลอย่างคลุมเครือ แต่การที่ชาวยุโรปลงตำแหน่งเส้นทางน้ำที่เชื่อมโยงแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีนไว้

แสดงว่าเป็นเส้นทางน้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจการเมือง ที่ใช้ไปมาหาสู่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางทั้งในหมู่ชาวสยามและชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในสยาม

ดังกรณีมองซิเออร์เซเบเรต์ที่เป็นเจ้าหน้าที่ระดับสูง เดินทางมากรุงศรีอยุธยาพร้อมกับลาลูแบร์ แล้วแยกเดินทางกลับฝรั่งเศสก่อน โดยใช้เส้นทางคลองด่านไปท่าจีน แม่กลอง แล้วเข้าเมืองเพชรบุรี เพื่อเดินทางบกผ่านเมืองปราณบุรี เมืองกุยบุรี ช่องสิงขร ไปเมืองมะริด เพื่อลงเรือกำปั่นที่เมืองตะนาวศรี กลับปารีส

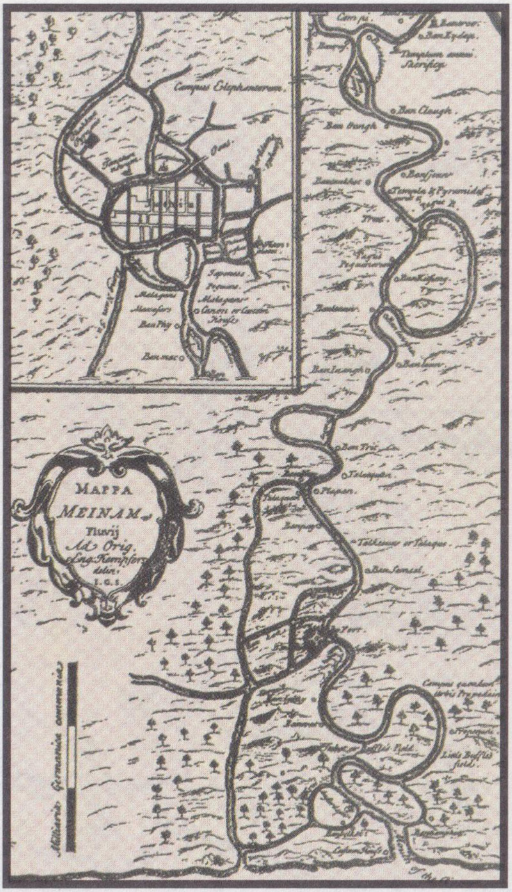

เส้นทางคลองด่าน-คลองมหาชัย เชื่อมเจ้าพระยากับท่าจีน

ในแผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา (Carte du cours de la Riviere de Meinam) ในหนังสือ Histoirenaturelle, civile, et ecclesiastique de l'empire du Japon หรือจดหมายเหตุแกมป์เฟอร์ฉบับแปลภาษาฝรั่งเศส พิมพ์ที่กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ ใน พ.ศ. 2275 ตรงกับปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

จดหมายเหตุแกมป์เฟอร์ ได้รับการตีพิมพ์หลายครั้งในยุโรป แผนที่แม่น้ำแผ่นนี้จึงปรากฏภายใต้ชื่อที่แตกต่างกัน เช่น แผนที่ Mappa Meinam พิมพ์ที่กรุงลอนดอน ใน พ.ศ. 2270 และแผนที่ Kaart van de Rivier Meinam พิมพ์ที่กรุงเฮกและกรุงอัมสเตอร์ดัม ใน พ.ศ. 2272 (ภาพและคำอธิบายจากหนังสือกรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง ของ ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. 2549)

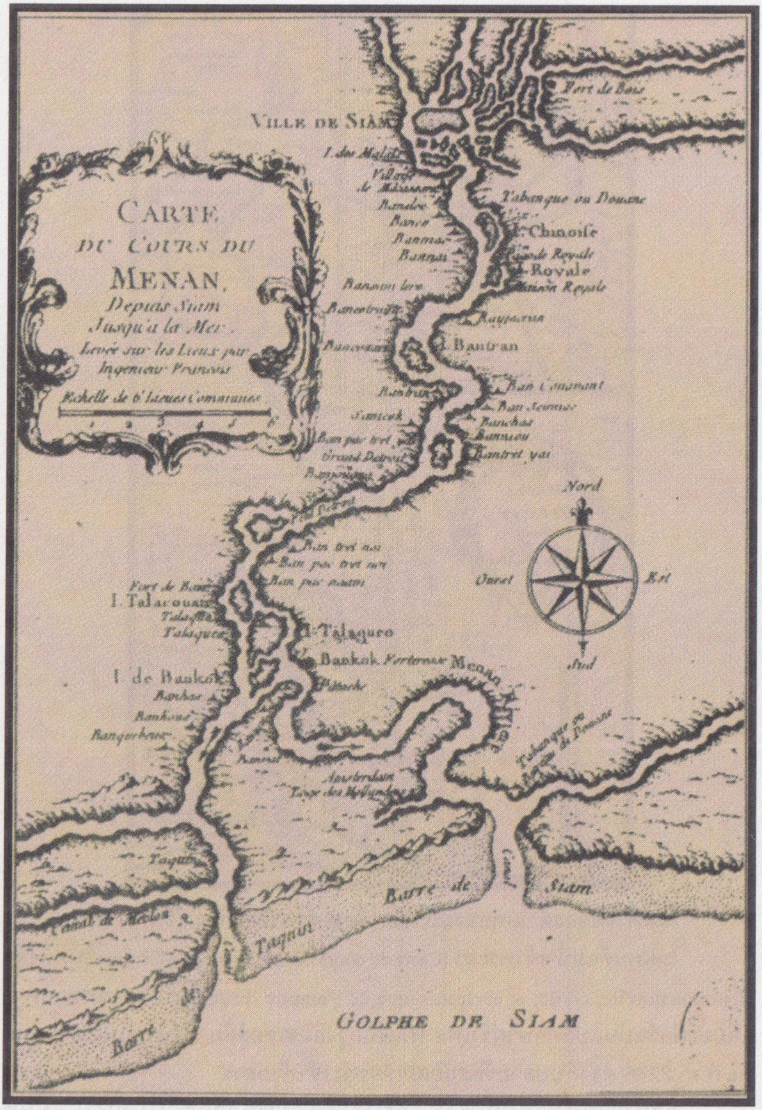

เส้นทางคลองด่าน-คลองมหาชัย เชื่อมเจ้าพระยากับท่าจีน ในแผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา โดยนักเขียนแผนที่ชาวฝรั่งเศส ชื่อฌาคส์ นิโกลาส์ เบแล็ง พิมพ์ที่กรุงปารีส พ.ศ. 2294 (ภาพและข้อมูลจากหนังสือกรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง ของ ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. 2549)

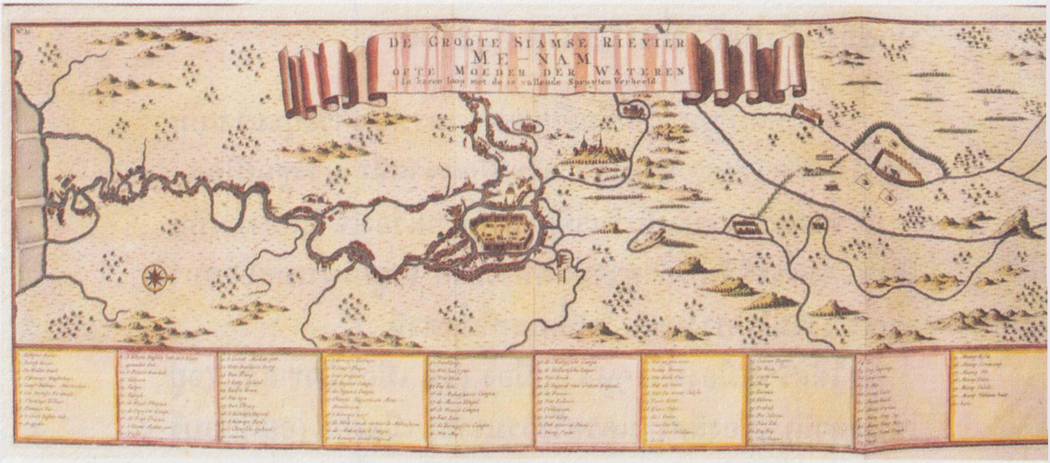

เส้นทางคลองด่าน เชื่อมเจ้าพระยากับท่าจีน เมื่อ พ.ศ. 2269 บนแผนที่ของชาวยุโรป

"แผนที่ De Groote Siamse Rievier Me-nam (74 x 29 ซม.) โดย ฟร็องซัวส์ วาเลนไทน์ (François Valentijn) นักเขียนแผนที่ชาวฮอลันดา เขียนเส้นทางน้ำตั้งแต่ปากอ่าวสยามยาวไปจนถึงหัวเมืองเหนือ ให้รายละเอียดเกี่ยวกับชื่อบ้านเมืองริมน้ำไว้อย่างชัดเจน (รวมทั้งสิ้น 101 ชื่อ) แผนที่ยังแสดงให้เห็นสภาพภายในกรุงศรีอยุธยา ทั้งวัดวาอาราม บ้านเรือน ถนนหนทาง และสิ่งปลูกสร้างต่างๆ รวมถึงรายละเอียดของกำแพงกรุงศรีอยุธยาที่มีทั้งประตูเมืองและประตูช่องกุด ภายนอกเกาะกรุงศรีอยุธยาจะเห็นบ้านเรือนปลูกเรียงรายหนาแน่นตลอดสองฟากของแม่น้ำโดยเฉพาะทางด้านทิศใต้และทิศตะวันออก

แผนที่รวมอยู่ในหนังสือ Oud en Nieuw Oost-Indiën ภาค 3 เล่ม 2 พิมพ์ที่กรุงดอร์เดร็ทและกรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ ในปี พ.ศ. 2269 ตรงกับปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ" [คำอธิบายของ ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช ในหนังสือกรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง (สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. 2549 หน้า 103)]

บางขุนเทียน? เมื่อเรือน พ.ศ. 2100

"คองขุดเทียม" เป็นชื่อมีในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182 น่าสงสัยว่าจะเพี้ยนจากชื่อ บางขุนเทียน

พงศาวดารฯ ฉบับวันวลิต เล่านิทานเรื่องเจ้าอู่ทองว่าเป็นโอรสจักรพรรดิจีนที่ทำความผิดทางเพศ จึงถูกเนรเทศออกมาจากเมืองจีนไปทางทะเล ไปขึ้นบกที่ปัตตานี

ได้สร้างเมืองต่าง ๆหลายเมือง เช่น เมืองลังกาสุกะ (อยู่ในปัตตานี), เมืองสีคร (นครศรีธรรมราช), เมืองกุย (อยู่ที่กุยบุรี ประจวบคีรีขันธ์), เมืองพริบพรี (เพชรบุรี)

จากเมืองพริบพรีก่อนที่จะไปสร้างเมืองอยุธยา เจ้าอู่ทองได้สร้างเมืองอีก 2 เมือง มีข้อความในพงศาวดารฯ ว่า

"พระเจ้าอู่ทองก็ได้สร้างเมืองคองขุดเทียมและบางกอก (Chongh Cout Thiam and Banckocq)"

บางกอก หมายถึง กรุงเทพฯ

คองขุดเทียม น่าจะเพี้ยนจากชื่อ บางขุนเทียน

(ถ้าจริงตามนี้ก็แสดงว่าบางขุนเทียนเป็นชื่อมีมาตั้งแต่ยุคต้นอยุธยา ราวเรือน พ.ศ. 2100 เพราะก่อนหน้านี้เรียกนางนอง)

วันวลิต (หรือ "ฟันฟลีต", Van Vliet) เป็นพ่อค้าชาวฮอลันดา เคยเข้ามาทำงานอยู่ในกรุงศรีอยุธยาราว 9 ปี (ระหว่าง พ.ศ. 2176-85) ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2172-99) ระหว่างพำนักอยู่กรุงศรีอยุธยา วันวลิตเขียนหนังสือเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาไว้ 3 เล่ม ได้แก่ 1. พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา 2. พรรณนาราชอาณาจักรสยาม และ 3. เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของการสงครามสืบราชสมบัติ

พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่เขียนขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นหนังสือประเภท “พงศาวดาร” เก่าแก่ที่สุดยิ่งกว่าพงศาวดารฉบับใดที่ค้นพบแล้วในปัจจุบัน คือแต่งขึ้นก่อน “พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ” ถึง 41 ปี แต่เขียนแบบนิทานหรือตำนาน คือฟังคำบอกเล่าจากผู้รู้กลุ่มหนึ่งในพระนครศรีอยุธยาสมัยนั้น

[ต่อมาภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร) จัดพิมพ์ฉบับแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย โดย วนาศรี สามนเสน (เมื่อ พ.ศ. 2523) แล้วให้ชื่อหนังสือว่าพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182]

4

ชายฝั่งทะเลทวารวดี ที่กรุงเทพฯ

ชายฝั่งทะเล ยุคทวารวดี ราวหลัง พ.ศ. 1000 อยู่ไม่ไกลจากย่านข้าหลวงเดิม ที่กรุงเทพฯ บนเส้นทางคลองประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ-สมุทรสาคร

พูดอีกอย่างว่าย่านข้าหลวงเดิม บางขุนเทียน มีเส้นทางคลองประวัติศาสตร์ ยาวขนานใกล้ชายฝั่งทะเลยุคทวารวดี

พบหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดีเป็นซากเรือทะเลสมุทรยุคทวารวดีจมอยู่ในท้องนาโคลนตม ลึกเข้ามาจากชายฝั่งทะเลปัจจุบัน และอยู่ใกล้คลองโคกขาม จ. สมุทรสาคร (ที่มีนิทานเรื่องพันท้ายนรสิงห์)

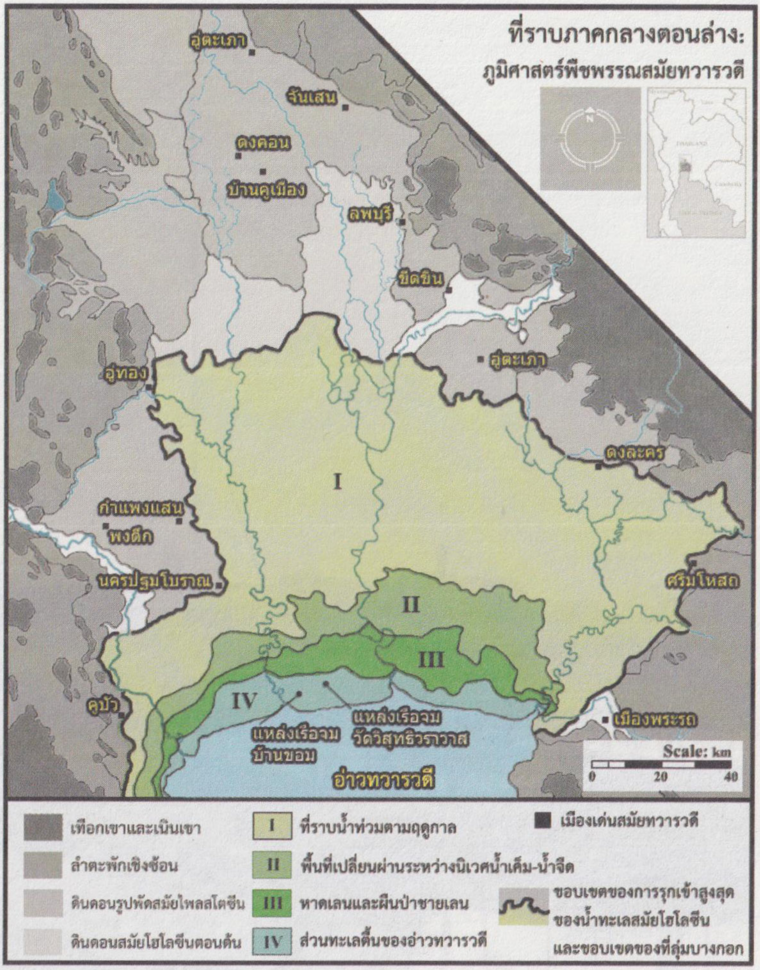

แผนที่แสดงขอบเขตของชายฝั่งทะเลโบราณจากการค้นคว้าใหม่ทางธรณีวิทยา พบว่าอ่าวไทยสมัยทวารวดีราว พ.ศ. 1100-1400 นั้น ขึ้นมาถึงเพียงตอนใต้ของพื้นที่กรุงเทพมหานครเท่านั้น ไม่ไกลจากชายฝั่งทะเลปัจจุบันมากนัก (ที่มา : ดร. ตรงใจ หุตางกูร)

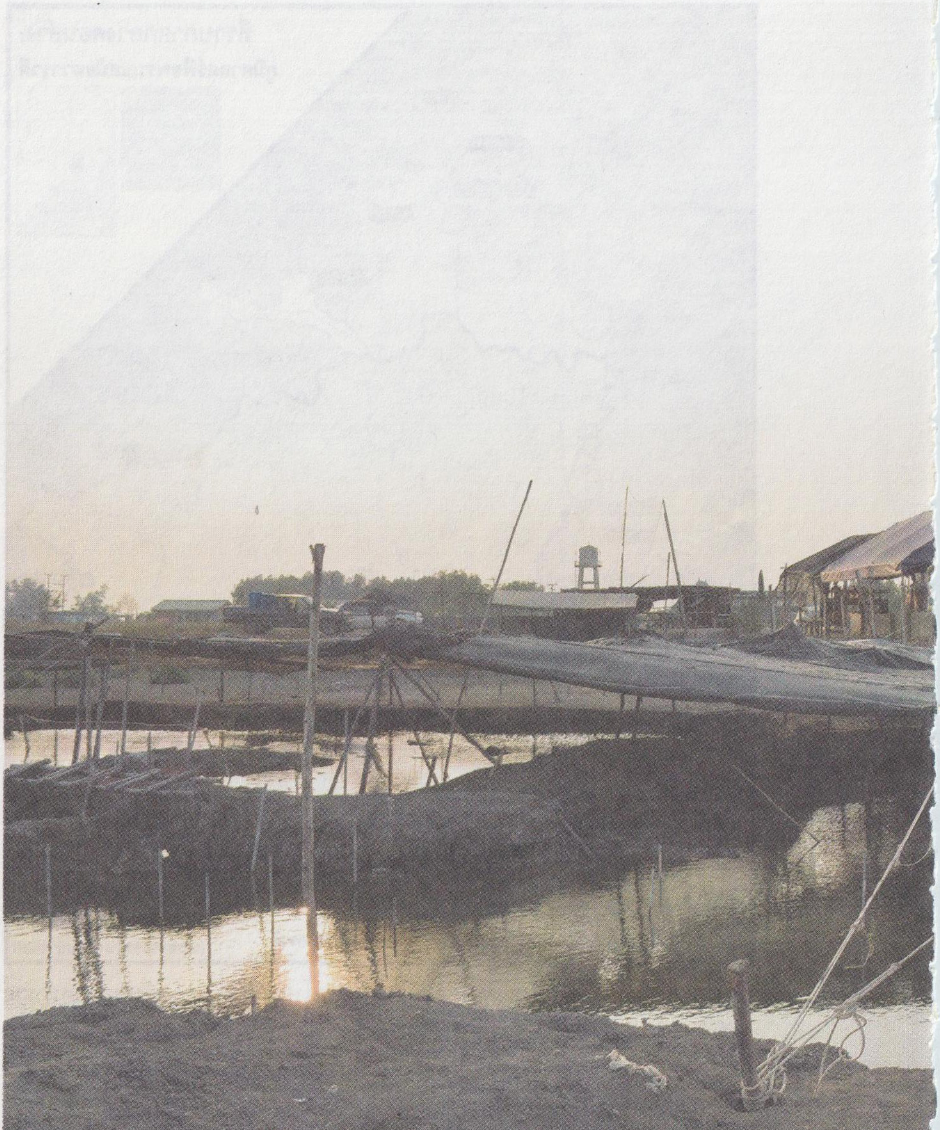

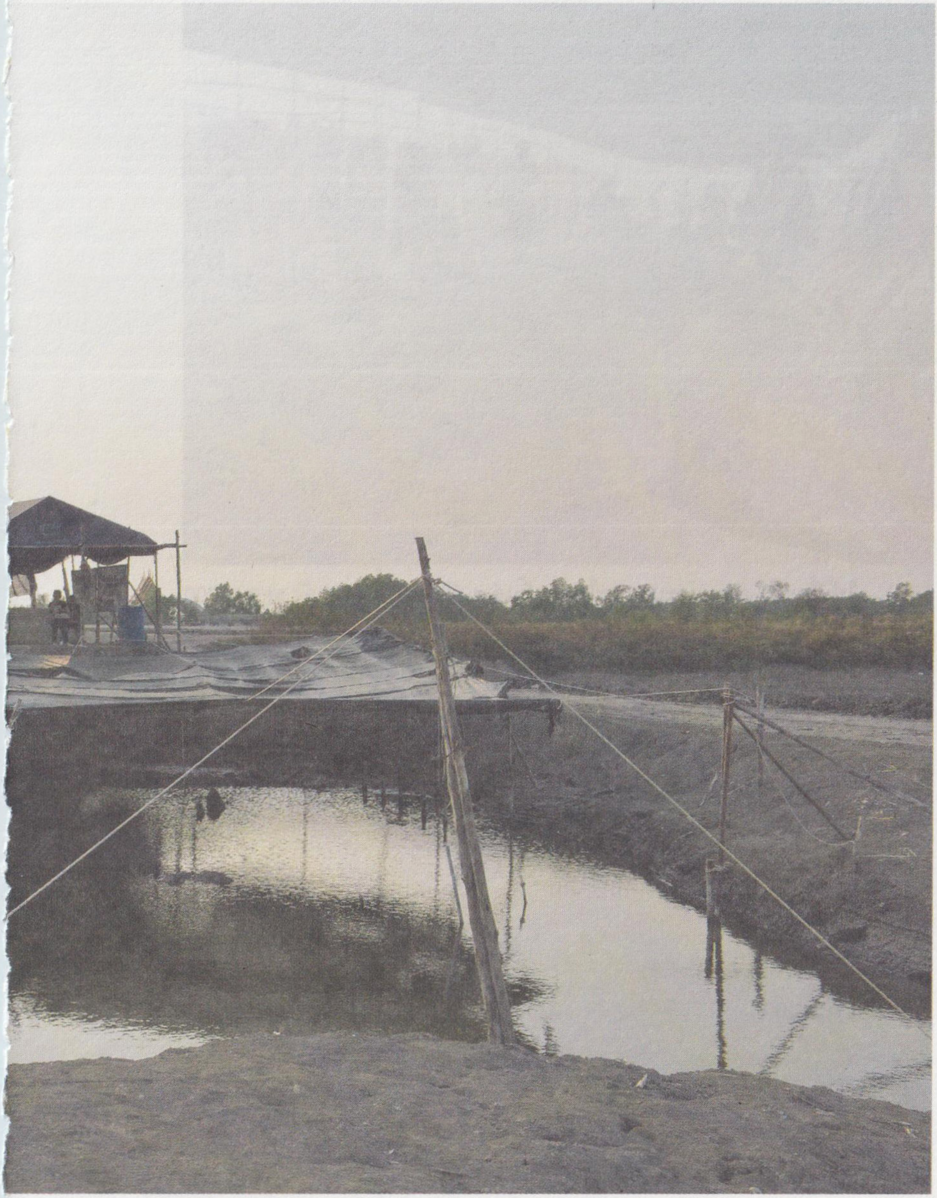

ซากเรือโบราณ จมโคลนเลนนากุ้ง ใกล้วัดวิสุทธิวราวาส (วัดกลางคลอง) ต. พันท้ายนรสิงห์ อ. เมือง จ. สมุทรสาคร ภาพนี้เป็นแหล่งขุดค้นของนักโบราณคดี กรมศิลปากร (ถ่ายเมื่อวันอาทิตย์ที่ 1 กุมภาพันธ์ 2558)

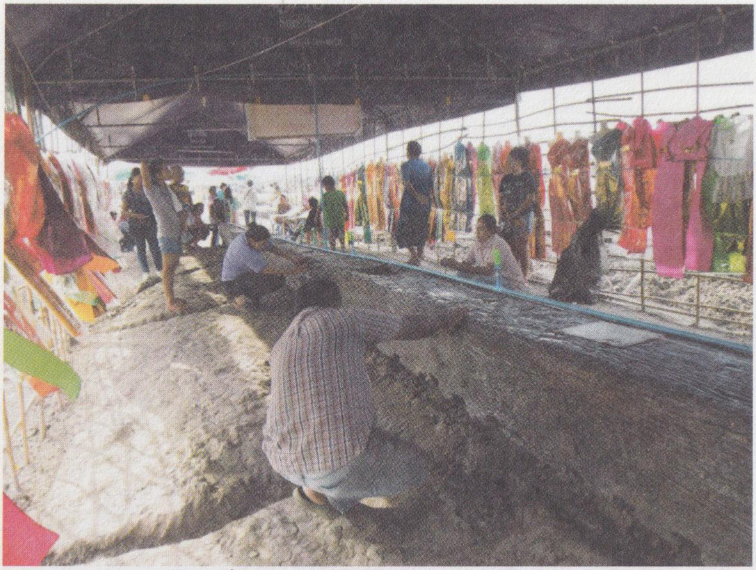

ไม้เนื้อแข็ง (คานและเสากระโดง?) ชิ้นส่วนเรือโบราณราวหลัง พ.ศ. 1000 (ยุคทวารวดี) คาดว่าความยาวสมบูรณ์ของเรือลำนี้ราว 30 เมตร ขุดขึ้นจากโคลนเลนนากุ้ง บริเวณนากุ้ง แล้วทำเพิงมีหลังคาคุ้มแดดฝน ใกล้วัดวิสุทธิวราวาส (วัดกลางคลอง) ต. พันท้ายนรสิงห์ อ. เมือง จ. สมุทรสาคร

แต่ประชาชนเลื่อมใส เชื่อเป็นเรือศักดิ์สิทธิ์ มีผีแม่ย่านางเรือสิงอยู่ จึงเซ่นวักด้วยเครื่องเซ่นตามความเชื่อ แล้วแขวนไว้เรียงราย (ภาพนี้ถ่ายเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2556)

ซากเรือทะเลสมุทร ยุคทวารวดี ที่สมุทรสาคร

ภาพและคำอธิบาย โดย นายเอิบเปรม วัชรางกูร สำนักโบราณคดีใต้น้ำ กรมศิลปากร

(บน) เรือถักแบบอาหรับโบราณ เทคนิคการต่อเรือลำนี้เป็นแบบเย็บท้องเรือ ขึ้นรูปทรงก่อนแล้วจึงใส่กงเพื่อเสริมความแข็งแรง หรือเรียกว่า Plank First

(ล่าง) ไม้ท่อนจำนวนมากที่ถูกห่อรวมกันด้วยวัสดุสานคล้ายเสื่อ

(บน) กราบเรือด้านทิศตะวันตก เห็นรอยเจาะรูเนื้อไม้ แล้วเย็บต่อแผ่นไม้ด้วยเชือกชัดเจน กรมป่าไม้ช่วยพิสูจน์ชิ้นส่วนไม้เปลือกเรือแล้ว พบว่าเป็นไม้เต็ง

(ล่าง) บริเวณกงเรือด้านหนึ่ง พบลักษณะการบากไม้เป็นร่อง เพื่อรองรับโครงสร้างเรือส่วนอื่น กรมป่าไม้ช่วยพิสูจน์ชิ้นส่วนไม้กงเรือ พบว่าเป็นไม้ตะเคียนทอง

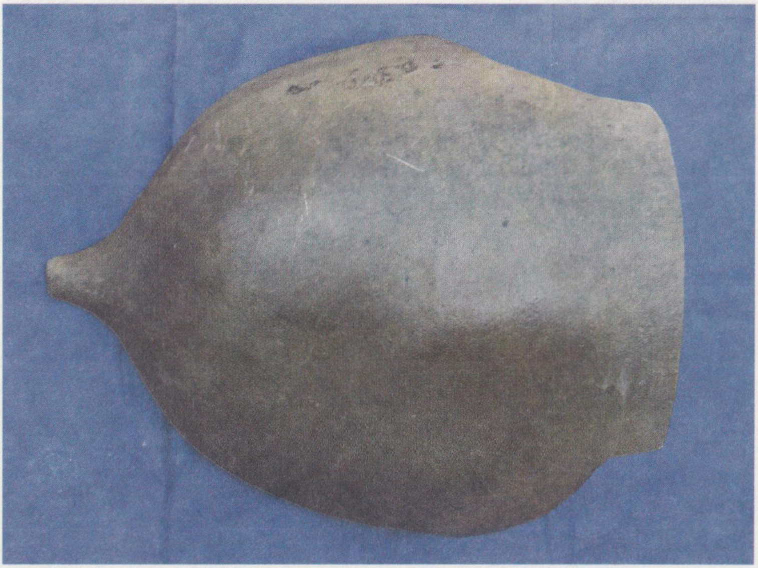

(บน) เศษภาชนะดินเผาก้นแหลม เดิมเข้าใจว่าเป็นแอมฟอรา ต่อมา ผู้เชี่ยวชาญด้านไหอาหรับ นาม ศ. ดร. มาร์ค ฮอร์ตัน จาก ม. บริสตัล ระบุว่าเป็นไหตอร์ปิโด มีแหล่งผลิตแถบอิรัก

(ล่าง) ส่วนหนึ่งของเศษภาชนะก้นแหลม ที่อาจเป็นได้ทั้งแอมฟอรา หรือตอร์ปิโด ยังปรากฏเชือกมัดร้อยบริเวณก้นแหลม บางใบภายในปรากฏยางสีดำติดอยู่ บางใบเป็นรอยสีน้ำตาลเข้ม

(บน) ตัวอักษรที่ปรากฏบนผิวด้านนอกของเศษไหแอมฟอรา (หรือไหตอร์ปิโด) ใบหนึ่ง ผู้เชี่ยวชาญภาษาอาหรับโบราณ อ่านได้ว่า สิ่งที่ถูกผลิตในปีฮิจเราะห์ที่ 145 (ตรงกับพุทธศักราช 1205)

(ล่าง) หนึ่งในภาชนะ แบบหม้อมีสัน สมัยทวารวดี ก้นภาชนะเป็นลายเชือกทาบและขูดขีด

กรุงเทพฯ ยุคทวารวดี มีป่าชายเลน ใกล้ชายฝั่งทะเล

กรุงเทพฯ ยุคทวารวดี เป็นที่ราบน้ำท่วมกว้างใหญ่ ยังไม่เหมาะสร้างบ้านแปลงเมือง

ชายฝั่งทะเลโบราณยุคทวารวดี อยู่แถว ๆบางขุนเทียน กทม. ไม่ไกลจากศาลพันท้ายนรสิงห์ คลองโคกขาม อ. เมือง จ. สมุทรสาคร (ใกล้ถนนพระราม 2)

มีพยานเป็นซากเรือยุคทวารวดีจมในนากุ้ง (หลังวัดวิสุทธิวราวาส ใกล้ศาลพันท้ายนรสิงห์) ซึ่งกรมศิลปากรกำลังขุดขณะนี้ และก่อนหน้านี้ กรมศิลปากรเคยขุดพบซากเรือยุคเก่าที่บ้านนาขอม ซึ่งอยู่ถัดไป

"แนวชายฝั่งทะเลสมัยทวารวดี มีผืนป่าชายเลนอยู่ในพื้นที่ตอนใต้ของกรุงเทพมหานคร และพื้นที่ อ. พระประแดง จ. สมุทรปราการ

ดังนั้น แนวชายฝั่งทะเลร่วมสมัยกับทวารวดี จึงมีขอบเขตไม่อยู่เหนือไปกว่าพื้นที่กรุงเทพมหานคร"

และ "เป็นไปไม่ได้ที่น้ำทะเลจะขึ้นไปประชิดถึงที่ตั้งเมืองสำคัญของทวารวดี อาทิ อู่ทอง หรือเมืองนครปฐมโบราณ"

[จากบทความเรื่อง*การตีความใหม่เรื่องขอบเขตแนวชายฝั่งทะเลโบราณสมัยทวารวดีบนที่ราบภาคกลางตอนล่าง* ของ ดร. ตรงใจ หุตางกูร ในวารสารดำรงวิชาการ ของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (ฉบับมกราคม-มิถุนายน 2557) หน้า 11-44]

ก่อนยุคทวารวดีหลายพันปี เคยมีชายฝั่งทะเลเว้าลึกถึงสุพรรณบุรี ไม่ใช่มีในยุคทวารวดี

แนวชายฝั่งทะเลโบราณ มีสภาพนิเวศแบบผืนป่าชายเลน

เมื่อราว 8,400 ปีมาแล้ว น้ำทะเลขึ้นไปถึงพื้นที่ จ. สุพรรณบุรี ถึง จ. อ่างทอง

ต่อมาเมื่อเกิดการถดถอยของน้ำทะเลตั้งแต่ราว 7,000 ปีมาแล้ว ทำให้แนวชายฝั่งทะเลเคลื่อนที่ลงมาทางทิศใต้อย่างต่อเนื่องจนมาอยู่ระดับปัจจุบัน

ที่มาแหล่งข้อมูล

วัดนางนอง อยู่ย่านข้าหลวงเดิม บางขุนเทียน เส้นทางคลองประวัติศาสตร์ ฝั่งทะเลทวารวดีที่กรุงเทพฯ

ทำโดยปรับปรุงใหม่ให้อ่านง่ายจากหนังสือ 2 เล่ม คือ

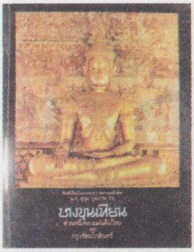

บางขุนเทียน ส่วนหนึ่งของแผ่นดินไทยและกรุงรัตนโกสินทร์ พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ น.ท. สุขุม บุนปาน รน. ณ วัดนางนองวรวิหาร เมื่อ 28 มีนาคม 2530

3 วัดประวัติศาสตร์ ที่ระลึกในงานศพนางสุทิน บุนปาน ณ วัดนางนองวรวิหาร เมื่อ 7 มีนาคม 2552

5
วัดนางนอง

วัดนางนอง หันหน้าเข้าคลองสนามชัย (คลองด่าน) ทางทิศตะวันตก ปฏิสังขรณ์ทั้งวัดโดย ร.3 เมื่อครองราชย์แล้ว

เดิมเป็นวัดของชุมชนเก่าแก่เรียก นางนอง หรือ บางนางนอง มีมาแต่ยุคต้นอยุธยา แต่มีวัดเมื่อไรไม่พบหลักฐานหรือร่องรอยชัดเจน

นางนอง เป็นชื่อชุมชนเก่าแก่ มีแล้วราวเรือน พ.ศ. 2000 อยู่ในโคลงกำสรวลสมุทร บทหนึ่งพรรณนา ว่า

เสียดายหน้าช้อยชื่น บัวทอง กูนา
ศรีเกศเกษรสาว ดอกไม้
มาดลบรรลุนอง ชลเนตร
ชลเนตรชู้ช่อยไห้ ร่วมแรง โรงแรง

วัดนางนอง ริมคลองสนามชัย (คลองด่าน) หันหน้าทางทิศตะวันตก

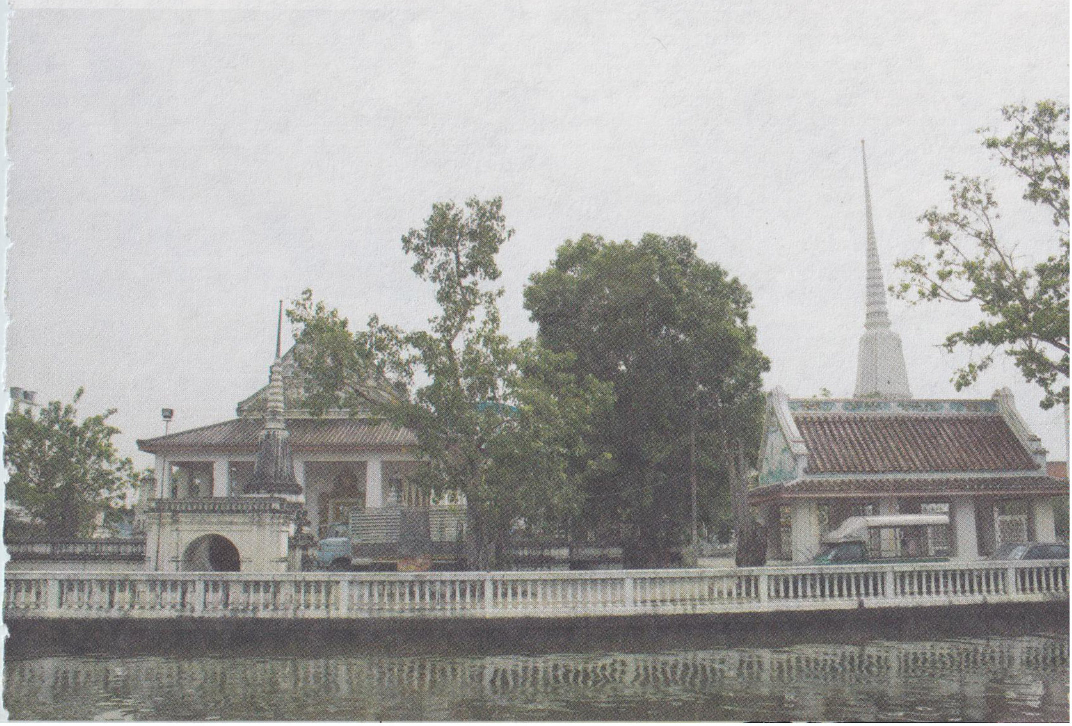

วัดหนัง
ซอยวุฒากาศ 42
ถนนเพชรเกษม
คลองสนามชัย (คลองด่าน)
วัดนางนอง
วัดราชโอรส
ทางรถไฟสายมหาชัย - วงเวียนใหญ่

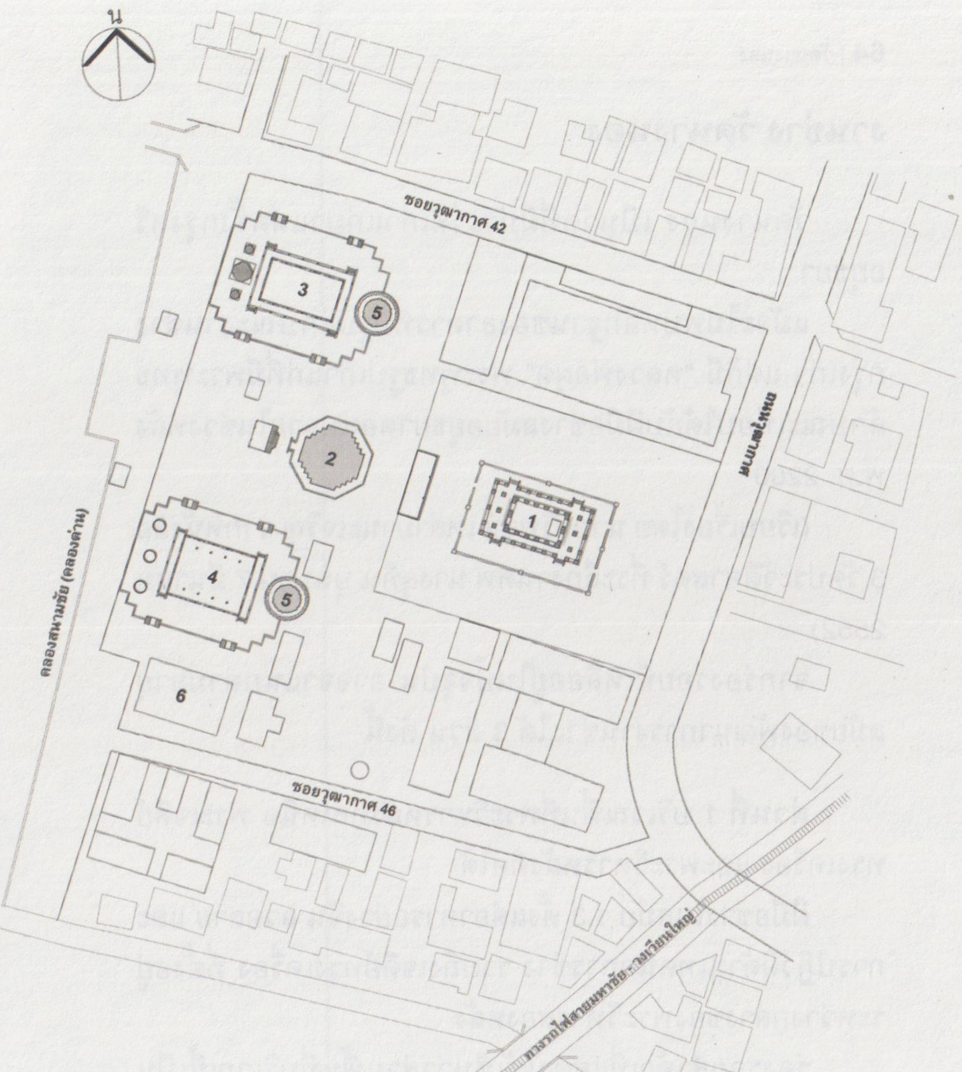

แผนผังวัดนางนอง

1 พระอุโบสถ

2 เจดีย์ประธาน

3 พระวิหาร

4 พระวิหาร

5 ปรางค์

6 ศาลาการเปรียญ

งานช่าง วัดนางนอง

วัดนางนอง เป็นวัดที่มีประวัติเก่าแก่มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา

แม้จะไม่พบหลักฐานของอาคารที่มีรูปลักษณะงานช่างกรุงเก่า แต่ก็มี “หลวงพ่อผุด” พระพุทธรูปเก่าแก่ที่มีพระพุทธลักษณะเทียบได้กับฝีมือช่างสมัยอยุธยาตอนปลายในช่วงหลัง พ.ศ. 2200

(เรียบเรียงโดย นายศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ จากหนังสือ 3 วัดประวัติศาสตร์ ที่ระลึกงานศพ นางสุทิน บุนปาน 7 มีนาคม 2552)

จากร่องรอยที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน อาจจำแนกตามอายุสมัยของพัฒนาการงานช่างได้ 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 บริเวณพื้นที่พระวิหารหลังทิศเหนือ พระเจดีย์ทรงเครื่อง และพระวิหารหลังทิศใต้

ฝีมือช่างในสมัย ร.3 ตั้งแต่อาคารอย่างจีน ลวดลาย และการปฏิวัติด้านเทคนิคการช่าง รวมถึงเจดีย์ทรงเครื่อง ที่ตั้งอยู่ระหว่างกลางของพระวิหารสองหลัง

ร่องรอยสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าส่วนพื้นที่บริเวณนี้เป็นขอบเขตพุทธาวาสมาแต่ครั้งปลายกรุงเก่า ก็คือ **หลวงพ่อผุด** ฝีมือช่างอยุธยาตอนปลาย

แต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้ควรเป็นเขตพุทธาวาสเก่า คงมีอาคารเครื่องไม้เป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อผุดมาก่อน โดยอาจจะมีสิ่งก่อสร้างอื่นอยู่รายรอบ

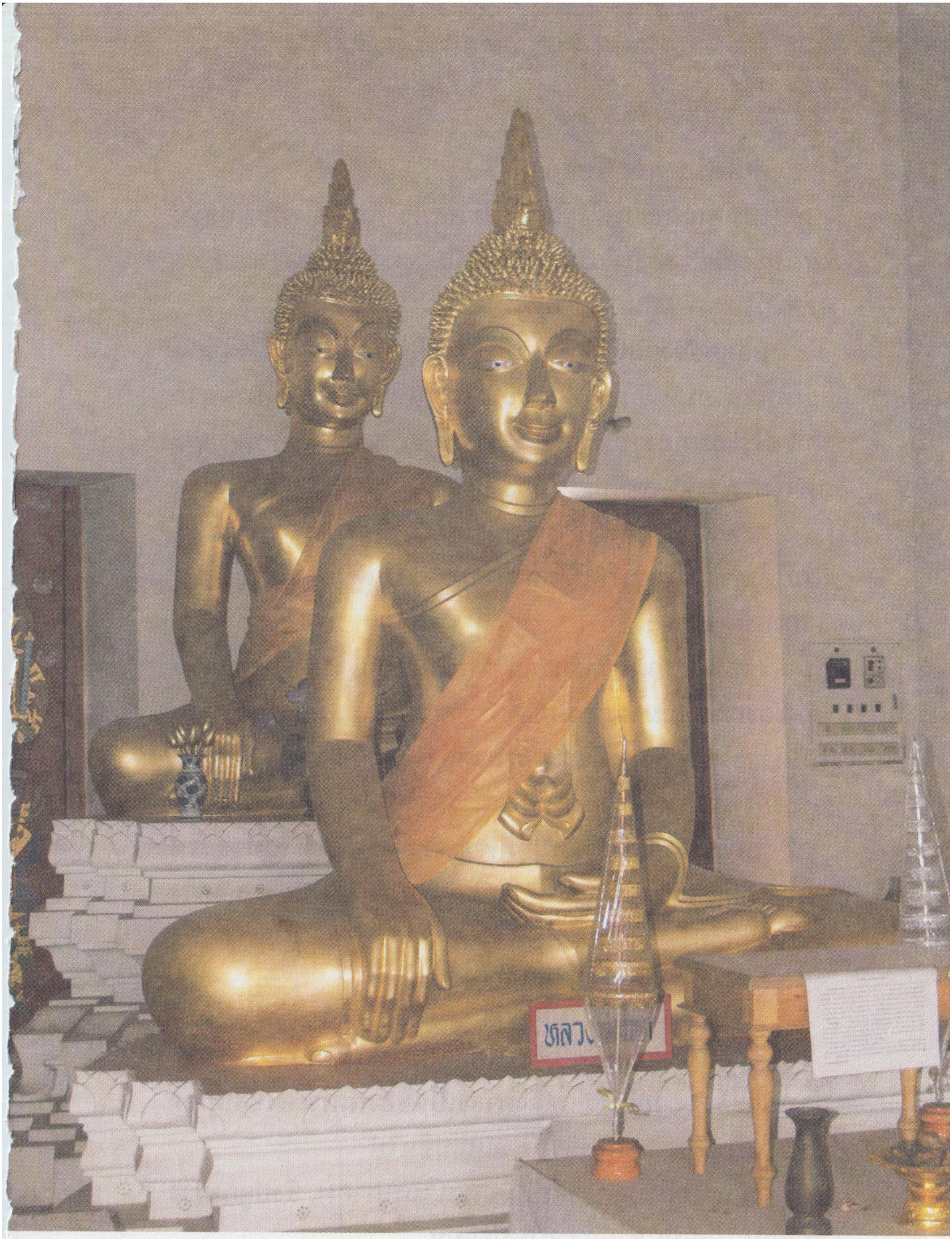

หลวงพ่อผุด อายุราว 300 ปี งานช่างสมัยอยุธยาตอนปลาย พระพุทธรูป
ประธานในพระวิหารหลังเหนือ

ส่วนที่ 2 พระอุโบสถ

เป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ของวัด ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระจักรพรรดิราช ที่บางท่านเรียกว่าพระพุทธมหาจักรพรรดิ เป็นประธาน

สอดคล้องกับเรื่องท้าวมหาชมพู จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนอยู่เหนือกรอบหน้าต่าง โดยรอบภายในตัวอาคาร รวมทั้งลายรดน้ำประดับทองรูปเครื่องสูง ราชกกุธภัณฑ์ สมบัติของพระมหาจักรพรรดิราช ที่ประดับอยู่บนบานหน้าต่างและบานประตู

ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่อง "สามก๊ก" พงศาวดารจีนที่ไม่ได้เล่าถึงเฉพาะการศึกสงคราม แต่เป็นตัวอย่างจริยวัตรที่ดีของกษัตริย์อย่างจีน

เมื่อพิจารณาว่า บริเวณพื้นที่วัดนางนองเป็นนิวาสสถานเดิมของเจ้าจอมมารดาเรียม พระราชชนนีใน ร.3 ก็ชวนให้คิดไปได้ว่าการปฏิสังขรณ์และขยายวัดนางนอง พร้อมแนวคิดเรื่องพระจักรพรรดิราช คงจะมีนัยยะทางการเมืองแฝงอยู่ด้วย

ในรัชสมัยนี้ สร้างหมู่กุฏิพระสงฆ์ ห่างออกไปทางด้านทิศใต้ ถือเป็นเขตสังฆาวาส หมู่อาคารก่ออิฐถือปูนตามอย่างพระราชนิยม

ส่วนที่ 3 ศาลาการเปรียญ

ตัวอาคารออกแบบให้สอดคล้องกับธรรมาสน์เก่าแก่ งานช่างสมัย ร.3 ด้วยการยกหลังคาสูงเป็นช่องเฉพาะสำหรับยอดปราสาทของธรรมาสน์ที่เพรียวแหลมขึ้นไป

เพิ่มเติมสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ เช่น เมรุเผาศพ, สิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่ที่ใช้เป็นสำนักงานในปัจจุบัน

พระพุทธรูปประธาน ภายในอุโบสถวัดนางนอง ทรงเครื่องอย่าง**จักรพรรดิราช** ฝีมือช่างสมัย ร.3

พระจักรพรรดิราช

พระพุทธรูปประธานทรงเครื่องอย่างพระจักรพรรดิราช ในพระอุโบสถวัดนางนอง สิ่งก่อสร้างประธาน ศูนย์กลางตามอุดมคติอย่างไทยประเพณีของวัด

เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง งานช่างสมัย ร.3 ประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีปั้นลายปิดทองประดับกระจก

องค์พระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์ ปิดทอง หน้าตักกว้าง 2 เมตร 25 เซนติเมตร

สันนิษฐานว่าประดิษฐานขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2367 ตรงกับปีที่ ร.3 เสด็จขึ้นครองราชย์

เครื่องทรงประดับล้วนหล่อแยกจากองค์พระพุทธรูปต่างหาก แต่สวมทับไว้บนพระวรกายอย่างหรูหราเต็มยศ เรียกตามศัพท์ช่างว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ หมายถึงพระจักรพรรดิราช

มงกุฎ มีประวัติเล่าว่า ร.3 ให้ถอดออกไปครอบไว้เหนือยอดนภศูลพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม เมื่อครั้งที่ทรงปฏิสังขรณ์และสร้างเสริมวัดดังกล่าวให้เป็นพระมหาธาตุสำหรับพระนคร (มงกุฎองค์ปัจจุบันจึงเป็นงานในชั้นหลังจากสมัยแรกสร้าง)

พระจักรพรรดิราช หมายถึง พระชาติสุดท้ายของผู้ที่สั่งสมบุญบารมีมามากพอที่จะบรรลุเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีบุญพระองค์นั้นสามารถเลือกที่จะตรัสรู้เป็นพระบรมมหาศาสดาเอกของโลกผู้ยิ่งใหญ่ในทางธรรม หรือจะเป็นพระมหาจักรพรรดิผู้เป็นใหญ่ในทางโลกก็ได้

ช่างฝีมือในชมพูทวีปได้แสดงภาพของพระจักรพรรดิราช

"ฮก ลก ซิ่ว" ลวดลายมงคลอย่างจีนที่ผนังสกัดหน้าพระอุโบสถ มีความหมายถึง โชคลาภ วาสนา ทรัพย์สินมั่งคั่ง และการมีอายุยืนยาว สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพระจักรพรรดิราช ผู้เป็นใหญ่ในโลกียธรรม

ในรูปของพระพุทธองค์ในสมณเพศ แต่ประดับเครื่องยศ และฉลองพระองค์อย่างกษัตริย์ ที่เต็มไปด้วยทรัพย์สินมีค่านานาชนิด แสดงถึงสถานภาพที่มั่งคั่งทั้งในทางโลก คือ อำนาจ และความยิ่งใหญ่ในทางธรรม คือ ปัญญา

การแสดงออกเช่นนี้ได้ส่งทอดมายังอุษาคเนย์พร้อมกับวัฒนธรรมทางศาสนาด้วย

ในสังคมไทย พระจักรพรรดิราช เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาอย่างปรัมปราคติกับการเมือง เพราะสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยถูกจัดวางอยู่บนพื้นฐานความเชื่ออย่างพุทธเถรวาทที่ผสมปนเปอยู่กับศาสนาผีของพื้นเมือง

พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเป็นสมมติเทพอย่างพราหมณ์ ในขณะเดียวกันก็ทรงเป็นหน่อพุทธางกูร เชื้อไขของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระธรรมราชา พระราชาธิราช รวมไปถึงพระจักรพรรดิราช ผู้เป็นใหญ่เหนือพระราชาทั้งหลายในโลกียธรรมด้วย

เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระจักรพรรดิราช ตามคติในพุทธศาสนามีหลากหลาย แต่ที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างเถรวาท โดยเฉพาะในช่วงปลายของสมัยอยุธยา เรื่อยมาจนยุคต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ คงจะเป็นเรื่องของท้าวมหาชมพู

พระจักรพรรดิราช ในโบสถ์

กลวิธีการออกแบบเรื่องราวภายในพระอุโบสถ ผูกเล่าเรื่องราวของคติเรื่องพระจักรพรรดิราชสัมพันธ์กันระหว่างองค์พระพุทธรูปประธาน และงานประดับภายในพระอุโบสถจำแนกออกเป็นหลายส่วน ได้แก่

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ, และลวดลายลงรักปิดทองบานแผละ ทั้งที่บานประตูและบานหน้าต่าง

เรื่องราวที่เขียนประดับในพระอุโบสถล้วนเชื่อมโยงถึงคติพระจักรพรรดิราช สัมพันธ์กับการสร้างศูนย์กลางใหม่ของวัดที่ ร.3 ให้โยกย้ายจากศูนย์กลางเดิมอันมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า

ตามประวัติแล้ว พื้นที่วัดนางนองเป็นนิวาสสถานเดิมของเจ้าจอมมารดาเรียม พระราชชนนีใน ร.3 การปฏิสังขรณ์ และขยายวัดนางนอง พร้อมกับนำแนวคิดเรื่องพระจักรพรรดิราชมาใช้ คงจะมีพระราชประสงค์ในการสร้างความหมายเชิงปรัมปราคติให้เกี่ยวเนื่องกับพระองค์ (ลักษณะเช่นนี้เหมือนพระเจ้าปราสาททองสร้างวัดไชยวัฒนารามไว้ที่นิวาสสถานเดิม)

การประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องในตำแหน่งศูนย์กลางใหม่ของวัดนางนอง ที่พระองค์เป็นผู้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเอง หมายถึงเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่เชื่อมโยง ร.3 เข้ากับการเป็นพระจักรพรรดิราชผู้ยิ่งใหญ่ในโลกียธรรมตามมติทางพุทธศาสนา โดยมีงานประดับต่างๆ ภายในพระอุโบสถเล่าเรื่องขยายความให้ชัดเจนขึ้นนั่นเอง

จิตรกรรมฝาผนัง

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง จำแนกละเอียดได้ 2 ส่วน ได้แก่

ภาพจิตรกรรมอย่างไทยประเพณี เล่าเรื่องท้าวมหาชมพู บริเวณเหนือกรอบหน้าต่าง และภาพกำมะลอเรื่องสามก๊ก ที่เขียนเล่าเรื่องแบ่งออกเป็นตอนๆ อยู่ช่องรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตามแบบที่นิยมอยู่ในงานช่างจีน บริเวณผนังระหว่างบานประตู และบานหน้าต่างทั้ง 4 ด้าน

นอกเหนือไปจากนั้น พื้นที่ผนังอาคารระหว่างกรอบประตู ทั้ง 2 บานที่ผนังสกัดทั้ง 2 ด้าน ยังประดับไว้ด้วยลวดลายมงคล อย่างจีน ได้แก่ รูปฮก ลก ซิ่ว ที่ผนังสกัดทางหน้าของพระพุทธ รูปประธาน และลวดลายนกกระเรียนที่ผนังสกัดหลัง

ลวดลายรดน้ำปิดทองประดับอยู่ที่บานประตู บานหน้าต่าง แสดงรูปทวารบาลตามอย่างที่นิยมอยู่ทั่วไป พิเศษที่ลายประดับ บนบานแผละทั้ง 4 คู่ ของประตูทั้ง 4 บาน รอบพระอุโบสถ แสดงรูปแก้วทั้งเจ็ด สมบัติเฉพาะพระองค์ของพระจักรพรรดิ ราช

แก้วทั้งเจ็ดเฉพาะพระองค์ของพระจักรพรรดิราช มี จำนวนไม่ครบพอดีกับบานแผละประตูของพระอุโบสถที่ นับได้ 8 แผ่น ซ้ำยังมีผนวกรวมรูปเครื่องแก้ววิเศษ 7 ประการ เข้าเป็นแผ่นเดียวกันอยู่อีก 1 คู่ ได้แก่ รูปนางแก้ว และแก้วมณี โชติ ที่ช่างได้ออกแบบให้ นางแก้วประคองถือแก้ววิเศษไว้ในมือ จึงยังเหลือพื้นที่บานแผละอยู่อีก 2 แผ่น เขียนรูป พราหมณ์ 1 และขุนนางอีก 1 เพิ่มเติมไว้ต่างไปจากข้อเขียนในตำราโบราณ

ลายประดับลงรักปิดทอง ที่เพดานภายในกรอบซุ้มประตู ทั้งสี่ ทางด้านนอกของตัวอาคาร แสดงรูปกำเนิดรัตนะ ที่มาแห่ง อัญมณีมีค่าที่สัมพันธ์กับเรื่องราวของพระจักรพรรดิราช ราวกับ

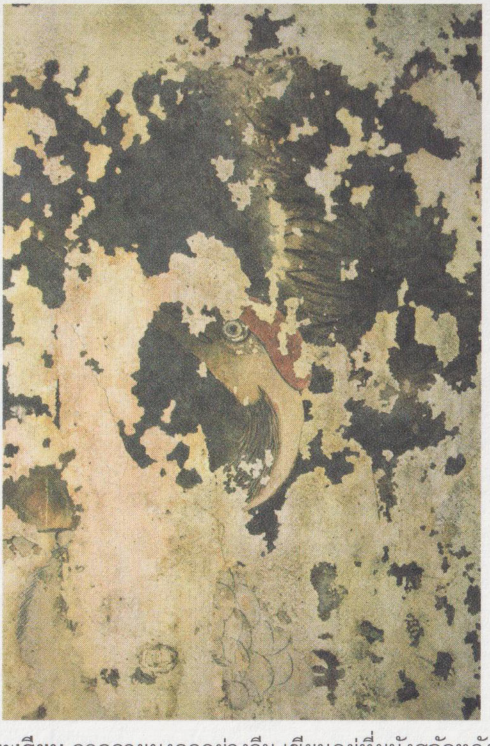

นกกระเรียน ลวดลายมงคลอย่างจีน เขียนอยู่ที่ผนังสกัดหลัง หมายถึงการมีอายุยืนยาว แวดล้อมด้วยรูปนกน้อยบินเคียงคู่ ปัจจุบันภาพลบเลือนไปมากแล้ว

จะอำนวยโชคลาภนานาให้แก่ผู้ที่เดินทางเข้าไปนมัสการภายในพระอุโบสถ

นอกเหนือไปจากบานแผละของประตูแล้ว ลวดลายลงรักปิดทองประดับอยู่ที่บานแผละของหน้าต่างภายในพระอุโบสถก็ล้วนแต่เป็นรูปเครื่องสูงจำเพาะของพระมหากษัตริย์ที่ใช้ในวโรกาสต่างๆ กัน ตามโบราณราชประเพณีของราชสำนัก

กำเนิดรัตนชาติ ลวดลายประดับลงรักปิดทอง ที่เพดานภายในกรอบซุ้มประตูทางด้านทิศตะวันตก ฝั่งทิศเหนือ บริเวณด้านนอกของตัวอาคาร

จิตรกรรมเล่าเรื่องชมพูบดี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเหนือช่องหน้าต่าง ภายในพระอุโบสถวัดนางนอง เขียนภาพเล่าเรื่องชมพูบดี เริ่มต้นจากผนังสกัดทางด้านทิศตะวันตก ไล่เรียงเรื่องราวไปตามผนังแปทั้ง 2 ทิศ อันเป็นลักษณะที่พิเศษ แตกต่างไปจากกลวิธีการลำดับเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังวัดอื่นในช่วงสมัยเดียวกันไปอย่างชัดเจน

ผนังทางด้านทิศเหนือจะบอกเล่าเรื่องราวตอนสำคัญไว้มากกว่าผนังแปทางด้านทิศใต้ จนจบสิ้นเรื่องราวที่ผนังสกัดหลังพระประธานทางด้านทิศตะวันออก

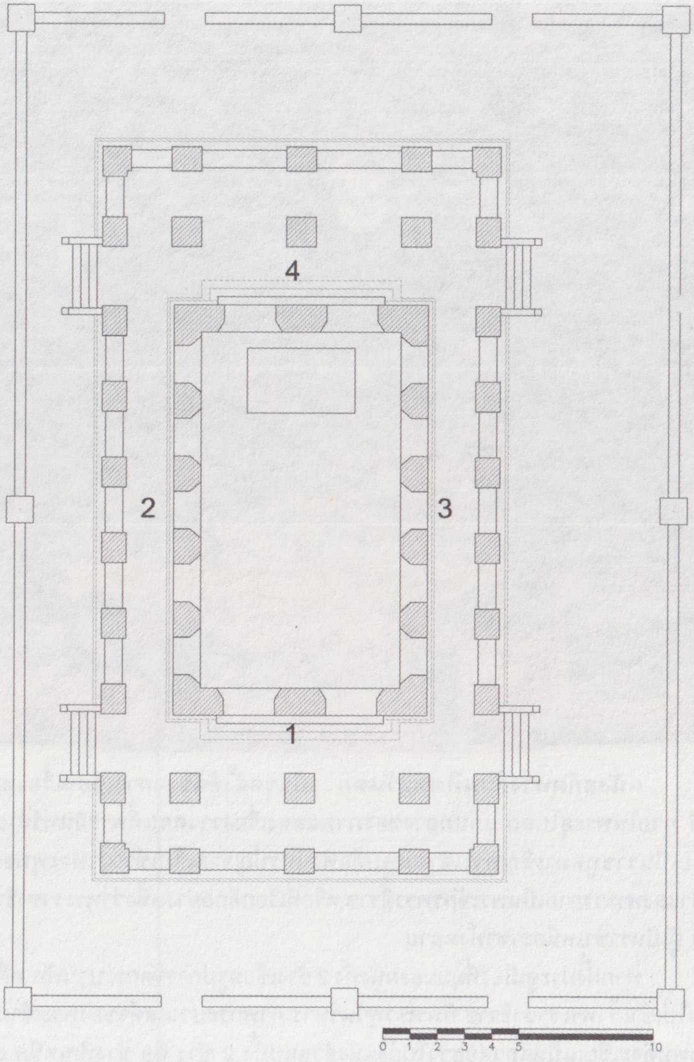

ภาพจิตรกรรมเรื่องชมพูบดี

ภายในพระอุโบสถ

1 พระอินทร์จำแลงกายเป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดี

2 กระบวนเสด็จของพระเจ้าชมพูบดี

3 กระบวนเสด็จของกาญจนราชเทวี

4 พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระจักรพรรดิราช

ผนังสกัดทางด้านทิศตะวันตก เป็นจุดตั้งต้นของการเขียนเรื่องชมพูบดี ภายในพระอุโบสถ แกนกลางของภาพแสดงเรื่องราวตอนที่พระอินทร์จำแลงกายเป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดีแห่งนครปัญจาละไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่จำแลงพระวรกายเป็นพระจักรพรรดิราช หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพระราชาธิราช คือ ผู้เป็นราชาเหนือราชาทั้งหลาย

ฟากฝั่งประตูเมืองที่มุมของผนังทั้ง 2 ข้างเขียนรูปการจัดกระบวนทัพเคลื่อนพลไปเข้าเฝ้าพระราชาธิราช ที่พระเวฬุวันวิหาร ภาพกระบวนเสด็จของพระเจ้ามหาชมพูบดีจะเขียนเป็นแถวต่อยาวไปยังผนังด้านแปทั้ง 2 ข้าง คือ ข้างทิศเหนือ และข้างทิศใต้

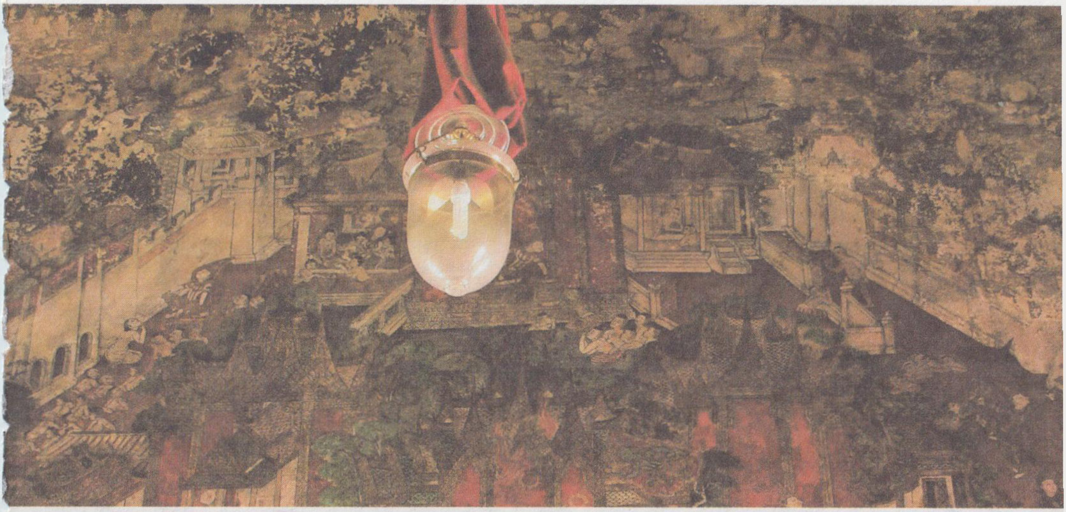

พระเจ้าชมพูบดีตรัสบริภาษเสนามาตย์ ทางตอนบนของผนังสกัดด้านทิศตะวันตก

พระเจ้าชมพูบดีพยายามกลั่นแกล้งพระเจ้าพิมพิสาร แต่ด้วยอำนาจพระพุทธคุณคุ้มครอง พระเจ้าชมพูบดีจึงไม่สามารถกระทำการได้สำเร็จ ซ้ำยังเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ล่าถอยกลับไปยังที่มั่น คือ เมืองปัญจาละ

เมื่อกลับถึงเมือง พระเจ้าชมพูบดียังคงอยู่ในอารมณ์โกรธกริ้ว จึงได้กวัดแกว่งพระขรรค์ไปมาต่ออำมาตย์ราชเสนาทั้งปวง เหล่าอำมาตย์ราชเสนาจึงทูลขอพระราชทานเหตุที่พระเจ้าชมพูบดีกระทำอาการดังกล่าว

มุมล่างทางด้านซ้ายของภาพ แสดงรูปพระเจ้าชมพูบดีแผลงวิษศรไปทำร้ายพระเจ้าพิมพิสาร แต่ก็พ่ายแพ้ต่อพุทธจักรที่พระพุทธองค์ทรงเนรมิตขึ้น

พระอินทร์เผาเมืองปัญจาละ ศูนย์กลางของภาพจิตรกรรมที่ผนังสกัดด้านทิศตะวันตก

พระอินทร์ทรงเนรมิตพระวรกายเป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดีไปเข้าเฝ้าพระจักรพรรดิราช ในพระเวฬุวันวิหาร ตามพระประสงค์ของพระพุทธองค์ที่ทรงมีทิพยญาณเล็งเห็นว่า พระเจ้าชมพูบดีสามารถบรรลุอรหัตผลได้ แต่พระเจ้าชมพูบดีบ่ายเบี่ยงไม่ยอมไปเข้าเฝ้า จึงเกิดการสู้รบกัน

พระเจ้าชมพูบดีแผลงวิษศรคู่พระวรกายอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็พ่ายแก่จักรไฟที่พระอินทร์เนรมิตขึ้น จักรของพระอินทร์ได้เผาผลาญเมืองปัญจาละจนตกอยู่ในทะเลเพลิง สังเกตได้จากรูปเปลวไฟที่ลุกไหม้อยู่บนยอดของปราสาท และรูปผู้คนทางด้านล่างที่ดูอลหม่านโกลาหล

พระเจ้าชมพูบดียอมแพ้ และยอมไปเข้าเฝ้าพระจักรพรรดิราช พระอินทร์จึงได้เนรมิตให้เมืองปัญจาละสมบูรณ์พร้อมตามเดิม

กระบวนเสด็จหลักของพระเจ้าชมพูบดี ผนังแปทางด้านทิศเหนือ

ภาพกระบวนเสด็จของพระเจ้าชมพูบดี เพื่อไปเข้าเฝ้าองค์พระจักรพรรดิราช ในพระเวฬุวันวิหาร เขียนภาพต่อเนื่องจากผนังสกัดหน้าพระประธานด้านทิศตะวันตก มายังผนังแปทั้งข้างทิศเหนือ และข้างทิศใต้

ข้างทิศเหนือแสดงรูปกระบวนเสด็จหลักของพระเจ้าชมพูบดี พร้อมด้วยพระยาร้อยเอ็ดเมือง และอำมาตย์ทั้งหลายรวมแสนหนึ่งแวดล้อม บริวารผู้ติดตามของพระเจ้าชมพูบดีส่วนใหญ่แต่งกายอย่างทหารของกรุงรัตนโกสินทร์ แซมอยู่ด้วยคนชนชาติอื่น เช่น จีน หรือญวน บ้างเล็กน้อย

ตอนกลางของภาพแสดงรูปมาฆสามเณร ฝืนช้างทรงของพระเจ้าชมพูบดี ตามรับสั่งของพระพุทธองค์ จนเป็นเหตุให้พระเจ้าชมพูบดีจำต้องลงจากหลังช้าง แล้วทรงพระดำเนินเท้าเปล่าเข้าสู่พระเวฬุวันวิหาร ที่พระพุทธเจ้าเนรมิตให้เป็นมหานครแห่งความมั่งคั่งของพระจักรพรรดิราช

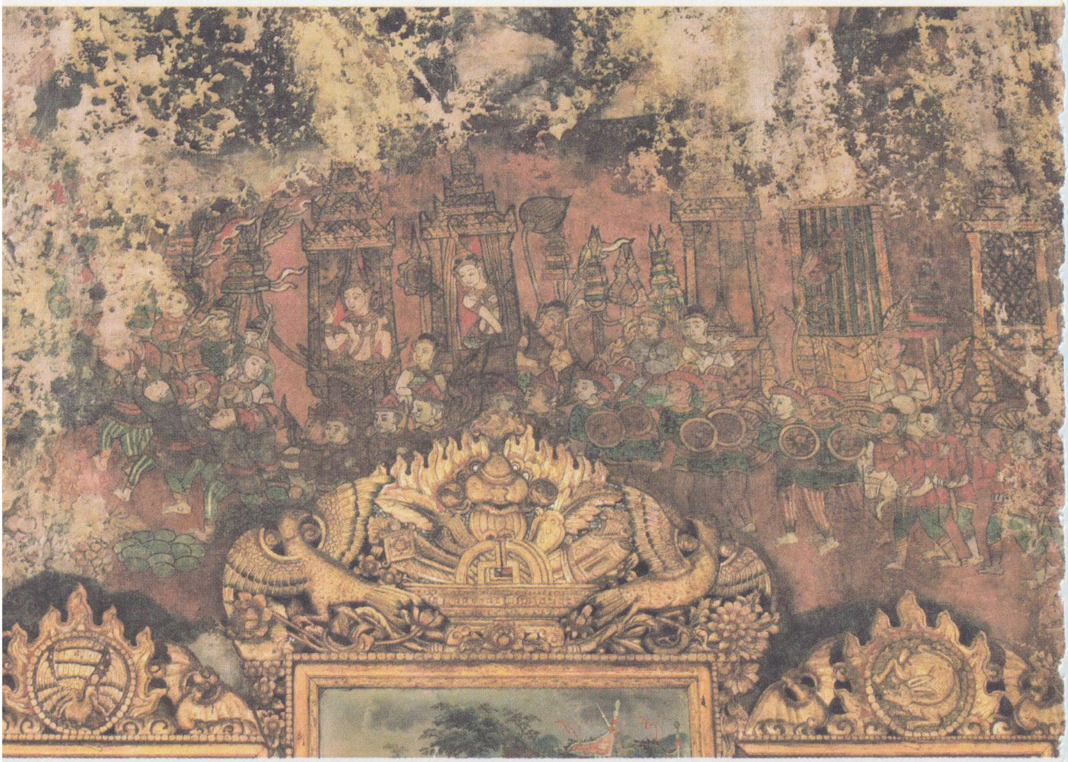

กระบวนเสด็จรองของพระเจ้าชมพูบดี ผนังแปทางด้านทิศใต้ ต่อเนื่องมาจากผนังสกัดหน้าพระประธานทางด้านทิศตะวันตก

ผนังแปทางด้านทิศใต้เขียนภาพกระบวนเสด็จชั้นรองของพระเจ้าชมพูบดี ภายในริ้วกระบวนแสดงภาพคนหลายชนชาติ ทั้ง ฝรั่ง ไทย จีน ญวน ต่างจากริ้วกระบวนเสด็จหลักที่ประกอบด้วยขบวนทหารไทยเป็นส่วนมาก

ภายในเกี้ยวคานหามประทับอยู่ด้วยผู้หญิงสูงศักดิ์ อาจจะหมายถึงกาญจนราชเทวี ชายาของพระเจ้าชมพูบดี หรือนางสนม ที่มุมล่าง ทางด้านซ้ายของภาพมีรูปคนแต่งกายอย่างกะเหรี่ยงแสดงกิริยาน้อมคำนับ คล้ายกับกำลังเข้าเฝ้ากระบวนเสด็จ

ภาพเขียนที่ผนังด้านทิศใต้นี้ลบเลือนไปมาก จึงหลงเหลือภาพเขียนของริ้วกระบวนอยู่เพียงไม่มากนัก

"ตลาด" ในพระมหานครแห่งพระจักรพรรดิราช ผนังแปด้านทิศเหนือ

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงเนรมิตพระเวฬุวันวิหารเป็นพระมหานครแล้ว ก็ทรงสร้างเมืองล้อมด้วยกำแพง 7 ชั้น ล้วนสร้างและประดับด้วยทองคำ อัญมณี หรือแร่ธาตุที่มีค่า ภายในเมืองมีหมู่นาค เทวดา นางอัปสร คนธรรพ์ ฯลฯ มาร่วมกันอยู่เป็นประชากรภายในเมือง

ตลาด ภายในเมืองขายเฉพาะสินค้าที่มีค่า จำพวกเครื่องทอง หรืออัญมณี แม้จะเป็นอาหาร ก็มีจำเพาะอาหารทิพย์ แม่ค้าภายในตลาดล้วนหน้าตาสวยงาม มีชายาทั้งสี่ของพระอินทร์เป็นหัวหน้า ทำให้พระเจ้าชมพูบดีสำนึกตนได้ว่าเมืองปัญจาละของตนเองไม่อาจเทียบเปรียบกับพระมหานครของพระจักรพรรดิราชได้

พระกาฬนาคราช และโรงช้างต้น ผนังแปด้านทิศใต้

ในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงเนรมิตพระเวฬุวันวิหารเป็นพระมหานครนั้น พระกาฬนาคราชได้เนรมิตเรือหนึ่งพันลำ ล้วนแต่สร้างจากทองคำ หรืออัญมณีมีค่า เห็นได้จากทางขวาของรูปที่แสดงรูปเรือที่มีโขนหัวเรือเป็นรูปหงส์ ตามตำราเล่าว่า สินค้าในเรือก็เป็นเครื่องทิพย์ไปทุกสิ่งสรรพ นางนาคกัญญาทั้งหลายก็เนรมิตกาย เป็นแม่ค้า แต่ละนางมีรูปโฉมงดงาม มีนางวิมลาราชเทวี มเหสีของพระกาฬนาคราช เป็นแม่ค้าใหญ่

ทางด้านซ้ายของภาพ แสดงรูปโรงช้างต้น ซึ่งมีเขียนไว้ในหนังสือว่า ในครั้งนั้นช้างทั้งหลายในตระกูลฉัททันต์รวมทั้งสิ้นแปดหมื่นเชือก ได้เหาะจากป่าหิมพานต์มาประดิษฐานอยู่ในโรงช้างต้นอันเป็นมงคล

มหานครของพระจักรพรรดิราช ที่ผนังสกัดหลังพระประธาน ทางด้านทิศตะวันออก

พระพุทธองค์ทรงเนรมิตพระเวฬุวันวิหาร อารามที่ประทับแห่งพระองค์เป็นพระนครหลวงของพระจักรพรรดิราช เมื่อพระเจ้าชมพูบดีเสด็จมาเข้าเฝ้าก็สำนึกตนว่าบุญบารมีของตนเองไม่สามารถเทียบเท่าพระจักรพรรดิราชได้ จึงปวารณาตนอยู่ใต้ร่มเศวตฉัตรของพระจักรพรรดิราช พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงพระพุทธสรีระที่แท้จริงให้ปรากฏ พร้อมตรัสแสดงพระธรรมเทศนา จนพระเจ้าชมพูบดีทรงผนวช และบรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

ภาพจิตรกรรมที่ผนังสกัดหลัง ทางด้านทิศตะวันออก แสดงรูปท้องพระโรงภายในพระนครหลวง มีพระจักรพรรดิราชประทับอยู่เป็นประธานที่กึ่งกลางของภาพ โดยมีพระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าอยู่ทางด้านข้าง สอดคล้องกับรูปพระพุทธปฏิมาประธานอันแสดงเป็นรูปพระทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิราช

พระจักรพรรดิราช

ที่ผนังสกัดหลังพระประธาน ทางด้านทิศตะวันออก

เขียนรูปพระจักรพรรดิราชเป็นประธานประทับอยู่ภายในท้องพระโรง แห่งมหานคร ที่พระพุทธองค์ทรงเนรมิตขึ้นมาที่พระเวฬุวันวิหาร ช่างเขียนแสดงรูปพระจักรพรรดิราชด้วยรูปพระทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ ล้อกันอยู่กับองค์พระพุทธรูปประธานที่ ร.3 ทรงสร้างขึ้นเป็นประธานในศูนย์กลางแห่งใหม่ของวัดนางนอง ที่ขยายออกมาจากเดิม

บริเวณที่มีประวัติว่าเป็นนิวาสสถานเดิมของเจ้าจอมมารดาเรียม พระราชชนนีของพระองค์

จึงถือได้ว่าพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถวัดนางนองเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่เชื่อมโยง ร.3 เข้ากับการเป็นพระจักรพรรดิราชผู้ยิ่งใหญ่ในโลกียธรรมตามมติทางพุทธศาสนา

เครื่องราชูปโภค วัดนางนอง

(เรียบเรียงโดย นายปติสร เพ็ญสุต)

บานแผละของหน้าต่างและประตูพระอุโบสถ เขียนรูปแก้ว 7 ประการแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ และเครื่องราชูปโภคเครื่องสูง ประกอบพระอิสริยยศพระมหากษัตริย์

ด้วยกระบวนการลายรดน้ำพื้นรักดำ บนแผ่นไม้ขนาดใหญ่ ประกอบเข้ากับบานแผละบริเวณลับแลประตูและหน้าต่าง มี 28 ภาพ แบ่งเป็นเครื่องราชูปโภค และเครื่องสูงที่ใช้ในโอกาสหน้าที่ต่าง ๆกัน

สัตตรัตนะ หรือแก้ว 7 ประการ สมบัติอันประเสริฐซึ่งจะเกิดขึ้นแด่พระมหาจักรพรรดิ ได้แก่

จักรแก้ว (จักกรัตนะ) สามารถหมุนออกจากพระหัตถ์ไปได้ทั่วทุกทิศ

ช้างแก้ว (หัตถิรัตนะ) เป็นพญาช้างเผือก มีฤทธิ์เหาะเหินได้

ม้าแก้ว (อัสสรัตนะ) เป็นม้าลักษณะดี สีขาวปลอด ศีรษะดำเหมือนกา เส้นขนละเอียดเหมือนหญ้าปล้อง มีฤทธิ์เหาะเหินได้

แก้วมณี (มณีรัตนะ) มีฤทธิ์นานาประการ เหาะลอยได้ คอยบันดาลความอุดมสมบูรณ์และโชคลาภต่าง ๆในพระราชอาณาจักร

นางแก้ว (อิตถรัตนะ) นางผู้มีลักษณะงามกว่าหญิงทั้งหลาย

ขุนพลแก้ว (ปริณายกรัตนะ) เป็นผู้มีความรอบรู้มีสติปัญญาอันประเสริฐ มีจักษุทิพย์ล่วงรู้การบริหารภายใน

ราชอาณาจักร

ขุนคลังแก้ว (คหปติรัตนะ) เป็นผู้มีจักษุทิพย์ สามารถมองเห็นทรัพย์สินต่าง ๆทั้งที่มีเจ้าของและไม่มีเจ้าของ

รัตนะเหล่านี้มีคุณวิเศษต่าง ๆกัน เกิดมาเพื่อคู่พระบารมีพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อสิ้นพระชนม์สัตตรัตนะก็จะสูญไปด้วย

ในพระอุโบสถวัดนางนอง จิตรกรรมรูปแก้ว 7 ประการเขียนไว้บริเวณด้านล่างของบานแผละประตูทั้ง 4 ช่อง แต่บานแผละมีทั้งหมด 8 บาน ช่างได้รวมเอานางแก้วและแก้วมณีไว้ด้วยกัน และเพิ่มพราหมณ์หรือปุโรหิต และบุคคลถือแหวน ถุงเงิน กำปั่นเงิน และลูกคิด ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นผู้รักษาพระคลังข้างในเข้าไปด้วยเพื่อให้ครบจำนวนทั้งหมด 8 บาน

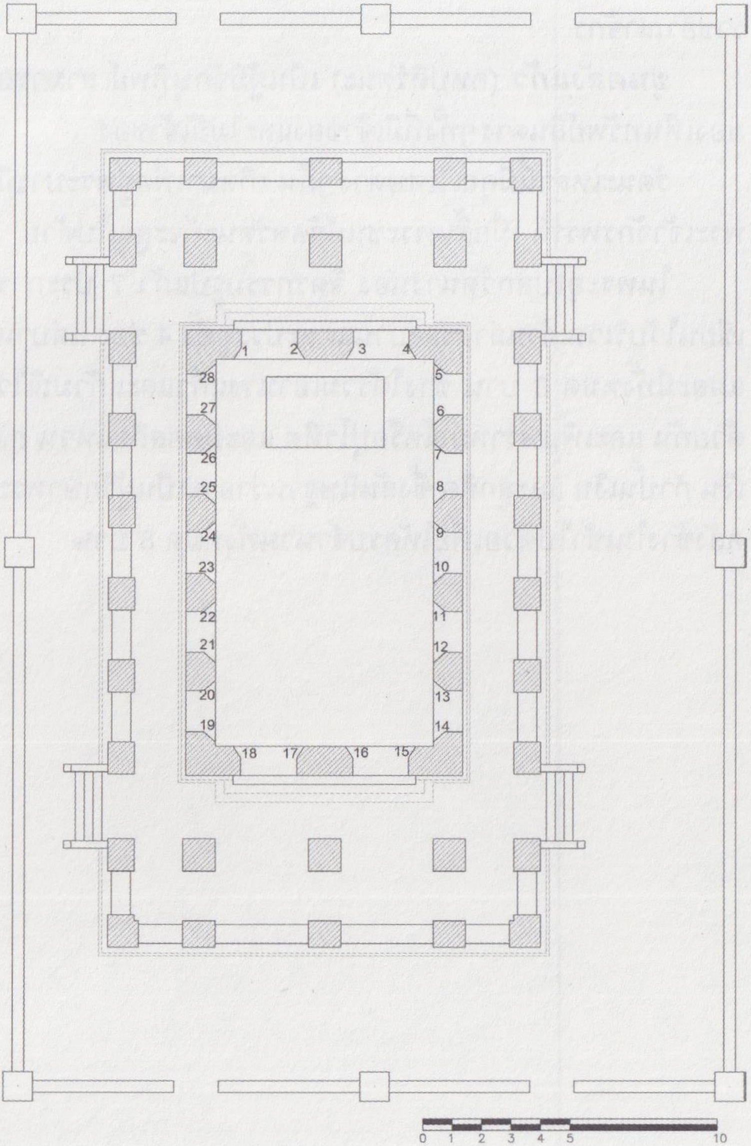
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
0
1
2
3
4
5
10

ลายรดน้ำเครื่องราชูปโภค ภายในพระอุโบสถวัดนางนอง

1 พราหมณ์ปุโรหิต	15 ขุนคลังแก้ว
2 ผู้รักษาสิบสองท้องพระคลัง	16 ขุนพลแก้ว
3 นางแก้ว และแก้วมณี	17 ช้างแก้ว
4 จักรแก้ว	18 ม้าแก้ว
5 เครื่องดนตรี	19 เครื่องโสกันต์
6 เครื่องดนตรี	20 เครื่องโสกันต์
7 เครื่องพระสุธารสชา	21 เครื่องทรงพระมหากษัตริย์
8 พานพระศรี และพระโอสถ	22 เครื่องทรงพระมหากษัตริย์
9 เครื่องราชูปโภค	23 เครื่องทรงกษัตรีย์
10 เครื่องราชูปโภค	24 เครื่องทรงพระมหากษัตริย์
11 เครื่องราชกกุธภัณฑ์	25 ชุดเครื่องเสวย
12 เครื่องราชกกุธภัณฑ์	26 ชุดเครื่องเสวย
13 เครื่องราชูปโภค	27 เครื่องพระสำอาง
14 เครื่องมงคล	28 เครื่องพระสำอาง

เครื่องราชูปโภค และเครื่องสูง

เครื่องราชูปโภคบนบานแผละ มีทั้งหมด 28 ภาพ

แต่บนบานแผละประตูทั้ง 4 ช่อง เขียนเครื่องราชศัสตราวุธเหมือนกันทั้งหมด แตกต่างกันเพียงรัตนะประการต่าง ๆบริเวณด้านล่างของบานแผละ

ส่วนบานแผละของหน้าต่างที่เหลือ 24 ช่อง เป็นเครื่องราชูปโภค เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องยศ เครื่องสิริมงคล เครื่องศัสตราวุธ และเครื่องดนตรี อันเป็นสิ่งของอันควรแก่พระอิสริยศพระมหากษัตริย์ ใช้ประกอบในพระราชพิธีและโอกาสต่าง ๆกัน

เครื่องราชูปโภคเหล่านี้จะวางบนตั่งอย่างจีน ภายใต้เครื่องสูงคือฉัตรและบังแทรก มีต้นไม้เงินต้นไม้ทองคู่ประกอบบานแผละละ 1 ต้น ภายใต้ลายดอกไม้ร่วงบนพื้นรักสีดำ

ภาพจิตรกรรมลายรดน้ำ ที่บานแผละประตูและหน้าต่างพระอุโบสถ

บานแผละประตู

บานแผละประตูเขียนจิตรกรรมเป็นเครื่องราชศัสตราวุธจำนวนมาก มีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้ง 8 บาน ยกเว้นแต่รัตนะของพระเจ้าจักรพรรดิบริเวณด้านล่างที่เปลี่ยนแปลงไป

เครื่องราชศัสตราวุธเหล่านั้นประกอบด้วย ธงราชกระบี่ยุทธ์ 3 ชาย ด้ามเป็นรูปพระนารายณ์ถือศรทรงครุฑ ในด้ามมีจักรสวมอยู่ ธงยันต์ พระแสงปืน 4 กระบอก ฉัตรชุมสาย 3 ชั้น บังสูรย์ พระแสงศร พระแสงง้าว พระแสงทวนมีพู่ พระแสงขรรค์ 1 องค์ พาดอยู่บนพระแสงของ้าวคู่ ตรีประกอบด้ามรูปหนุมาน ทั้งหมดผูกเป็นลวดลายประกอบลายดอกไม้ร่วงอย่างสวยงาม

บานแผละประตูด้านทิศตะวันตก (ด้านสกัดหน้าพระประธาน)

บานประตูทิศเหนือ

บานแผละด้านเหนือ *(บานที่ 18)* เขียนม้าแก้วผูกเครื่องครบ ยืนแท่น มีพานบรรจุหญ้าวางอยู่ด้านหน้า ภายใต้เครื่องราชศัสตราวุธ

บานแผละด้านใต้ *(บานที่ 17)* เขียนช้างแก้วผูกเครื่องครบ ยืนแท่น งวงจับหญ้าภายใต้เครื่องราชศัสตราวุธ

บานที่ 18 ม้าแก้ว

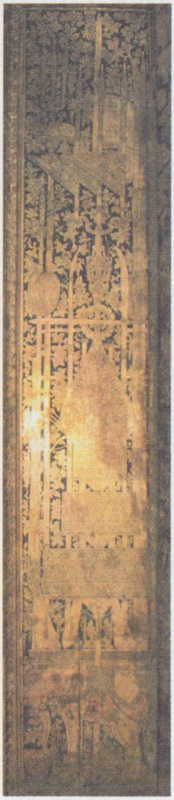

บานที่ 17 ช้างแก้ว

บานประตูทิศใต้

บานแผละด้านเหนือ *(บานที่ 16)* เขียนขุนพลแก้วสวมชฎา มือขวาถือดาบ มือซ้ายถือตำราพิชัยสงคราม พร้อมพานหมากและเครื่องยศ ภายใต้เครื่องราชศัสตราวุธ

บานแผละด้านใต้ *(บานที่ 15)* เขียนขุนคลังแก้ว เป็นบุรุษสวมอุณหิศ (กรอบหน้า) ถือถุงเงินและพานใส่ทอง พร้อมพานหมากและเครื่องยศ ภายใต้เครื่องราชศัสตราวุธ

บานที่ 15 ขุนคลังแก้ว

บานที่ 16 ขุนพลแก้ว

บานแผละประตูด้านทิศตะวันออก (ด้านสกัดหลังพระประธาน)

บานประตูทิศเหนือ

บานแผละด้านเหนือ *(บานที่ 1)* เขียนพราหมณ์ถือสังข์และคัมภีร์ ภายใต้เครื่องราชศัสตราวุธ สันนิษฐานว่าเป็นปุโรหิตหรือเสนาบดีผู้ให้คำปรึกษาแด่พระเจ้าจักรพรรดิ

บานแผละด้านใต้ *(บานที่ 2)* เขียนบุรุษสวมอุณหิศ นั่งบนตั่งถือแหวนและและขันมีครอบ ล้อมรอบด้วยหีบกำปั่น ลูกคิด พานใส่พระราชทรัพย์ พานหมากและเครื่องยศ ภายใต้เครื่องราชศัสตราวุธ สันนิษฐานว่าเป็นผู้รักษาสิบสองท้องพระคลัง

เนื่องจากบานแผละประตูมีจำนวน 8 บาน แต่จำนวนของรัตนะมีเพียง 7 ช่างโบราณจึงได้จัดการออกแบบจิตรกรรมขึ้นใหม่ โดยเพิ่มพราหมณ์ปุโรหิตและผู้รักษาสิบสองท้องพระคลังเข้ามา สันนิษฐานว่าเพื่อให้พระบารมีของพระเจ้าจักรพรรดิครบสมบูรณ์ขึ้น และพอดีกับจำนวนของบานแผละทั้งหมด

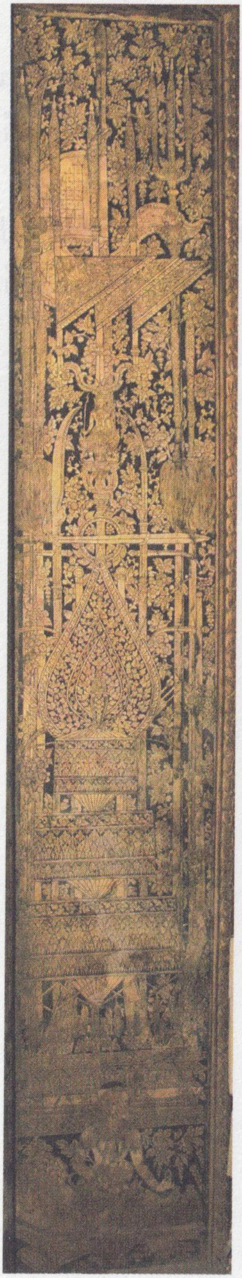

บานที่ 2 ผู้รักษาสิบสองท้องพระคลัง

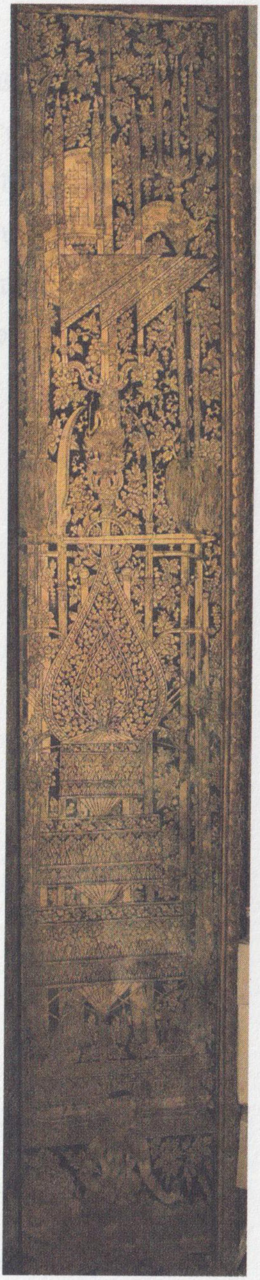

บานที่ 1 พราหมณ์ปุโรหิต

บานประตูทิศใต้

บานแผละด้านเหนือ *(บานที่ 3)* เขียนนางแก้วสวมชฎา ทรงผ้าสไบสองบ่า มีประภามณฑล ประทับนั่งพับเพียบ ถือดวงแก้วมณี ภายใต้เครื่องราชศัสตราวุธ

บานแผละด้านใต้ *(บานที่ 4)* เขียนบุรุษสวมชฎา มีประภามณฑล นั่งขัดสมาธิ มือขวาถือคันศรและลูกศร มือซ้ายถือจักรแก้ว ภายใต้เครื่องราชศัสตราวุธ

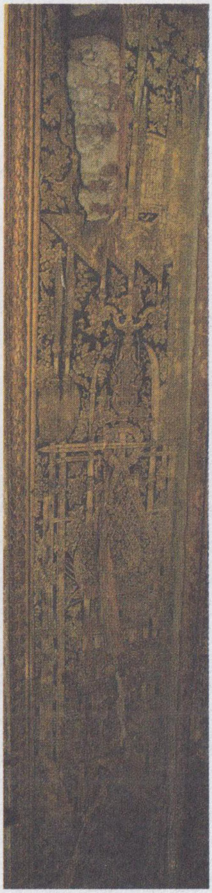

บานที่ 3 นางแก้วและแก้วมณี

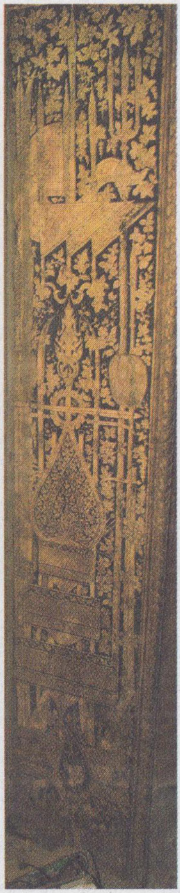

บานที่ 4 จักรแก้ว

บานแผละหน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ

บานที่ 28 เขียนขันสาครใหญ่ หูเป็นรูปสิงห์ สำหรับสรงน้ำ 1 คู่ พร้อมครอบคลุมปัก มีจอกขนาดเล็กพร้อมพานรองประกอบ

บานที่ 27 เขียนพานเครื่องพระสำอาง ประกอบด้วยโถเครื่องพระสำอาง ขวดพระสุคนธ์ (ขวดน้ำหอม) พระสาง (หวี) วางบนตั่งขาสิงห์ขนาดเล็ก พระสุพรรณศรี เทียน

บานที่ 27 และ 28 นี้ สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องพระสำอางและเครื่องสรงของพระมหากษัตริย์

บานที่ 27 เครื่องพระสำอาง

บานที่ 28 เครื่องพระสำอาง

บานที่ 26 เขียนพระสุพรรณภาชน์ พร้อมทั้งเครื่องล้างพระหัตถ์ ขวดพระโอสถแก้ว วางบนตั่งภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 25 เขียนพระสุพรรณภาชน์บรรจุพระกระยาหารคู่พร้อมครอบ วางบนตั่งภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 25 และ 26 นี้ สันนิษฐานว่าเป็นชุดภาชนะเสวยของพระมหากษัตริย์

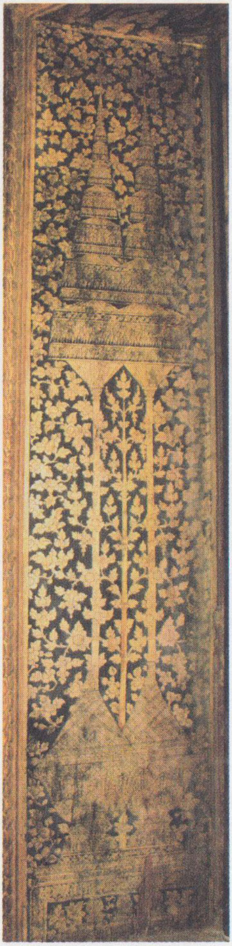

บานที่ 25 ชุดเครื่องเสวย

บานที่ 26 ชุดเครื่องเสวย

บานที่ 24 เขียนพระชฎา พระมาลาเส้าสูงปักพระยี่ก่ามยุรฉัตร บนเตียบรอง ทั้งหมดวางบนตั่งแบบจีน ภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 23 เขียนเครื่องทรงของกษัตรีย์ ประกอบด้วยอุณหิศ (กรอบกะบังหน้า) สังวาล พระภูษาพับและปิ่น ภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 23 และ 24 นี้สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์และกษัตรีย์

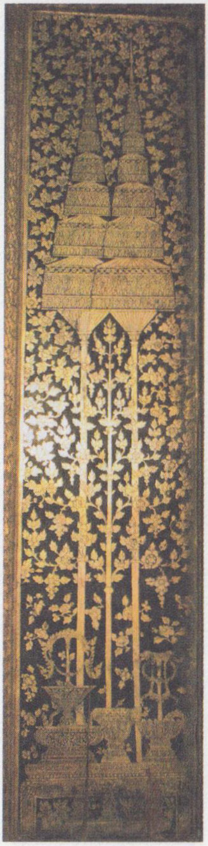

บานที่ 23 เครื่องทรงกษัตรีย์ บานที่ 24 เครื่องทรงพระมหากษัตริย์

บานที่ 22 เขียนฉลองพระองค์เกราะอ่อนลายเกราะเพชร พาหุรัด (กำไลต้นแขน) ประดับต้นแขนลายหัวพญานาค สุวรรณกระถอบหรือตาบห้อยบั้นพระองค์ วางบนพานรองรับด้วยตั่งภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 21 เขียนพระมาลาเส้า พระชฎาเดินหน พระสมุดและดอกไม้เพชร วางบนตั่งภายใต้เครื่องสูง ผนังด้านนี้ชำรุดมาก แต่ได้รับการปฏิสังขรณ์จนอยู่ในสภาพสมบูรณ์แล้ว

บานที่ 21 และ 22 นี้ สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธี

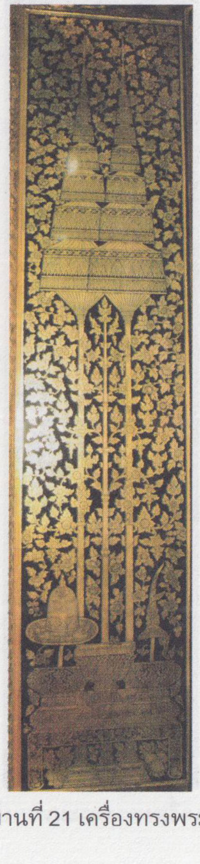

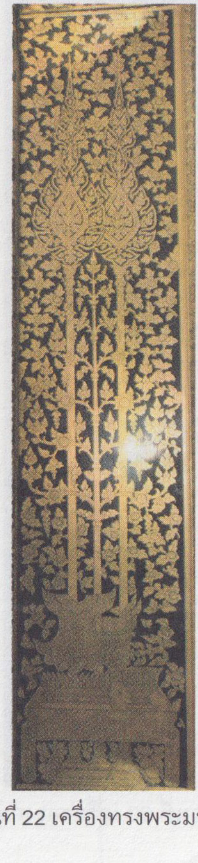

บานที่ 21 เครื่องทรงพระมหากษัตริย์ บานที่ 22 เครื่องทรงพระมหากษัตริย์

บานที่ 20 เขียนเครื่องแต่งพระองค์ ประกอบด้วยพระฉาย (กระจก) ในกรอบกลมประดับลายดอกไม้ ถาดล้างพระพักตร์ ราวพระภูษา โถเจิม สังข์ พระกรรบิด (กรรไกร) ใบมะตูม ซึ่งเป็นเครื่องราชูปโภคสำหรับการทรงเครื่องใหญ่ (ตัดผม)

บานที่ 19 เขียนแหวน 7 วง วางบนพานแว่นฟ้า นวมพระศอ ลอมพอก รัดพระองค์ (เข็มขัด)

บานที่ 19 และ 20 นี้ สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องโสกันต์ของพระราชโอรสและพระราชธิดา ซึ่งต้องใช้กรรบิด ใบมะตูม และแหวนนพรัตน์

บานที่ 19 เครื่องโสกันต์

บานที่ 20 เครื่องโสกันต์

บานแผละหน้าต่างผนังด้านทิศใต้

บานที่ 5 เขียนเครื่องดนตรีต่างๆ มีฆ้องวงใหญ่ ฉิ่ง กรับพวง กระจับปี่ โทน ตั้งบนตั่งขาสิงห์อย่างจีน ภายใต้บังแทรกคู่ พื้นเป็นลายดอกโบตั๋นร่วง

บานที่ 6 เขียนเครื่องดนตรีต่างๆ มีซอสามสาย ระนาดเอก ขลุ่ย 1 เลา กลองรำมะนา พัดขนนก วางบนตั่งขาสิงห์แบบจีน ภายใต้ฉัตร 7 ชั้นคู่ และต้นไม้เงินต้นไม้ทอง 1 ต้น พื้นเป็นลายดอกโบตั๋นร่วง

บานที่ 5 เครื่องดนตรี

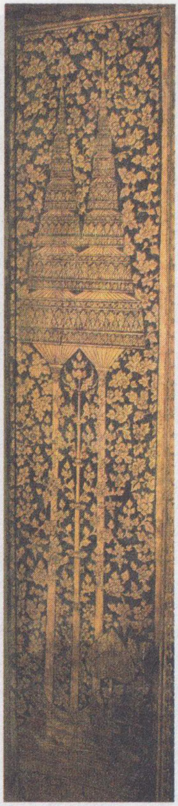

บานที่ 6 เครื่องดนตรี

บานที่ 7 เขียนเครื่องพระสุธารสชา ที่ชาอย่างจีน ประกอบด้วย ปั้นชาสาย ถ้วยชามีหู 2 ใบ เขียนลายบนกระบะและกาน้ำอย่างฝรั่ง หม้อน้ำ พัดขนนก ทั้งหมดวางบนตั่งแบบจีน ภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 8 เขียนพานพระศรี ประกอบด้วยเครื่องใน ซองพลู มีดเจียน ตลับ มังสี พระสุวรรณภิงคาร พระเต้าทักษิโณทก พร้อมจอกและพานรอง กล้องยาเส้นบนพานรอง กระปุกยาเส้น ทั้งหมดวางอยู่บนตั่งอย่างจีน ภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 7 และ 8 นี้ สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องพระสุธารสชา เครื่องพระโอสถ และเครื่องพานพระศรี

บานที่ 7 เครื่องพระสุธารสชา

บานที่ 8 พานพระศรีและพระโอสถ

บานที่ 9 เขียนพระสุพรรณราช (กระโถนใหญ่) พระสุพรรณศรี (กระโถนเล็ก) พระมณฑปรัตนกรัณฑ์ หีบซึ่งสันนิษฐานว่าบรรจุพระศรีหรือพระโอสถมวน วางบนตั่งอย่างจีนภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 10 เขียนพัดโบก พานพระขันหมาก พระเต้า พระสุพรรณศรี วางบนตั่งอย่างจีนภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 9 และ 10 นี้ สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องราชูปโภคหลักของพระมหากษัตริย์

บานที่ 9 เครื่องราชูปโภค

บานที่ 10 เครื่องราชูปโภค

บานที่ 11 เขียนเครื่องราชกกุธภัณฑ์ มีพระมหาพิชัยมงกุฎ ธารพระกร พระมหาเศวตฉัตร 7 ชั้น ม้วนหนังราชสีห์วางบนตั่งอย่างจีนภายใต้เครื่องสูง

บานที่ 12 เครื่องราชกกุธภัณฑ์ มีฉลองพระบาทเชิงงอน พระแสงขรรค์ชัยศรี พระแส้จามรี พัดหน้านาง บนตั่งอย่างจีนภายใต้เครื่องสูง

[บานที่ 11 และ 12 เป็นชุดเครื่องราชกกุธภัณฑ์ 5 ประการ ที่เจ้าพนักงานทูลถวายชุดแรก คือ พระมหาพิชัยมงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร วาลวิชนีและแส้จามรฉลองพระบาทเชิงงอน และทูลถวายพระมหาเศวตฉัตรเป็นชุดหลัง มีข้อสังเกตบางประการคือ การใช้แส้หางจามรีเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์คู่กับพัดวาลวิชนีนั้น ริเริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น จิตรกรรมในพระอุโบสถวัดนางนองจึงอาจเขียนขึ้นหลังรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เป็นได้ ต่างจากที่เข้าใจกันแต่เดิม อย่างไรก็ตาม พัดวาลวิชนีไม่ปรากฏในบานแผละคู่นี้ กลับกลายเป็นพัดหน้านางแทน และเพิ่มหนังราชสีห์ซึ่งใช้ทอดพระราชบัลลังก์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอีกด้วย]

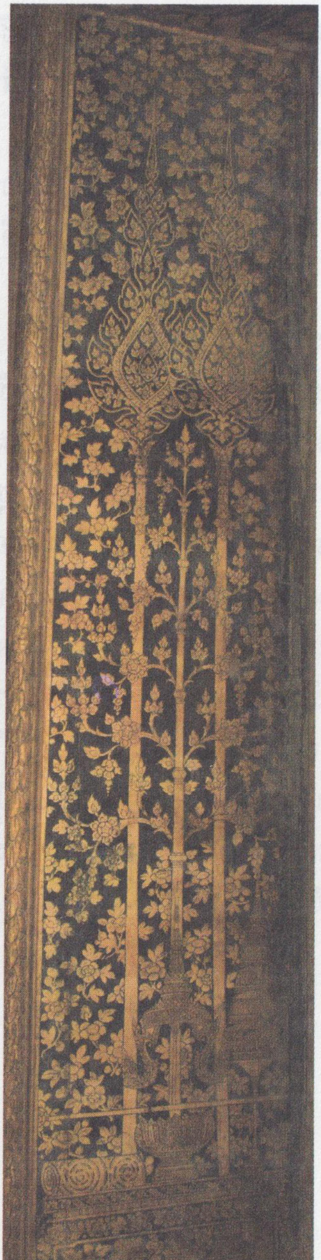

บานที่ 11 เครื่องราชกกุธภัณฑ์

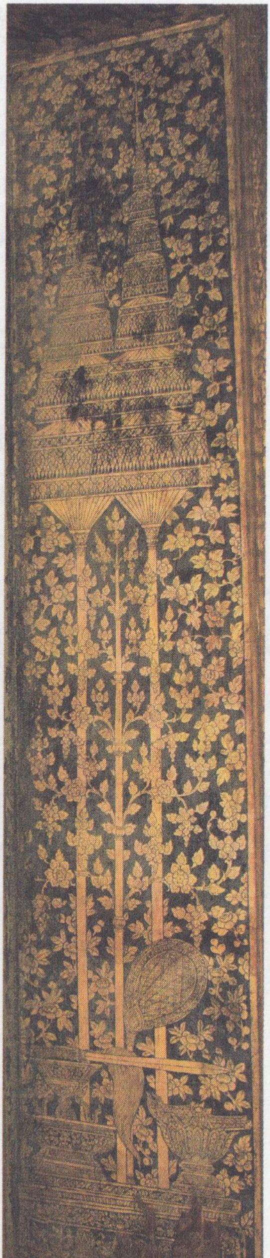

บานที่ 12 เครื่องราชกกุธภัณฑ์

บานที่ 13 เขียนพระเก้าอี้มีพนักรองด้วยหนังราชสีห์ พระเก้าอี้พับแบบจีน ตรีและจักรวางบนพานแว่นฟ้า กระดานชนวนและดินสอวางบนพานแว่นฟ้า

บานที่ 14 เครื่องมงคลในพระราชพิธี มี บัณเฑาะว์ 1 คู่ สังข์เงิน สังข์ทอง สังข์นาค หม้อน้ำมีพวย สุหร่าย 1 คู่ กาน้ำ และสิ่งของไม่ทราบประเภท

บานที่ 13 สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องราชูปโภคที่ใช้ประกอบพระราชพิธีอันเกี่ยวข้องกับพระราชสงคราม ส่วนบานที่ 14 เป็นเครื่องมงคลสำหรับพระราชพิธีโดยทั่วไป

บานที่ 13 เครื่องราชูปโภค

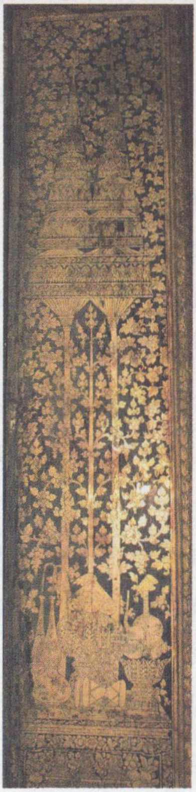

บานที่ 14 เครื่องมงคล

ลายกำมะลอ เรื่อง "สามก๊ก"

ลายกำมะลอ หมายถึง การเขียนระบายสีอย่างหนึ่ง ใช้สีฝุ่นผสมด้วยยางรัก หรือรักน้ำเกลี้ยง ซึ่งทำหน้าที่ยึดสีให้จับติดกับพื้นที่มักทาไว้ด้วยยางรักสีดำ สีฝุ่นแต่ละสีเมื่อผสมกับยางรักสีดำก็มักจะกลายเป็นสีหม่นลงไปทุกสี สีผสมยางรักนี้เมื่อนำมาเขียนระบายเป็นรูปภาพขึ้นบนพื้นที่ทายางรักสีดำขึ้นไว้แต่แรกก็จะเกิดเป็นรูปภาพ ช่วยให้ภาพเด่นเห็นชัดเจนขึ้น

รูปภาพเขียนขึ้นด้วยวัสดุและวิธีการตามที่ได้กล่าวมานี้จะมีลักษณะเฉพาะเด่นชัดคือ พื้นเป็นสีดำ ลวดลายหรือรูปภาพมีสีต่างๆ แต่เป็นสีหม่นทุกสี ส่วนที่เห็นเด่นชัดขึ้นมาจากพื้นที่เป็นสีหม่น คือ สีทองของเส้นที่แสดงส่วนละเอียด

พระอุโบสถวัดนางนองที่ผนังระหว่างช่องหน้าต่าง เขียนลายกำมะลอเป็นภาพเล่าเรื่องสามก๊ก เป็นตอนๆ อยู่โดยรอบในกรอบรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส (เรียบเรียงโดย นายศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ และนางสาวนรรัตน์ พุ่มไพศาลชัย)

ห้องภาพภายในรอบพระอุโบสถมีทั้งสิ้น 12 ห้อง เขียนแบ่งย่อยห้องละ 4 ตอน รวมเป็น 48 ภาพ แต่ละห้องภาพจะเริ่มเล่าเรื่องตั้งแต่กรอบภาพบนสุดไล่เรียงมาจนถึงกรอบภาพล่างสุด แล้วส่งต่อไปยังห้องภาพต่อไป

สามก๊กที่เขียนอยู่ภายในพระอุโบสถได้ตัดตอนมาเฉพาะส่วน โดยเริ่มเรื่องจากตอนที่เล่าปี่หนีไปพึ่งเล่าเปียว ที่ปลายสุดด้านทิศตะวันออก ของผนังแปด้านทิศเหนือ เล่าเวียนไปยังผนังสกัดหน้าพระประธานทางด้านทิศตะวันตก ผนังแปด้านทิศใต้ และผนังสกัดหลังประธานทางด้านทิศตะวันออกเป็นลำดับสุดท้าย โดยเรื่องราวจบลงตรงที่จูล่งตามจับโจโฉ หลังจากที่

ทัพของโจโฉได้พ่ายแพ้ในศึกผาแดง "ยุทธการเซ็กเพ็ก" จนทำให้ผืนแผ่นดินใหญ่ของจักรวรรดิแยกออกเป็น 3 ส่วน อย่างที่เรียกว่ายุคสามก๊ก

คุณลักษณะของเล่าปี่ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพระจักรพรรดิราช ในฐานะของพระมหาจักรพรรดิผู้ปกครองตามคตินิยมเชิงศาสนา ยิ่งชวนให้นึกถึงพระราชนิยมใน ร.3 ที่มีต่อวัฒนธรรมอย่างจีน การเขียนภาพกำมะลอเล่าเรื่องสามก๊ก โดยตัดตอนมาเฉพาะตั้งแต่ที่เล่าปี่เริ่มมีบทบาทสำคัญพอจะเป็นผู้ยิ่งใหญ่แห่งยุคสมัย เรื่อยไปจนกระทั่งจบลงที่ชัยชนะเหนือโจโฉ แสดงให้เห็นถึงการคัดสรรเรื่องเล่าที่แสดงถึงเกียรติคุณของเล่าปี่โดยเฉพาะ

สอดคล้องกับภาพรวมของแนวคิดการออกแบบลวดลายประดับอื่นๆ ภายในพระอุโบสถ เริ่มตั้งแต่ลายรดน้ำปิดทองเรื่องกำเนิดรัตนะเหนือกรอบประตูทางเข้า ภาพของเครื่องราชูปโภค ผนวกกับรัตนะเจ็ดประการที่บานแผละ ภาพเขียนเล่าเรื่องชมพูบดีสูตรบนฝาผนังเหนือบานหน้าต่าง และภาพกำมะลอเล่าเรื่องสามก๊ก

ทั้งหมดล้วนเชื่อมโยงถึงคติเรื่องพระจักรพรรดิราช ที่มีพระพุทธรูปทรงเครื่อง พระประธานภายในพระอุโบสถ สิ่งปลูกสร้างประธานของวัด ที่เปรียบเสมือนสิ่งเชื่อมโยงระหว่าง ร.3 เข้ากับพระจักรพรรดิราชเชิงปรัมปราคติเป็นภาพแสดงแทนนั่นเอง

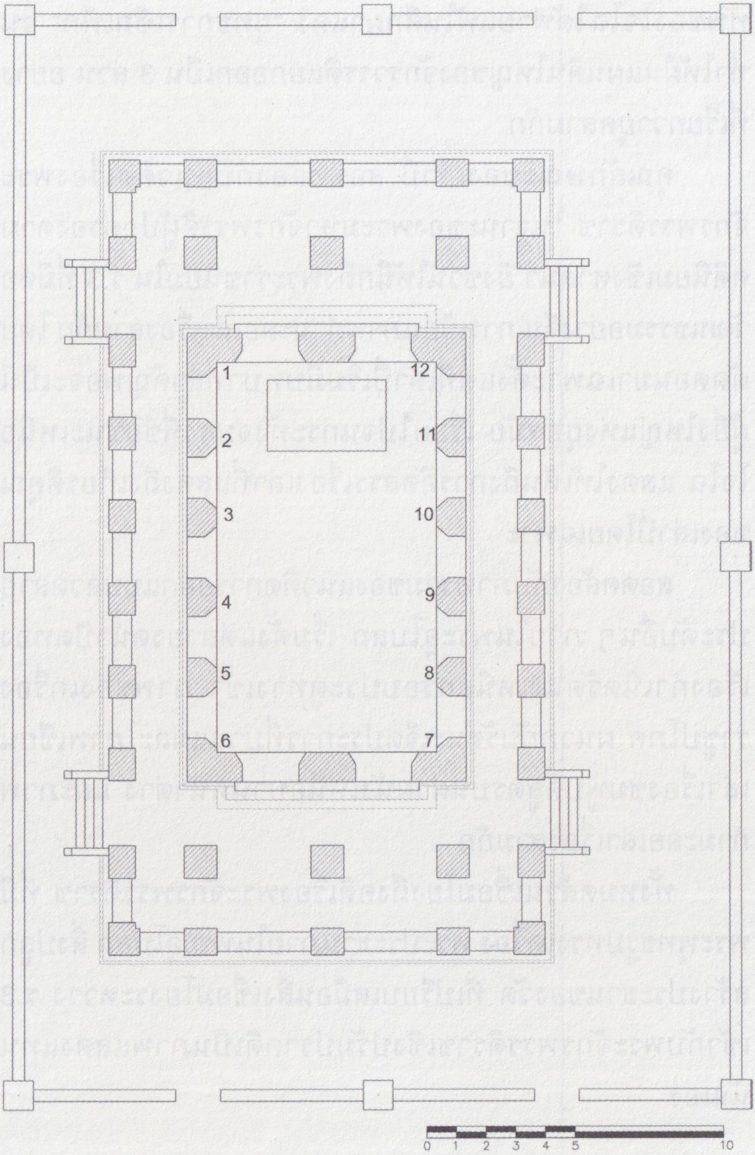
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
0 1 2 3 4 5 10

ห้องที่ 1 (เรียงจากบนลงล่าง)

1.1 เล่าปี่หนีมาพึ่งเล่าเปียวที่เมืองเกงจิ๋ว
1.2 เล่าเปียวเลี้ยงโต๊ะเล่าปี่
1.3 ชัวฮูหยินวางแผนกำจัดเล่าปี่
1.4 เล่าปี่ขี่ม้าเล่าเต๊กเลาหนีข้ามแม่น้ำตันเข

ห้องที่ 2

2.1 สุมาเต๊กโชให้คำแนะนำเล่าปี่
2.2 เล่าปี่ได้ชีซีเป็นที่ปรึกษา
2.3 ชีซีวางอุบายรับศึกโจหยิน
2.4 จูล่งทำลายค่ายกลโจหยิน

ห้องที่ 3

3.1 โจหยินรายงานการศึกแก่โจโฉ
3.2 โจโฉเกลี้ยกล่อมมารดาชีซี
3.3 เล่าปี่เดินทางไปส่งชีซี
3.4 เตียวหุยช่วยเล่าปี่รบกับทหารของโจโฉ?

ห้องที่ 4

4.1 เล่าปี่เชิญขงเบ้ง
4.2 ขงเบ้งจัดทหารออกรบแฮหัวตุ้น
4.3 โจโฉให้แฮหัวตุ้นยกทัพมาตีเล่าปี่
4.4 การรบที่ทุ่งพกบ๋อง

ห้องที่ 5

5.1 จูล่งรบแฮหัวตุ้น
5.2 เล่าฮอง กวนเป๋งเผากองเสบียงแฮหัวตุ้น
5.3 จูล่งยกทหารกระหนาบแฮหัวตุ้น
5.4 ขงเบ้งเดินทางออกมารับเล่าปี่ กวนอู เตียวหุย และจูล่ง

ห้องที่ 6

6.1 เล่าปี่อพยพครอบครัวออกจากเมืองอ้วนเซีย
6.2 กำฮูหยิน และบิฮูหยิน ออกจากเมืองอ้วนเซีย
6.3 กำฮูหยิน บิฮูหยินหนีทหารของโจโฉ
6.4 บิฮูหยินฝากอาเต๊าไว้กับจูล่ง

ห้องที่ 7

7.1 จูล่งฝ่าทัพโจโฉ
7.2 จูล่งใช้กระบี่ฟันจงสิน
7.3 เตียวหุยสกัดทัพโจโฉที่สะพานเตียงปันเกี้ยว
7.4 กวนอูยกทัพมาช่วยเล่าปี่

ห้องที่ 8

8.1 จูล่งส่งอาเต๊าให้เล่าปี่
8.2 เล่ากี๋และขงเบ้งนำทัพมาช่วยเล่าปี่
8.3 โลซกมาสืบข่าวโจโฉ
8.4 ขงเบ้งเดินทางไปกังตั๋ง

ห้องที่ 9

9.1 โลซกพาขงเบ้งมาพบที่ปรึกษาของซุนกวน
9.2 อุยกาย โลซก พาขงเบ้งเข้าพบซุนกวน
9.3 จิวยี่ยกทัพไปรับศึกโจโฉที่ปากน้ำสังกั๋ง
9.4 กำเหลงรบกับชัวมอ และเตียวอุ๋น

ห้องที่ 10

10.1 จิวยี่เลี้ยงโต๊ะลวงเจียวก้าน
10.2 โจโฉหลงอุบายจิวยี่ สั่งประหารชัวมอกับเตียวอุ๋น
10.3 ขงเบ้งยืมลูกเกาทัณฑ์โจโฉ
10.4 จิวยี่และขงเบ้งวางอุบายเผาทัพเรือโจโฉ

ห้องที่ 11

11.1 บังทองลวงโจโฉให้ตรึงทัพเรือติดกัน
11.2 ขงเบ้งประกอบพิธีเรียกลม
11.3 จูล่งรับขงเบ้งกลับค่ายแฮเค้า
11.4 อุยกายเผาทัพเรือโจโฉ

ห้องที่ 12

12.1 ทหารจิวยี่สกัดจับโจโฉ
12.2 ขงเบ้งสั่งการสกัดจับโจโฉ
12.3 เตียวหุยสกัดทัพโจโฉ
12.4 จูล่งสกัดทัพโจโฉ

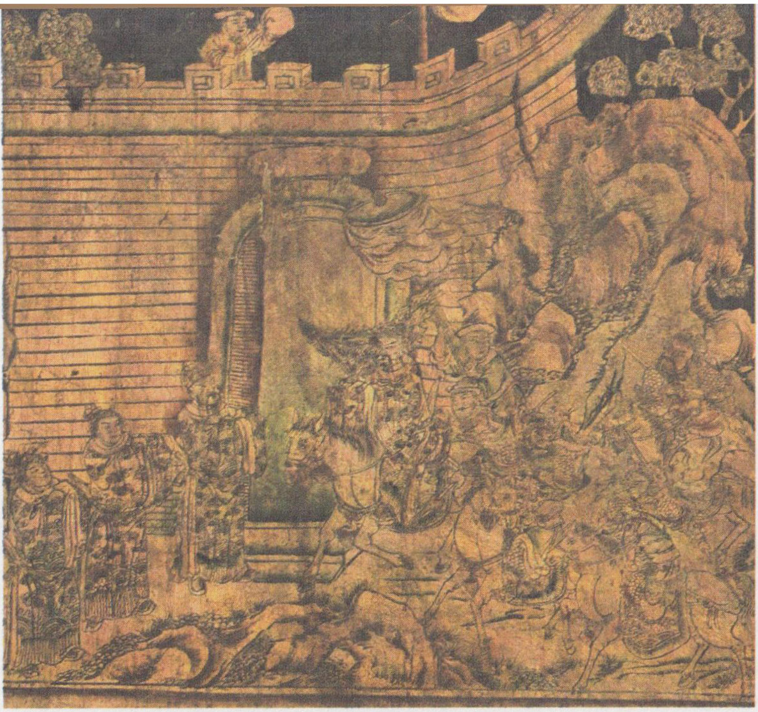

(บน) **เล่าปี่หนีมาพึ่งเล่าเปียวที่เมืองเกงจิ๋ว** ในภาพ เล่าเปียวยืนอยู่ทางซ้ายรับคำนับจากเล่าปี่ กวนอู เตียวหุย และจูล่ง (เจ้าหยุน)

(ล่าง) **เล่าเปียวเลี้ยงโต๊ะเล่าปี่** ในภาพ เล่าเปียวกำลังกินโต๊ะกับเล่าปี่

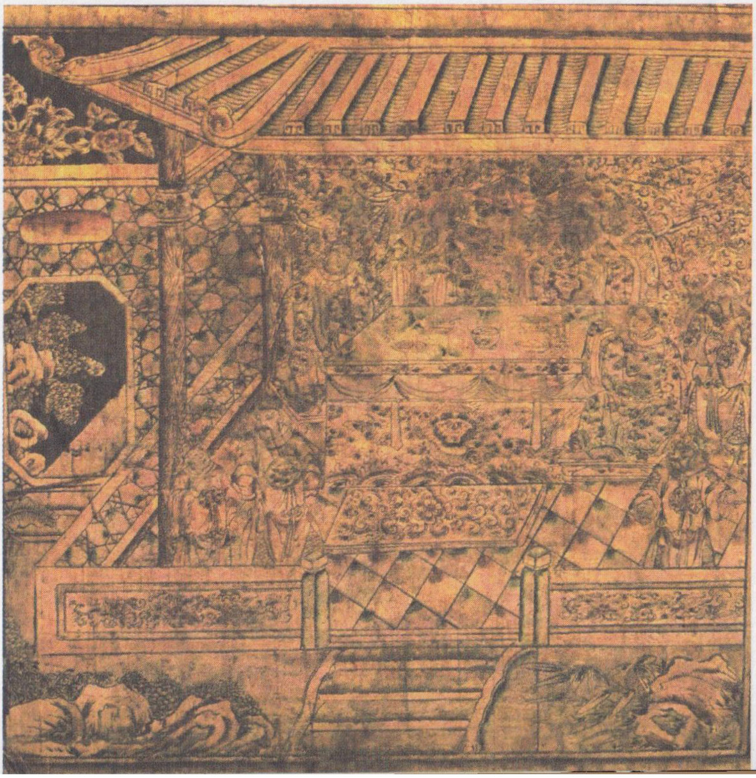

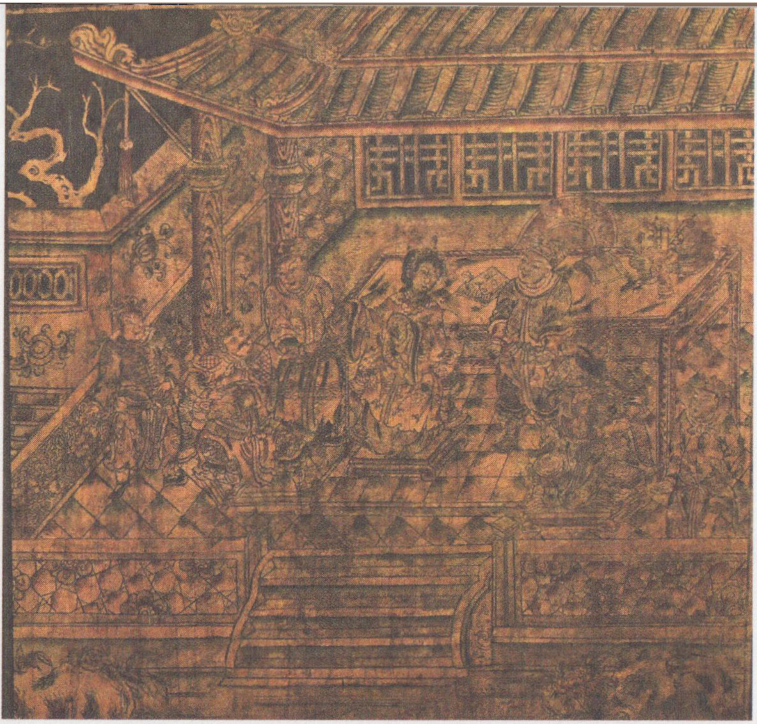

(บน) **ชัวฮูหยินวางแผนกำจัดเล่าปี่** ในภาพ ชัวมอ อีเจี้ย (อีจี๋) เล่าปี่ และเล่ากี๋ (หลิวฉี) กำลังกินโต๊ะกัน

(ล่าง) **เล่าปี่ขี่ม้าเล่าเต๊กเลาหนีข้ามแม่น้ำตันเข** ในภาพ เล่าปี่ขี่ม้าเต๊กเลาข้ามแม่น้ำตันเข

(บน) **สุมาเต๊กโชให้คำแนะนำเล่าปี่** ในภาพ สุมาเต๊กโชยืนอยู่หน้าประตูบ้าน เล่าปี่ และพรรคพวกยืนอยู่นอกบ้าน

(ล่าง) **เล่าปี่ได้ชีซีเป็นที่ปรึกษา** ในภาพ เล่าปี่ กวนอู (กวานหยู่) เตียวหุย (จางเฟย) นั่งอยู่บนม้า ชีซียืนคุยอยู่ทางด้านล่าง

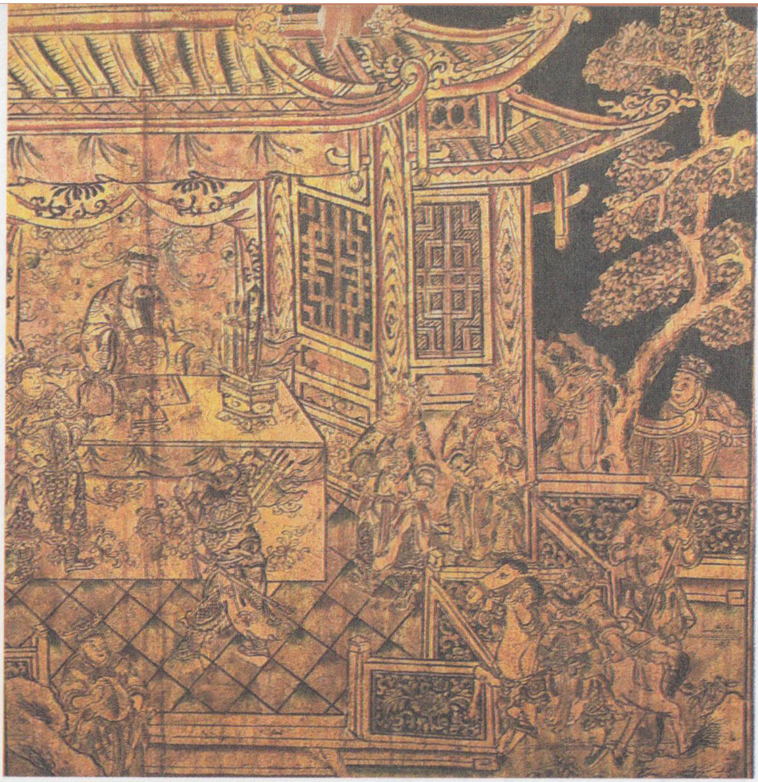

(บน) **ชีซีวางอุบายรับศึกโจหยิน** ในภาพ ตันฮกนั่งโต๊ะว่าราชการ แบ่งหน้าที่ขุนพลของเล่าปี่ไปรับศึก

(ล่าง) **จูล่งทำลายค่ายกลโจหยิน** ในภาพ จูล่งขี่ม้าเข้าทำลายค่ายพยุหะ โจหยินจึงรำทวนออกมารบ ด้านหลังเล่าปี่ขับทหารเข้ามา

(บน) **โจหยินรายงานการศึกแก่โจโฉ** ในภาพ โจโฉนั่งอยู่ภายในตัวอาคาร สั่งการคนไปรับตัวซีซี

(ล่าง) **โจโฉเกลี้ยกล่อมมารดาชีซี** ในภาพ โจโฉนั่งอยู่ที่โต๊ะ เจรจากับมารดาของชีซีที่อยู่ภายนอกตัวอาคาร

(บน) **เล่าปี่เดินทางไปส่งซีซี** ในภาพ เล่าปี่ (หลิวเป้ย) กวนอู (กวานหยู่) เตียวหุย (จางเฟย) ออกมาส่ง ซีซีขี่ม้าคำนับเล่าปี่ ด้านซ้ายภาพของจูล่ง (เจ้าหยุน) ยืนถือทวนอยู่

(ล่าง) **เตียวหุยช่วยเล่าปี่รบกับทหารของโจโฉ?** ในภาพ เตียวหุยใช้หอกแทงแฮหัวอันเสียชีวิต

(บน) **เล่าปี่เชิญขงเบ้ง** ในภาพ เล่าปี่เจรจาเด็กน้อยที่มาเปิดประตูบ้านให้ช่วยไปแจ้งขงเบ้งว่าเล่าปี่มาขอพบ ด้านหลังเล่าปี่คือ กวนอู เตียวหุย เข้าใจว่าเรื่องคราวที่เล่าปี่เดินทางมาเชิญขงเบ้งเป็นครั้งแรก

(ล่าง) **ขงเบ้งจัดทหารออกรบแฮหัวตุ้น** ในภาพ เล่าปี่มอบกระบี่และตราอาญาสิทธิ์ให้ขงเบ้งถือไว้ ด้านหลังเล่าปี่ได้แก่ เตียวหุย (จางเฟย) กวนอู (กวานหยู่) และจูล่ง (เจ้าหยุน) แวดล้อมด้วยนายทหาร

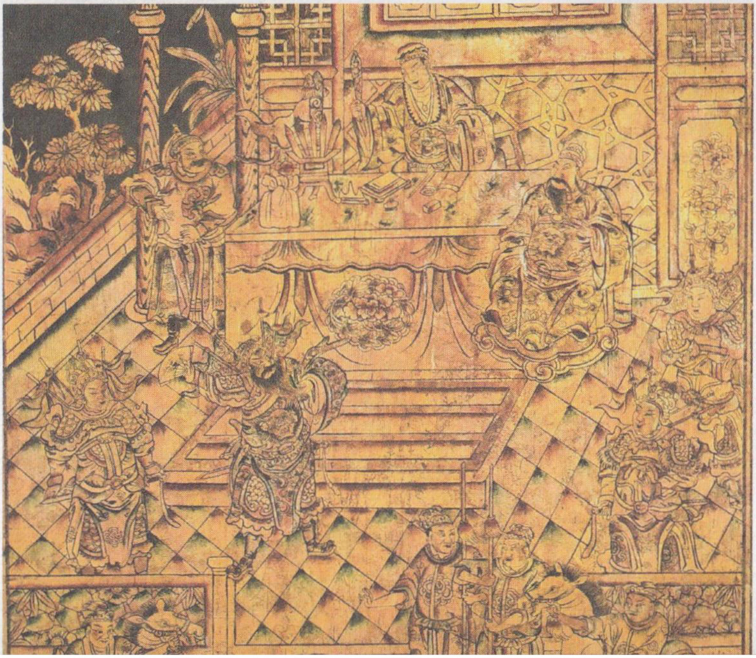

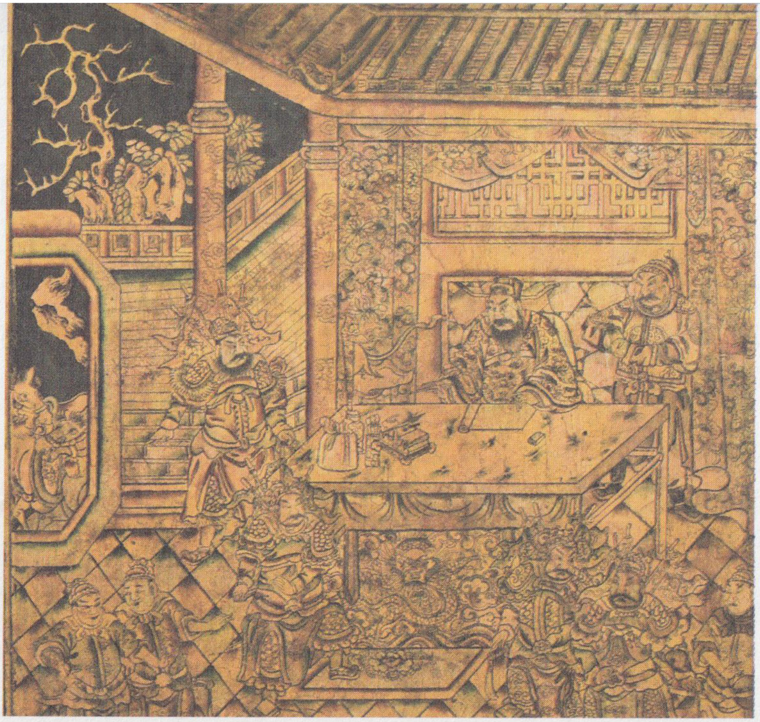

(บน) **โจโฉให้แฮหัวตุ้นยกทัพมาตีเล่าปี่** ในภาพ โจโฉนั่งอยู่ที่โต๊ะ กำลังสั่งการให้แฮหัวตุ้นออกไปรบ

(ล่าง) **การรบที่ทุ่งพกบ๋อง** ในภาพ ทัพของทั้ง 2 ฝ่ายกำลังรบพุ่งกันอยู่ ด้วยความชะล่าใจของแฮหัวตุ้น

(บน) **จูล่งรบแฮหัวตุ้น** ในภาพ จูล่งกำลังสู้รบอยู่กับแฮหัวตุ้น
(ล่าง) **เล่าฮอง กวนเป๋งเผากองเสบียงแฮหัวตุ้น** ในภาพ ทัพฝ่ายของแฮหัวตุ้นกำลังถูกโจมตีด้วยเพลิง

(บน) **จูล่งยกทหารกระหนาบแฮหัวตุ้น** ในภาพ ทัพของจูล่งรุกเข้ากระหนาบทัพถอยร่นของแฮหัวตุ้น

(ล่าง) **ขงเบ้งเดินทางออกมารับเล่าปี่ กวนอู เตียวหุย และจูล่ง** ในภาพ ขงเบ้งอยู่บนเกวียน เตียวหุยกำลังแสดงความเคารพอยู่ทางด้านล่าง

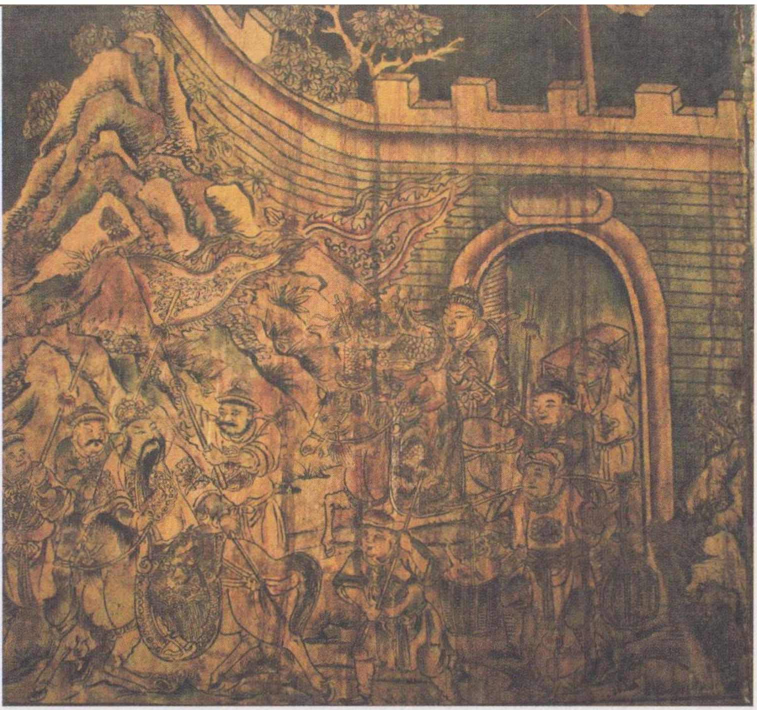

(บน) **เล่าปี่อพยพครอบครัวออกจากเมืองอ้วนเซีย** ในภาพ เล่าปี่ขี่ม้านำผู้คนออกจากเมืองอ้วนเซีย

(ล่าง) **กำฮูหยิน และบิฮูหยิน ออกจากเมืองอ้วนเซีย** ในภาพ กำฮูหยิน บิฮูหยิน อยู่บนรถที่มุมด้านล่าง ทางขวามือของภาพ ทางด้านซ้ายของภาพเป็นกลุ่มทหารของโจโฉที่เข้ามาสกัด

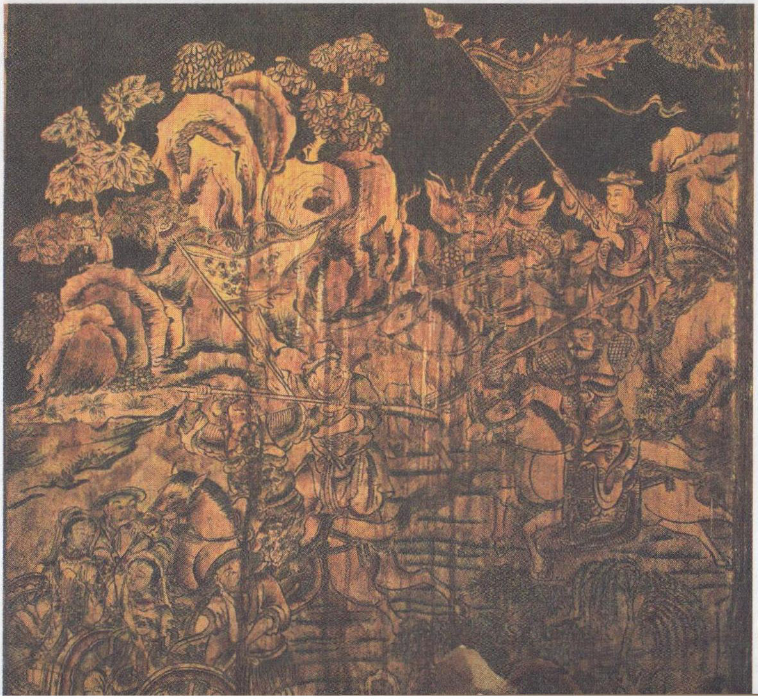

(บน) **กำฮูหยิน บิฮูหยิน หนีทหารของโจโฉ** ในภาพ ทหารของโจโฉ (เฉาเชา) ทำลายกองคุ้มกันของกำฮูหยิน บิฮูหยิน แตกพ่าย

(ล่าง) **บิฮูหยินฝากอาเต๊าไว้กับจูล่ง** ในภาพ จูล่งลงจากม้ามารับนาง บิฮูหยิน นางบิฮูหยินอุ้มอาเต๊าส่งให้จูล่ง

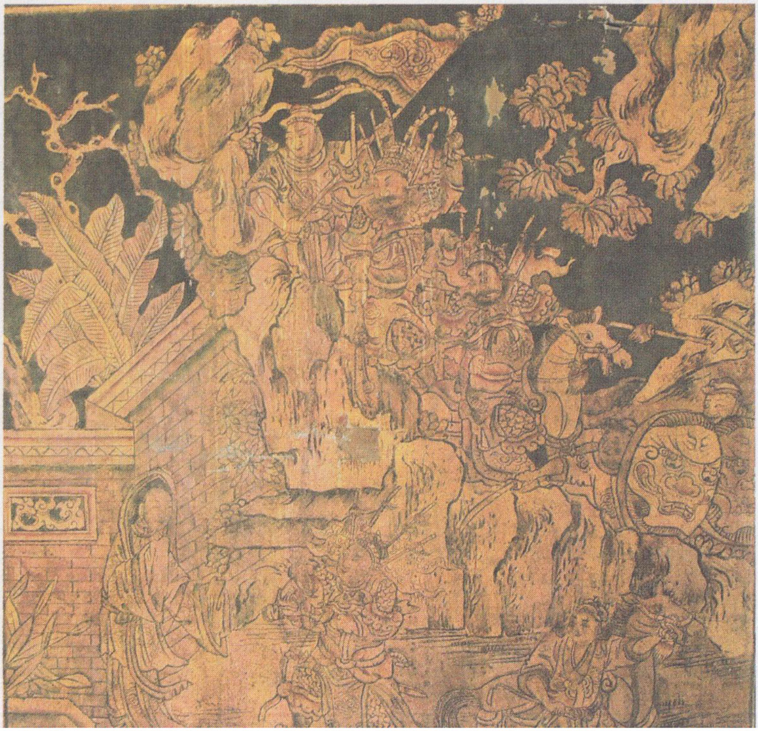

(บน) **จูล่งฝ่าทัพโจโฉ** ในภาพ จูล่งมือข้างหนึ่งถือทวนต่อสู้กับทหารของโจโฉ อาทิ เตียวคับ (จางเหอ) และโจหอง ที่ขี่ม้าไล่ตามมา บนเนินเขาเกงสัน

(ล่าง) **จูล่งใช้กระบี่ฟันจงสิน** ในภาพ จูล่งใช้กระบี่ฟันจงสิน

(บน) **เตียวหุยสกัดทัพโจโฉที่สะพานเตียงปันเกี้ยว (ฉางป่านเฉียว)** ในภาพ เตียวหุยยืนร้องตวาดอยู่บนสะพาน เคาทู โจโฉ และบุนเพ่งตกใจชักม้ากลับ

(ล่าง) **กวนอูยกทัพมาช่วยเล่าปี่** ในภาพ กวนอูขี่ม้าถือง้าวเข้าไล่โจโฉไปทางด้านขวาของภาพ

(บน) **จูล่งส่งอาเต๊าให้เล่าปี่** ในภาพ กวนอูยืนอยู่ใกล้กับเล่าปี่ทางซ้ายมือของภาพ จูล่งประคองอาเต๊าส่งมอบแก่เล่าปี่อยู่อีกด้านหนึ่ง

(ล่าง) **เล่ากี๋ และขงเบ้งนำทัพมาช่วยเล่าปี่** ในภาพ ด้านซ้าย เล่าจ๋อง (หลิวฉง) และขงเบ้งนำกองทัพเรือมาช่วย

(บน) **โลซกมาสืบข่าวโจโฉ** ในภาพ ด้านขวา เล่าปี่พาขงเบ้งออกมาพบโลซก โลซกยืนอยู่หน้าเรือนรับรอง

(ล่าง) **ขงเบ้งเดินทางไปกังตั๋ง** ในภาพ โลซกพาขงเบ้งลงเรือไปเมืองกังตั๋ง

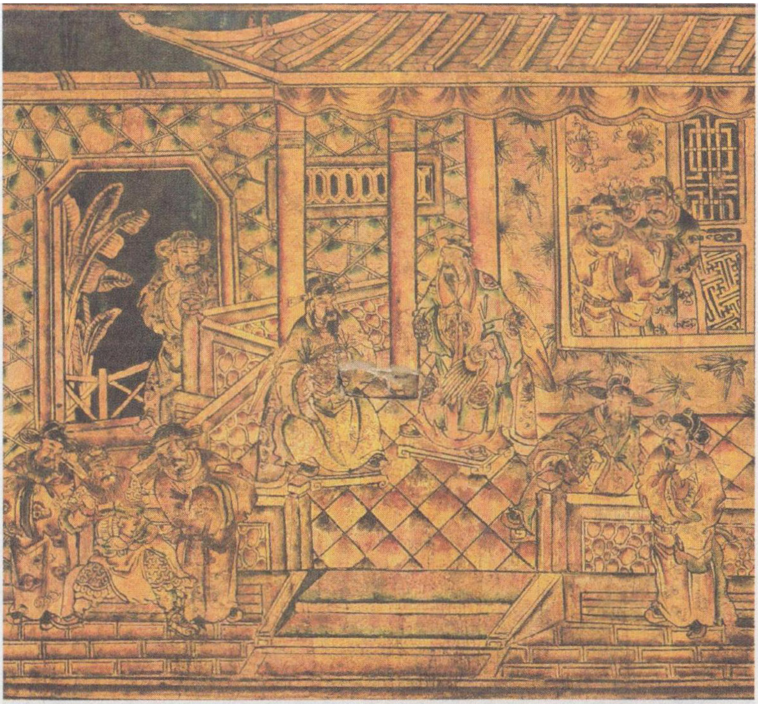

(บน) **โลซกพาขงเบ้งมาพบที่ปรึกษาของซุนกวน** ในภาพ ขงเบ้งนั่งเจรจาอยู่ด้วยเตียวเจียว โปเจ๋า (ปู้จื้อ) โลซก (หลู่ซู่) ซีหอง (เซียจง) ลกเจ๊ก (ลู่จี) เทียตก (เฉิงเต๋อ) และโกะหยง (กู้ยง)

(ล่าง) **อุยกาย โลซก พาขงเบ้งเข้าพบซุนกวน** ในภาพ ซุนกวนนั่งอยู่ที่โต๊ะ ขงเบ้งอยู่ทางด้านนอกของตัวอาคาร

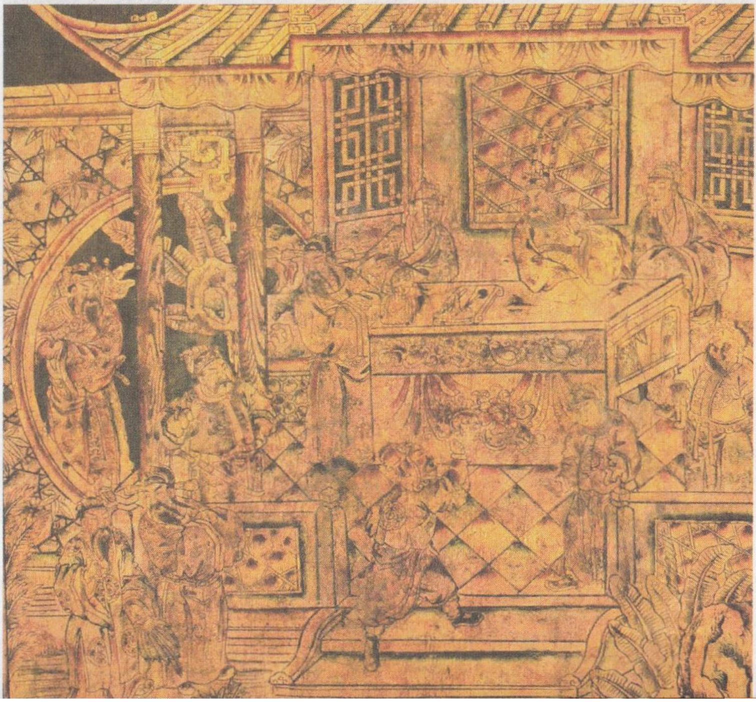

(บน) **จิวยี่ยกทัพไปรับศึกโจโฉที่ปากน้ำสังกั๋ง** ในภาพ จิวยี่ยกทัพไปรับศึกโจโฉ

(ล่าง) **กำเหลงรบกับชัวมอ และเตียวอุ๋น** ในภาพ ทัพเรือทั้ง 2 ฝ่ายกำลังปะทะกัน

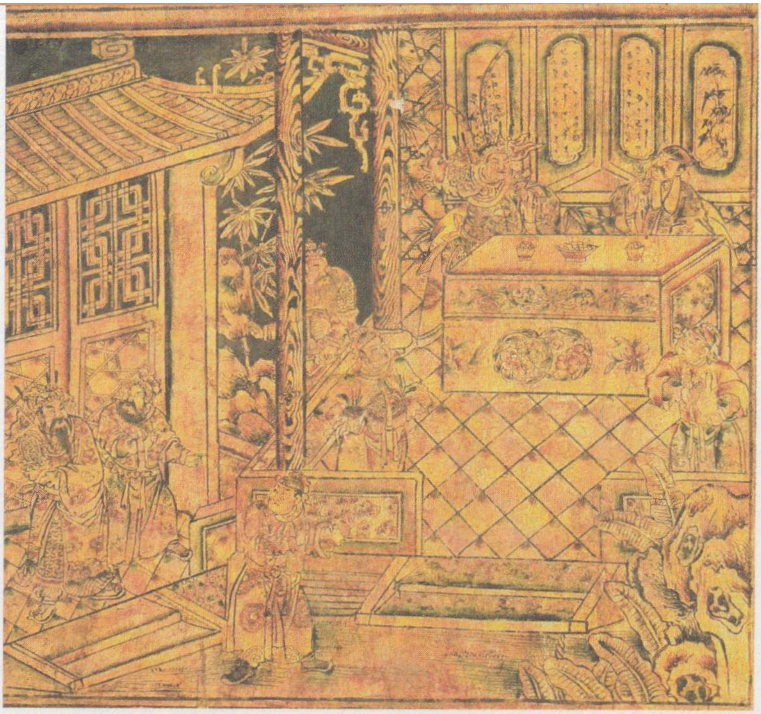

(บน) **จิวยี่เลี้ยงโต๊ะลวงเจียวก้าน** ในภาพ จิวยี่ดื่มสุรา สนทนาอยู่กับเจียวก้าน

(ล่าง) **โจโฉหลงอุบายจิวยี่ สั่งประหารชัวมอกับเตียวอุ๋น** ในภาพ โจโฉนั่งอยู่ที่โต๊ะ สั่งให้ทหารนำตัวชัวมอ เตียวอุ๋น ไปประหาร ด้านข้างของโจโฉคือเจียวก้าน

(บน) **ขงเบ้งยืมลูกเกาทัณฑ์โจโฉ** ในภาพ ขงเบ้งนั่งเสพสุราอยู่กับโลซก บนเรือ ทหารของโจโฉบนฝั่งระดมยิงเกาทัณฑ์ใส่เรือรบของจิวยี่

(ล่าง) **จิวยี่และขงเบ้งวางอุบายเผาทัพเรือโจโฉ** ในภาพ ขงเบ้งกับจิวยี่ นัดแนะกันอยู่ที่ฐานทัพเรือ

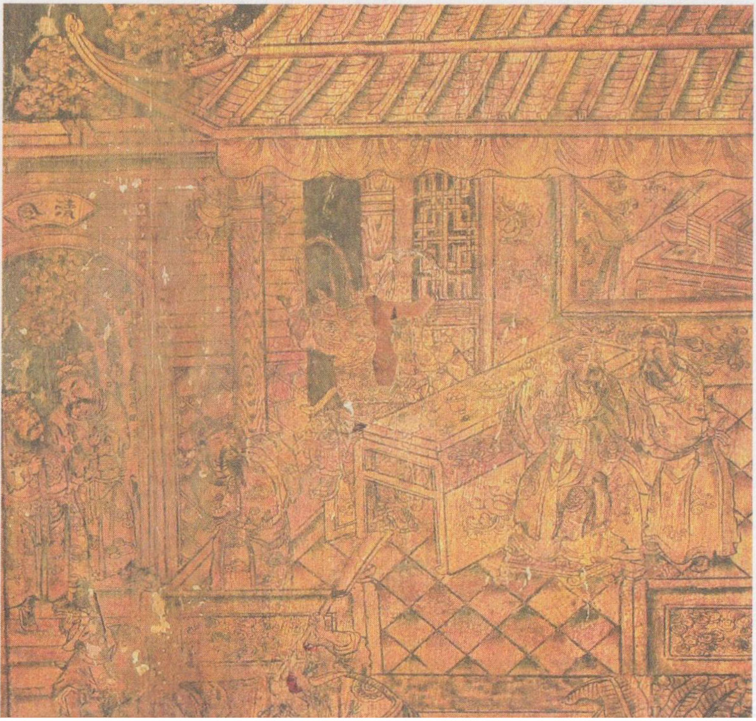

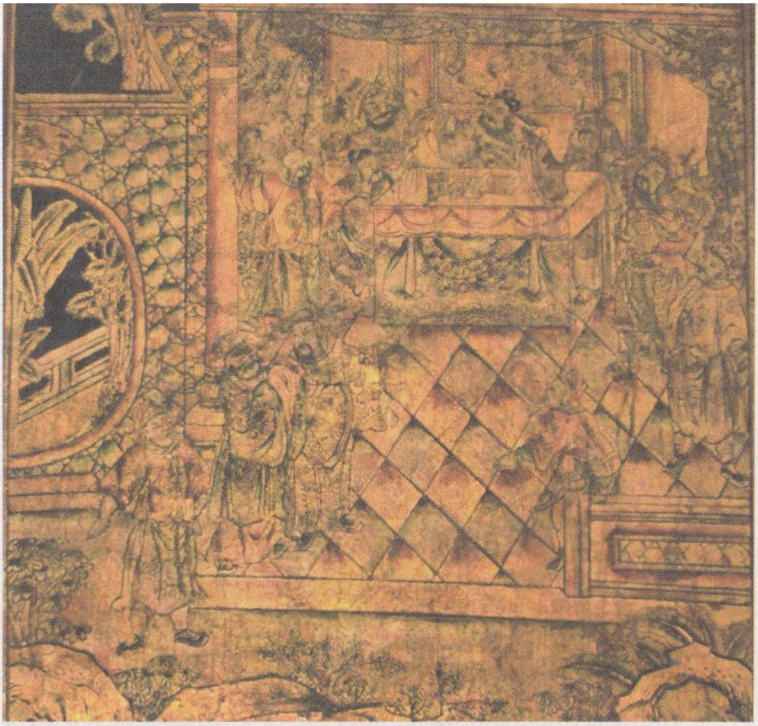

(บน) **บังทองลวงโจโฉให้ตรึงทัพเรือติดกัน** ในภาพ เจียวก้าน บังทอง โจโฉนัดแนะกันอยู่ในฐานทัพ

(ล่าง) **ขงเบ้งประกอบพิธีเรียกลม** ในภาพ ขงเบ้งยืนทำพิธีอยู่บนแท่น มีทหารยืนถือธงอยู่ตามทิศต่างๆ

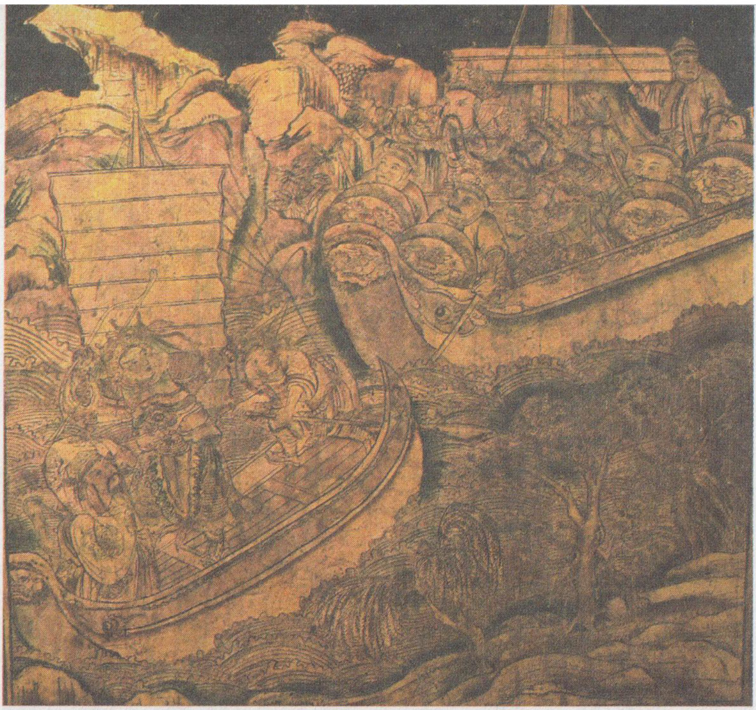

(บน) **จูล่งรับขงเบ้งกลับค่ายแฮเค้า** ในภาพ ขงเบ้งนั่งอยู่บนเรือทางด้านขวามือของภาพ จูล่งกำลังยิงเกาทัณฑ์ใส่เรือของชีเซ่ง ชีเซ่งยืนอยู่บนเรือด้านซ้ายมือของภาพ กำลังห้ามขงเบ้ง

(ล่าง) **อุยกายเผาทัพเรือโจโฉ** ในภาพ ทหารของจิวยี่ (โจวหยวี่) นำทหารบุกเข้ามาจากทางด้านซ้าย โจโฉ อยู่บนเรือด้านขวาที่ถูกทหารจิวยี่วางเพลิง

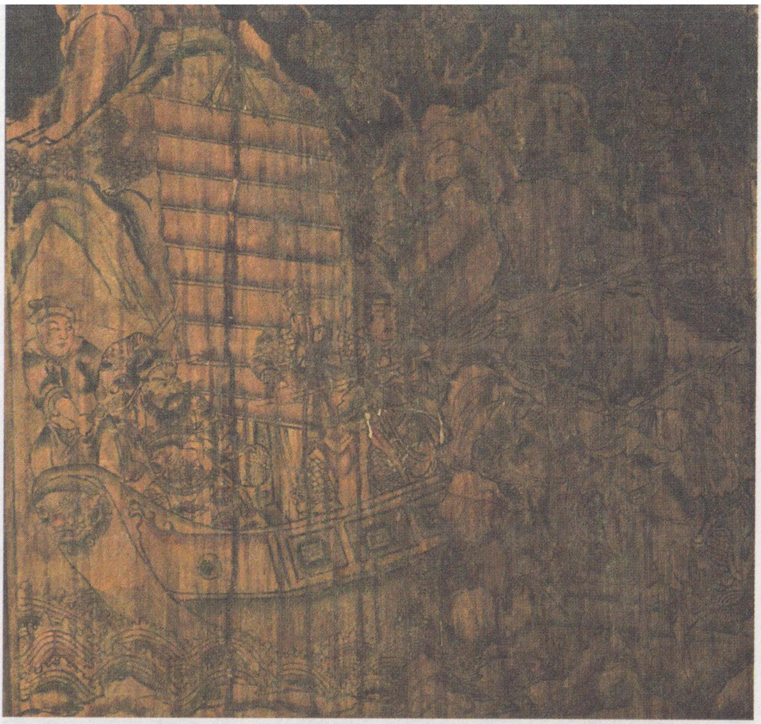

(บน) **ทหารจิวยี่สกัดจับโจโฉ** ในภาพ โจโฉอยู่บนเรือ กำลังถูกทัพทหารไล่ล่า

(ล่าง) **ขงเบ้งสั่งการขจัดจับโจโฉ** ในภาพ เหล่าทหารฝ่ายเล่าปี่ประชุมกันในฐานทัพ

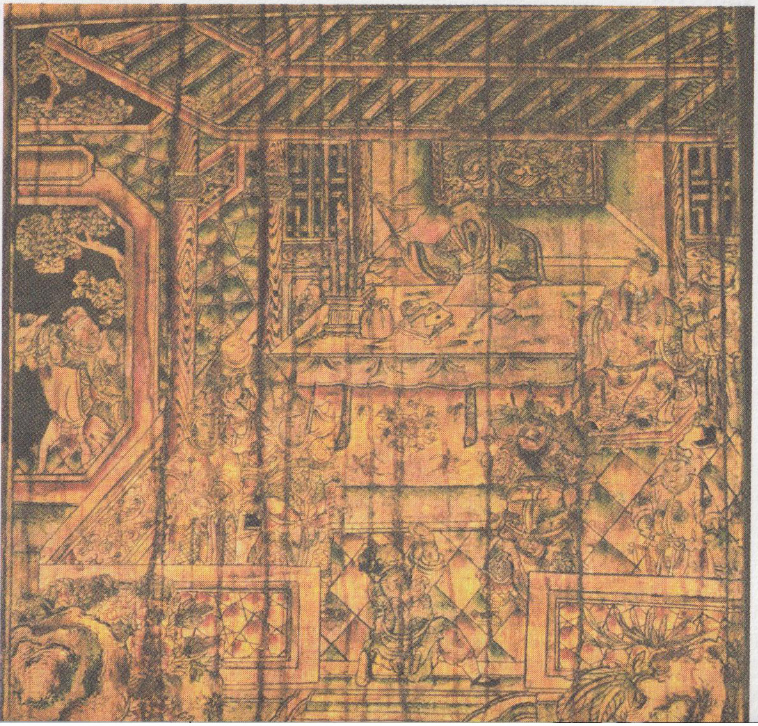

(บน) **เตียวหุยสกัดทัพโจโฉ** ในภาพ โจโฉและโจหยิน (เฉาเหริน) ขับม้าหนีเตียวหุย (จางเฟย) มาทางด้านซ้ายมือของภาพ

(ล่าง) **จูล่งสกัดทัพโจโฉ** ในภาพ จูล่งขับม้ามาทางซ้ายมือของภาพ เข้าจับกุมโจโฉ

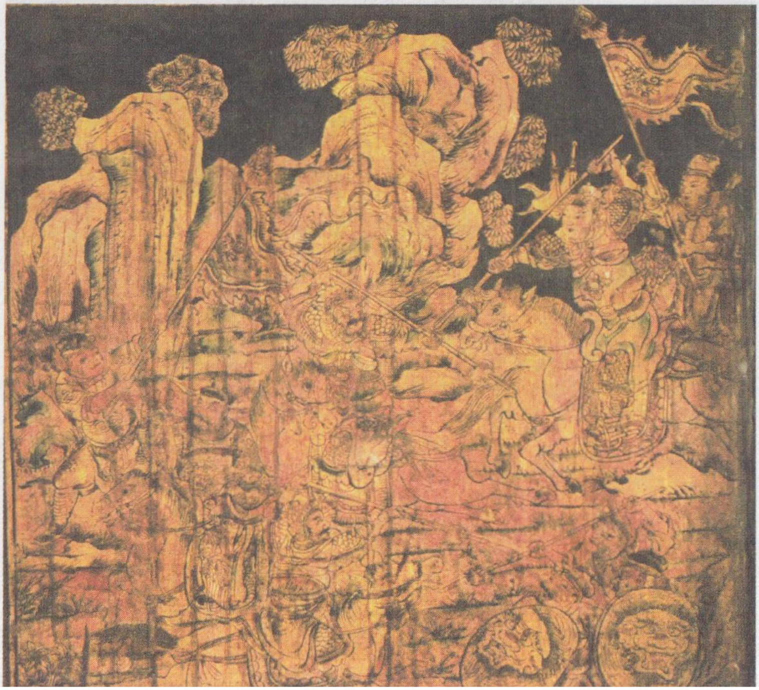

ภาพคัดลอกลายรดน้ำ
บานประตู-หน้าต่าง พระอุโบสถ วัดนางนอง

ภาพลายเส้นคัดลอกลายรดน้ำ ฝีมือช่างหลวงสมัย ร.3 บานประตู บานหน้าต่าง ด้านในพระอุโบสถวัดนางนอง ที่เขียนลงบนกระดาษไขขนาดเท่าจริง มาตราส่วน 1:1

คัดลอกโดยช่างเขียนสังกัดหอพระสมุดวชิรญาณ ขุนประสิทธิจิตรกรรม (อยู่ ทรงพันธุ์) ระหว่าง พ.ศ. 2475-2477 จำนวน 30 แผ่น อยู่ในครอบครองของเอกชนรายหนึ่ง

นายขรรค์ชัย บุนปาน ประธานกรรมการบริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) บริจาคทุนทรัพย์ส่วนตัวซื้อภาพลายเส้นคัดลอกลายรดน้ำชุดนี้จากเอกชนรายนั้น แล้วมอบให้กรมศิลปากรเก็บรักษาเป็นสมบัติวัฒนธรรมของสาธารณชน เมื่อต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. 2557

ภาพลายเส้นคัดลอกลายรดน้ำชุดนี้ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ดำเนินการอนุรักษ์สภาพกระดาษไขที่ชำรุดให้อยู่ในสภาพมั่นคงแข็งแรง

ฉบับจริงเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

สำเนาชุดหนึ่งเก็บรักษาไว้ที่วัดนางนองหนึ่งชุด หากในอนาคตลวดลายรดน้ำที่เคยซ่อมไว้เกิดชำรุดก็นำภาพคัดลอกดังกล่าวมาใช้เป็นแบบบูรณะได้

ภาพลายเส้นคัดลอกลายรดน้ำ รูปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (กระดาษไข 1 แผ่น) ส่วนหนึ่งของบานหน้าต่าง ด้านในพระอุโบสถวัดนางนอง

ภาพลายเส้นคัดลอกลายรดน้ำ รูปพระรามและทศกัณฐ์ (กระดาษไขต่อกัน 12 แผ่น) บานประตู ด้านในพระอุโบสถวัดนางนอง

งานช่างเบ็ดเตล็ด ในวัดนางนอง

(เรียบเรียงโดย นายปติสร เพ็ญสุต จากหนังสือ 3 วัดประวัติศาสตร์ ที่ระลึกงานศพ นางสุทิน บุนปาน 7 มีนาคม 2552)

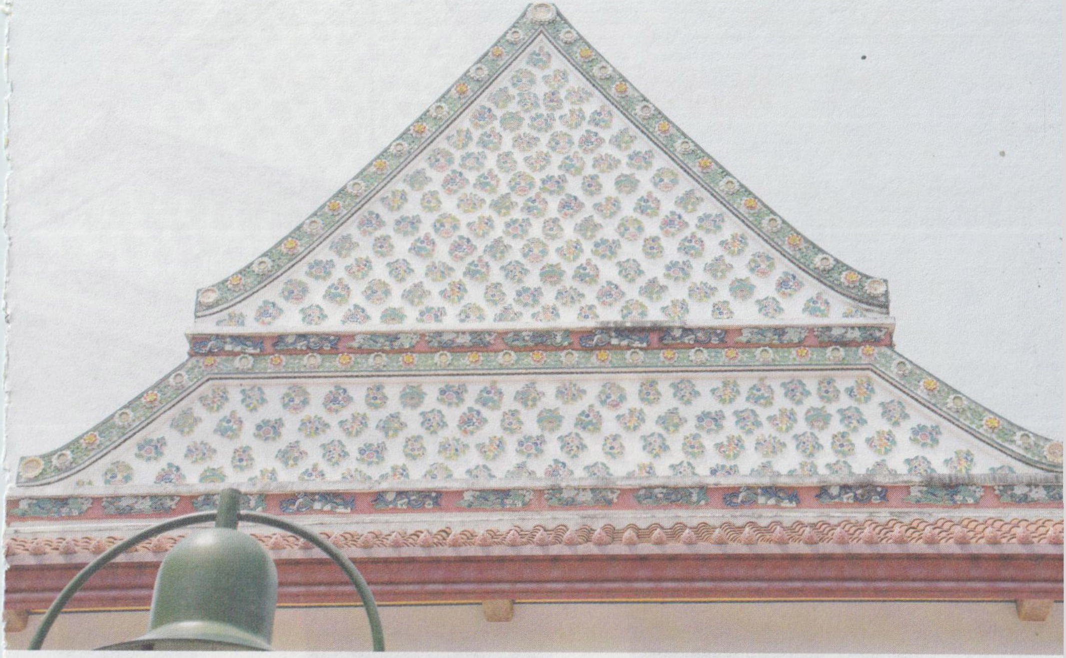

หน้าบันพระอุโบสถ วัดนางนอง ก่ออิฐถือปูน ไม่มีไขราหน้าจั่วและเครื่องลำยอง ซึ่งเป็นแบบพระราชนิยมใน ร.3 พื้นที่หน้าบันแบ่งเป็น 2 ชั้น ประดับด้วยเครื่องกระเบื้องเคลือบลายดอกไม้ร่วง เดิมมีลายมงคลจีนประดับอยู่ด้วย แต่ไม่ปรากฏในปัจจุบันเนื่องจากการบูรณะ

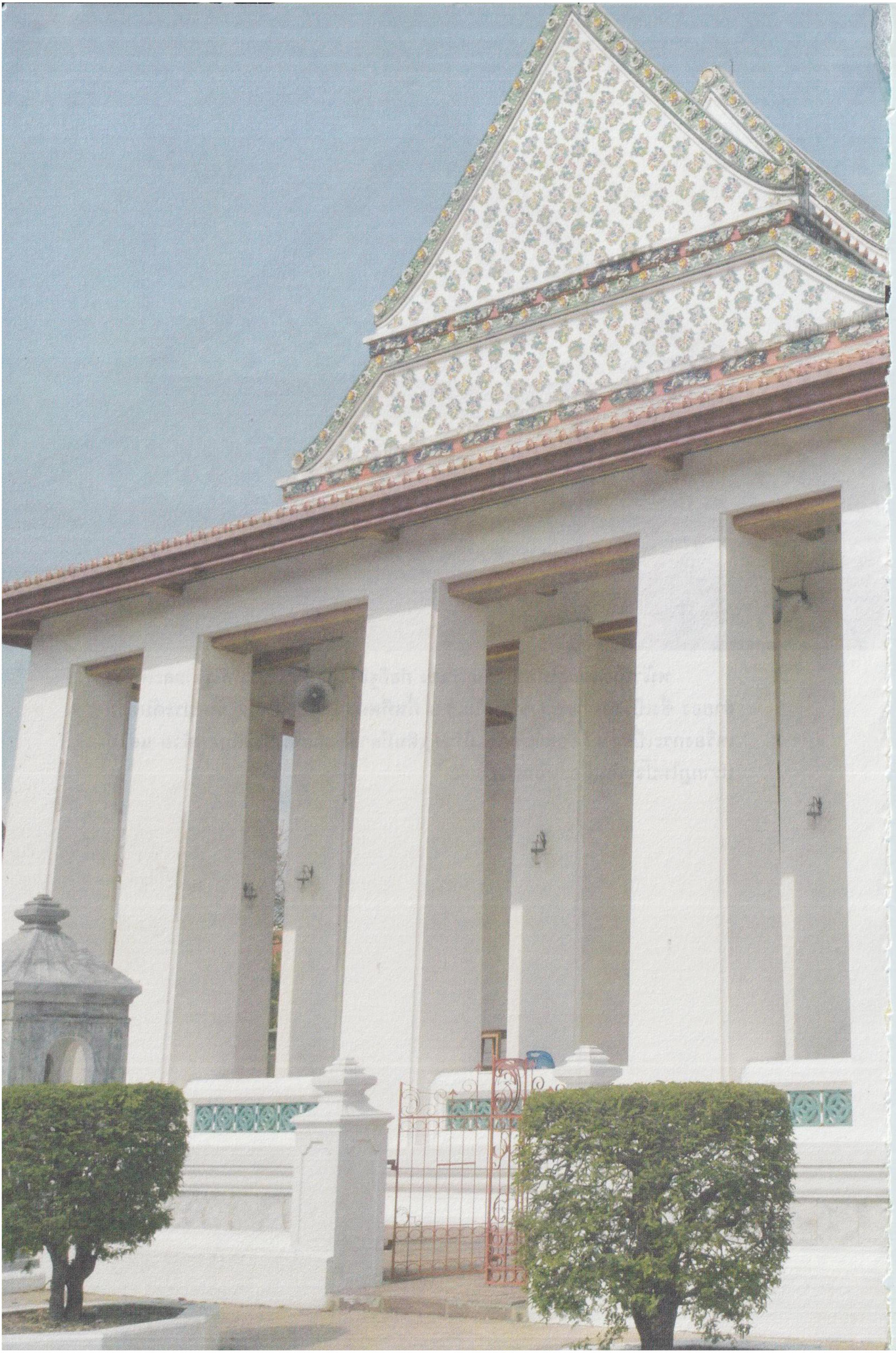

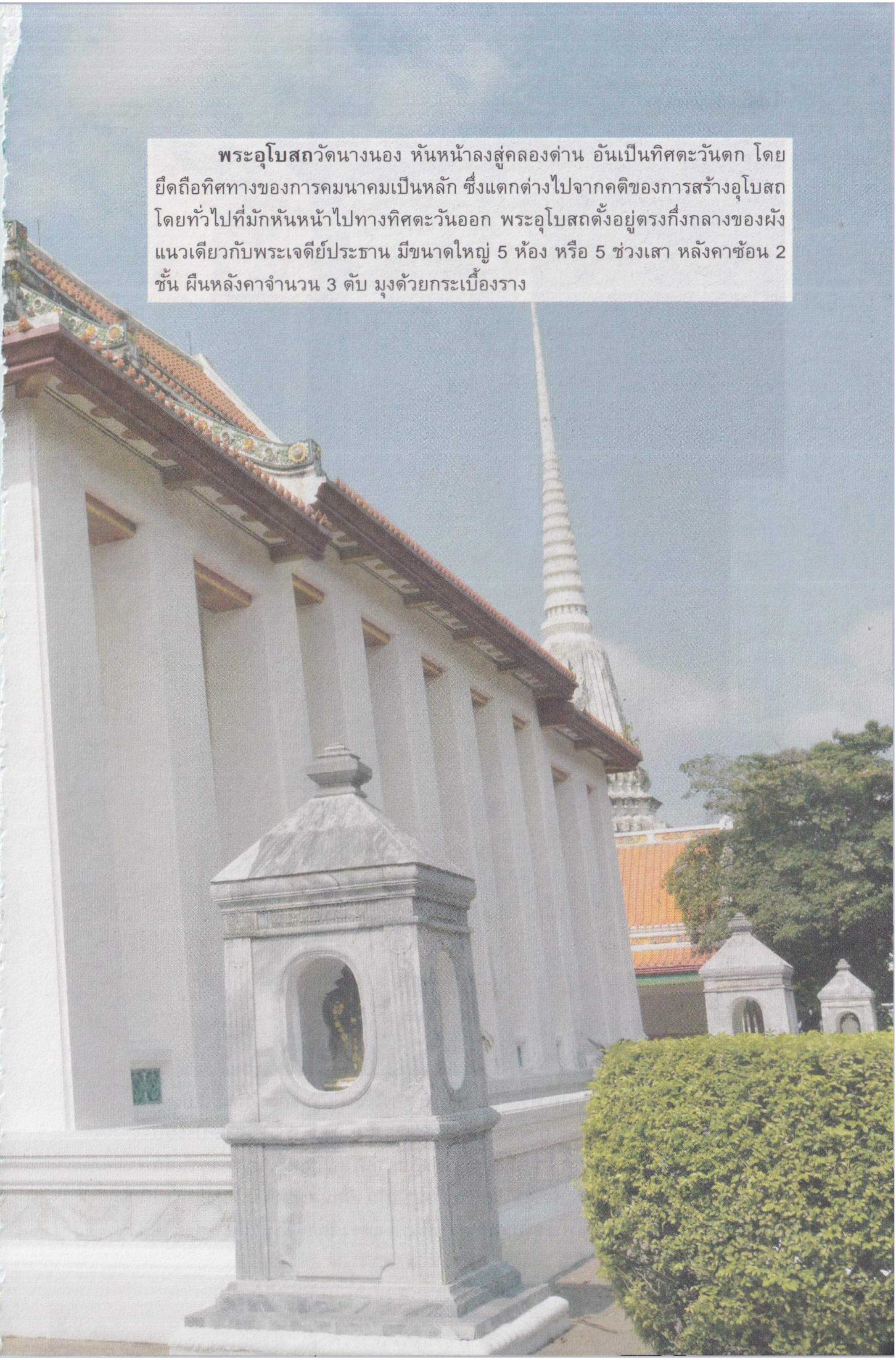

พระอุโบสถวัดนางนอง หันหน้าลงสู่คลองด่าน อันเป็นทิศตะวันตก โดยยึดถือทิศทางของการคมนาคมเป็นหลัก ซึ่งแตกต่างไปจากคติของการสร้างอุโบสถโดยทั่วไปที่มักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก พระอุโบสถตั้งอยู่ตรงกึ่งกลางของผังแนวเดียวกับพระเจดีย์ประธาน มีขนาดใหญ่ 5 ห้อง หรือ 5 ช่วงเสา หลังคาซ้อน 2 ชั้น ผืนหลังคาจำนวน 3 ตับ มุงด้วยกระเบื้องราง

บานประตูประดับมุก พระอุโบสถมีประตูทางเข้าที่ด้านสกัดด้านละ 2 ประตู และหน้าต่างที่ด้านแปด้านละ 5 บาน โดยกรอบประตูและหน้าต่างทั้งหมดประดับด้วยปูนปั้นปิดทองประดับกระจก เป็นลายเทศ หรือลายที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกผสมกับรสนิยมแบบจีน บานประตูลงรักประดับมุกแผ่น เขียนลายทองเป็นรูปเครื่องมงคลจีนต่างๆ กัน มีบันไดพระอุโบสถทำจากหินทอดยาวตลอดด้านสกัด

ซุ้มเสมา พระอุโบสถมีกำแพงแก้วประดับหินอ่อนเตี้ยๆ ล้อมรอบ โดยมีซุ้มเสมาคร่อมอยู่บนกำแพงแก้วทั้ง 8 ทิศ

ซุ้มเสมาเหล่านี้เป็นศิลปกรรมที่ประดิษฐ์ขึ้นในช่วง ร.3 ด้วยรสนิยมแบบฝรั่งผสมกับจีน และมีการออกแบบแตกต่างกันไปในแต่ละวัด เสมาเป็นเสมาคู่ อันแสดงให้เห็นความเป็นวัดหลวง

วิหารคู่ ผังของวัดในรัชสมัย ร.3 มักใช้อุโบสถหรือเจดีย์เป็นประธาน และมีวิหารขนาบด้านข้าง

วัดนางนองก็เช่นเดียวกัน โดยพระวิหารคู่ของวัดนางนองตั้งเยื้องพระอุโบสถออกมาทางด้านหน้า หันหน้าลงคลองด่าน โดยมีปรางค์หกเหลี่ยมขนาดใหญ่ตั้งอยู่ด้านหลัง วิหารทั้งคู่มีลักษณะและแผนผังคล้ายคลึงกัน คือ เป็นอาคารแบบพระราชนิยม ร.3 ก่ออิฐถือปูน มีพาไลล้อมรอบ ไม่มีเครื่องลำยอง และประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเป็นลวดลายกระบวนจีน ทั้ง 2 หลังล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วในผังย่อมุมไม้สิบสอง ที่มุมของกำแพงแก้วมีปรางค์ขนาดเล็กเรียงรายโดยรอบ แต่ในปัจจุบันได้รับการปฏิสังขรณ์จนผิดไปจากรูปแบบเดิม ภายในกำแพงแก้วมีเจดีย์รายรูปทรงแตกต่างกัน

วิหารทิศเหนือ พระวิหารนี้มีขนาด 5 ห้อง หลังคาซ้อน 2 ชั้น จำนวน 3 ตับ มีหลังคาปีกนกล้อมรอบระเบียงรองรับด้วยเสาพาไลสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ เช่นเดียวกับอาคารพระราชนิยม ร.3 ทั่วไป สันนิษฐานว่าเดิมน่าจะเป็นพระอุโบสถเก่าสมัยอยุธยามาก่อน โดยในพระวิหารประดิษฐานหลวงพ่อผุด ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ปางมารวิชัย 2 องค์ เรียงกันบนฐานสิงห์ ลักษณะทางประติมากรรมและการจัดวางประดิษฐานเทียบได้กับพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนปลาย เชื่อว่าน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอุโบสถเก่าหลังนี้ให้เป็นวิหารในรัชสมัย ร.3 และจัดให้เป็นส่วนหนึ่งในแผนผังใหม่

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงบูรณปฏิสังขรณ์วัดเก่าแก่ใน ร.3 ในพื้นที่แถบคลองด่านพบได้ทั่วไป เช่น วัดราชโอรสฯ วัดบางขุนเทียนนอก ซึ่งยังมีร่องรอยพระพุทธรูปสมัยอยุธยาปรากฏอยู่

เจดีย์ทรงเครื่อง ด้านหน้าพระวิหารหลังนี้มีเจดีย์ทรงเครื่องเพิ่มมุมไม้ยี่สิบ ตั้งอยู่ตรงกลาง ขนาบข้างด้วยปรางค์ย่อมุมไม้ยี่สิบขนาดเล็ก เชื่อว่าการเพิ่มมุมไม้ยี่สิบ เป็นเอกลักษณ์ของวัดนางนองที่จะสร้างเจดีย์บริวารต่างๆ ให้อยู่ในรูปลักษณ์เดียวกัน

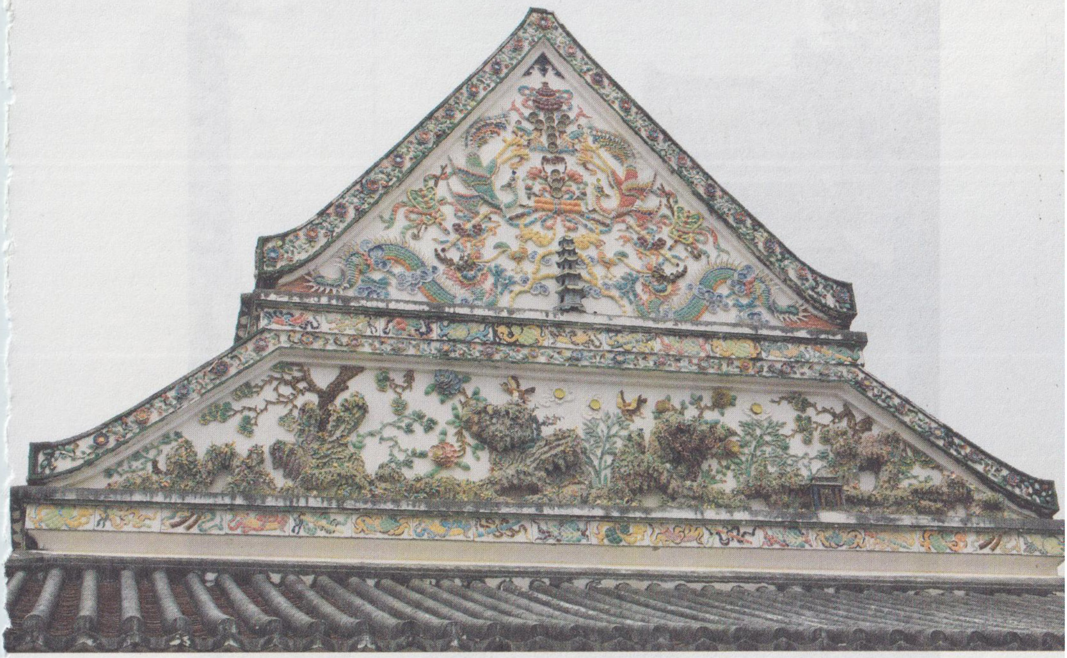

หน้าบันวิหารทิศเหนือ แบ่งพื้นที่เป็น 2 ชั้น หน้าบันมีการประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบอย่างประณีต ชั้นบนเป็นรูปหงส์และมังกร ชั้นล่างเป็นลวดลายทิวทัศน์และสถาปัตยกรรมแบบจีน หรือถะ เดิมชำรุดทรุดโทรมลงไปมาก ปัจจุบันได้รับการปฏิสังขรณ์จนอยู่ในสภาพสวยงามสมบูรณ์

ซุ้มประตูด้านข้าง ต่างจากซุ้มประตูด้านสกัด คือมีเพียงชั้นเดียว สร้างเป็นประตูวงโค้งอย่างตะวันตก ประดับลวดลายปูนปั้นอย่างเทศในกรอบครึ่งวงกลม

ซุ้มประตูด้านหน้าวิหาร ซึ่งหันหน้าลงคลองด่าน สร้างตามรสนิยมแบบตะวันตกเป็น 2 ชั้น เจาะประตูชั้นในเป็นช่องกลม ซึ่งอาจเป็นอิทธิพลแบบจีน ขณะที่ประตูชั้นนอกเป็นช่องโค้ง ประดับด้วยลวดลายปูนปั้นอย่างเทศ ปัจจุบันมีการถมพื้นซีเมนต์ขึ้นมา ทำให้สัดส่วนของซุ้มประตูผิดเพี้ยนไปจากเดิม

วิหารทิศใต้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับวิหารทิศเหนือ เป็นอาคารพระราชนิยมใน ร.3 ขนาด 5 ห้อง ต่างกันที่ด้านสกัดของอาคารจะมีช่องเปิด 5 ช่อง ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เป็นช่องหน้าต่าง 3 ช่อง และประตู 2 ช่อง อยู่ในกรอบลายอย่างเทศ ขณะที่วิหารทางทิศเหนือมีเพียงประตู 2 บาน ที่ด้านสกัด

หน้าบันวิหารทิศใต้ มีการประดับแตกต่างกัน โดยหน้าบันวิหารด้านทิศใต้ มีเพียงชั้นเดียว มิได้แบ่งเป็น 2 ชั้น ภายในหน้าบันตกแต่งเป็นลายมังกรคู่กำลังเล่นลูกไฟ ประกอบเครื่องมงคลจีนต่างๆ กัน ด้านในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปประธานขนาดเล็ก ปางมารวิชัย จากพุทธลักษณะซึ่งห่มจีวรลายดอก อันเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในสมัย ร.3 จึงเชื่อว่าพระประธานหล่อขึ้นใหม่เพื่อประดิษฐานในวิหารโดยเฉพาะ นอกจากนี้ในวิหารยังเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปต่างๆ จำนวนมาก โดยมากเป็นปางห้ามสมุทร

ปรางค์จำลอง ที่ซุ้มประตูด้านหน้าของวิหารทิศใต้ เป็นซุ้มประตู 2 ชั้น เช่นเดียวกับวิหารทางทิศเหนือ ขณะที่ซุ้มประตูด้านข้างมีความคล้ายคลึงกัน

วิหารทั้งสองล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วเตี้ย ๆ ในผังเพิ่มมุม ที่บริเวณมุมจะประดับด้วยปรางค์จำลองขนาดเล็ก ซึ่งคงเหลือเฉพาะวิหารทางทิศเหนือ ส่วนวิหารทางทิศใต้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปแล้ว

ศาลาการเปรียญ ตั้งอยู่นอกผังวัด โดยตั้งขนานกับวิหารทางทิศใต้ เป็นอาคารไม้ขนาดใหญ่ ยาว 7 ห้อง หน้าบันมีไขราหน้าจั่วเครื่องลำยอง ประดับกระจกตามแบบไทยประเพณี ปัจจุบันได้รับการปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ แต่ก็เปลี่ยนแปลงไปจากรูปทรงดั้งเดิมมาก จากโครงสร้างเครื่องไม้ในอดีต เชื่อว่าควรจัดอยู่ในรูปแบบเดียวกับศาลาการเปรียญวัดหนัง อาคารแห่งนี้มีฝาเฟี้ยมเป็นบานพับแทนหน้าต่างบริเวณฝาด้านแปทิศเหนือ ส่วนฝาด้านแปทิศใต้เป็นหน้าต่างปกติ ซึ่งเป็นรูปแบบสมัยหลังลงมา เชื่อว่าเกิดจากการบูรณะ

ธรรมาสน์ ด้านในศาลาการเปรียญเก็บรักษาธรรมาสน์แกะสลักจากไม้ทั้งหลัง อยู่ในผังย่อมุมไม้สิบสอง หลังคาเป็นยอดปราสาทเรือนชั้น ประกอบด้วยชั้นบันแถลงประดับบราลี ชั้นเหม ชั้นบัวทรงคลุ่ม และยอดซึ่งประกอบด้วยปลี ปลียอด และเม็ดน้ำค้าง ส่วนกลางเป็นอาสนะสำหรับพระสงฆ์ และฐานชั้นกระจัง มีร่องรอยของประติมากรรมแบกประกอบฐาน แต่ในปัจจุบันได้สูญหายไปหมดแล้ว

จากลักษณะทางศิลปกรรมเทียบได้กับธรรมาสน์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และธรรมาสน์ทั่วไปใน ร.3 แต่ได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่ใน พ.ศ. 2519 ศาลาการเปรียญออกแบบฝ้าเพดานเจาะขึ้นไปบนจั่วเพื่อจัดรองรับยอดของธรรมาสน์โดยเฉพาะ จึงเชื่อว่าควรสร้างขึ้นร่วมสมัยกัน

เจดีย์ประธาน พระเจดีย์ประธานของวัดนางนองเป็นเจดีย์ทรงเครื่องขนาดใหญ่ ย่อมุมไม้ยี่สิบ ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณซึ่งเป็นฐานสิงห์ มีทางขึ้นทางด้านหน้าซึ่งมีแผงกั้นทางขึ้นเป็นซุ้มทรงฝรั่ง ประดับกระเบื้องปรุลายจีน ส่วนล่างของฐานประทักษิณจมอยู่ใต้ดินเนื่องจากการถมพื้นที่ ถัดจากฐานประทักษิณเป็นฐานบัวถลาและหน้ากระดานในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานสิงห์ 3 ฐาน และฐานปัทม์คาดท้องไม้ด้วยบัวคล้ายลูกแก้วอกไก่ ต่อเนื่องถึงบัวกลุ่มและบัวเชิงบาตร ซึ่งรองรับองค์ระฆังในผังย่อมุมไม้ยี่สิบเช่นกัน

ส่วนยอดของเจดีย์ประธานประกอบด้วยบัลลังก์ มีเสาหานชิดรอบแกน ถัดขึ้นไปเป็นบัวทรงคลุ่มเถารองรับปลีและเม็ดน้ำค้าง จากลักษณะของเจดีย์ประธานสามารถเทียบเคียงได้กับเจดีย์ที่สร้างขึ้นใน ร.3 เช่น เจดีย์ประธานวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ปรางค์ วัดนางนองมีปรางค์ขนาดใหญ่จำนวน 2 องค์ ตั้งอยู่ด้านหลังวิหารทั้ง 2 หลัง เป็นปรางค์ที่มีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนที่ใดในประเทศไทย คืออยู่ในผังหกเหลี่ยม และยกเก็จขึ้นมาบริเวณซุ้มจระนำ ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ ฐานปรางค์คร่อมอยู่บนกำแพงแก้ว ลักษณะผังหกเหลี่ยมไม่เคยพบที่ใดมาก่อน เชื่อว่าเป็นรูปแบบเฉพาะตัวที่เกิดขึ้นในรัชสมัย ร.3

ปรางค์ราย ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้วของวิหาร โดยขนาบเจดีย์ทรงเครื่องด้านหน้าวิหาร ปรางค์เหล่านี้มีขนาดเล็กอยู่ในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ ยอดเป็นลูกแก้วกลมแทนที่จะเป็นนภศูลดังเช่นปรางค์โดยทั่วไป สันนิษฐานว่า อาจเกิดจากการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยหลัง

กุฏิยอดเจดีย์ เป็นอาคารขนาดเล็กตั้งอยู่ในกำแพงแก้ววิหารทางทิศใต้ อยู่ในผังกลม เจาะประตูยอดแหลม และช่องหน้าต่างสี่เหลี่ยมรอบ ด้านบนสร้างเจดีย์ทรงเครื่องในผังแปดเหลี่ยม จุดประสงค์ของการออกแบบคล้ายคลึงกับการสร้างกุฏิวิปัสสนาสำหรับพระสงฆ์ เนื่องจากพื้นที่ใช้สอยมีขนาดเล็กมาก พอดีสำหรับคนเพียงคนเดียว ลักษณะอาคารเช่นนี้ เคยพบในสมัยอยุธยามาก่อน เช่น กุฏิวัดเจ้าย่า หรืออาจใช้เป็นวิหารน้อยสำหรับประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นได้

อาคารทรงกุฎิ เป็นอาคารในผังกลม หลังคาลาดสอบขึ้นคล้ายกระโจม สร้างขึ้นตามรสนิยมแบบฝรั่งผสมจีน ซึ่งไม่ทราบหน้าที่การใช้งานชัดเจน เชื่อว่าอาจเป็นกุฏิวิปัสสนาสำหรับพระภิกษุก็เป็นได้

ศาลาท่าน้ำวัดนางนอง เลขทะเบียนในหอจดหมายเหตุที่ ภ 002 กวญ 42-6 ตามประวัติที่มาของรูประบุว่าองค์การซีอาโต้มอบให้เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2512

จากข้อความใต้ภาพที่ระบุว่าถวาย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ จึงสามารถกำหนดอายุได้ว่า ภาพถ่ายศาลาท่าน้ำนี้ไม่ควรที่จะถ่ายก่อน ปี พ.ศ. 2442 ทั้งนี้เพราะกรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้เลื่อนกรมเป็นกรมหลวงเมื่อปี พ.ศ. 2442 แต่คำนำหน้าพระนามกรมหลวงดำรงราชานุภาพยังใช้ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ จึงทำให้คิดว่าภาพนี้ควรถ่ายก่อนสิ้น ร.5

พิจารณาจากลายเซ็นที่ใต้ภาพ สันนิษฐานว่าเป็น พระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) เป็นผู้ถวาย

ศาลาท่าน้ำวัดนางนอง เลขทะเบียนในหอจดหมายเหตุที่ ภ 002 กวญ 42-6 (สันนิษฐานว่าเป็นศาลาหลังเดียวกันกับภาพในหน้าก่อนนี้)

เด็กๆ นั่งเล่นที่ท่าน้ำของวัดแห่งหนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นวัดนางนอง โดยสังเกตจากซุ้มประตูโค้งและหลังคาสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพ ซึ่งไม่มีช่อฟ้าใบระกา

ถ่ายโดย Nick Dewalf วิศวกรคอมพิวเตอร์ชาวอเมริกัน เมื่อปี 1972 (2515) ซึ่งถ่ายภาพวิถีชีวิตริมน้ำในฝั่งธนบุรี และสถานที่อื่นๆ อีกหลายแห่ง

พิมพ์ที่ **โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด**
27/1 หมู่ 5 ถ. สุขาประชาสรรค์ 2 ต. บางพูด
อ. ปากเกร็ด จ. นนทบุรี 11120
โทรศัพท์ 0 2584 2133, 0 2582 0596
โทรสาร 0 2582 0597

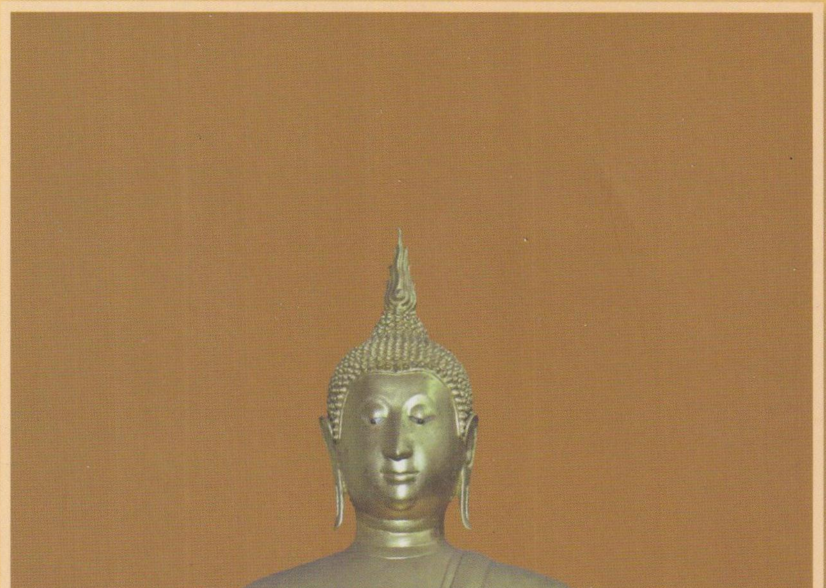

พระพุทธรูปสุโขทัย สมบัติของวัดนางนอง

วัดนางนอง